

UNIVERZITA PARDUBICE
FAKULTA FILOZOFICKÁ

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

2018

Jakub Podžorný

Univerzita Pardubice

Fakulta filozofická

Vybrané aspekty druhé světové války na Těšínsku – drama tří národů

Bakalářská práce

2018

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
Akademický rok: **2017 / 2018**

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE
(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Jakub Podžorný**

Osobní číslo: **H15084**

Studijní program: **B7310 Filologie**

Studijní obory: **Historie (dvouoborové)**

Slavistická studia zemí Evropské unie (dvouoborové): Polština

Název tématu: **Vybrané aspekty druhé světové války na Těšínsku – drama tří národů**

Zadávací katedra: **Katedra literární kultury a slavistiky**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Student zpracuje vybrané, v kontextu české historiografie méně známé aspekty druhé světové války, specifické pro region Těšínského Slezska. Ke své práci využije primární prameny (úřední dokumenty, dobový tisk, apod.), dostupnou literaturu sekundární, primární a případně ústní výpovědi pamětníků z daného regionu.

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná**

Seznam odborné literatury:

PANIC, Idzi (ed.). Śląsk Cieszyński w latach 1918 – 1945. Cieszyn 2015. ISBN 978-83-935147-5-5.

ŠMOLDAS, Zdeněk. Českoslovenští letci v boji proti fašismu. Praha 1987. ISBN 28-051-87.

BORÁK, Mečislav. Na příkaz gestapa. Ostrava 1990. ISBN 80-7034-016-9.

BORÁK, Mečislav. Svědectví ze Životic. Těšínsko za druhé světové války a okolnosti životické tragédie. Český Těšín 1999. ISBN 80-902355-5-7.

KIELKOWSKI, Wojciech; KASZTURA, Grzegorz. Batalia o Śląsk Cieszyński. Między styczniem a majem 1945 roku. Zebrzydowice 2014, ISBN 978-83-940816-0-7.

BÍLEK, Jiří. Kyselá těšínská jablčka. Československo-polské konflikty o Těšínsko 1919, 1938, 1945. Praha 2011. ISBN 978-80-7425-097-2, s. 202.

Vedoucí bakalářské práce: **Mgr. Michal Téra, Ph.D.**

Katedra literární kultury a slavistiky

Datum zadání bakalářské práce:

Termín odevzdání bakalářské práce: **30. června 2018**

prof. PhDr. Karel Rýdl, Csc.
děkan

L.S.

PhDr. Miroslav Kouba, Ph.D.
vedoucí katedry

V Pardubicích dne

PROHLÁŠENÍ

Prohlašuji:

Tuto práci jsem vypracoval samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využil, jsou uvedeny v poznámkovém aparátu a seznamu použité literatury.

Byl jsem seznámen s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., autorský zákon, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v Univerzitní knihovně.

V Pardubicích dne

Jakub Podžorný

Poděkování

Rád bych na tomto místě poděkoval vedoucímu své bakalářské práce, panu Mgr. Michalu Térovi, Ph.D, za vstřícnou spolupráci, cenné rady, a věnovaný čas. Za laskavý přístup a pomocnou ruku při hledání archivních materiálů děkuji panu Mgr. Marianu Steffkovi z Kongresu Poláků v ČR a paní Mgr. Heleně Macurové z Muzea Těšínska. V neposlední řadě pak děkuji dotázaným pamětníkům, panu Franciszku M., Natalii Reichenbach a Herbertu Schieblovi - za důvěru, čas, a cenná svědectví, která mi byla jejich ústy poskytnuta.

ANOTACE

Název: Vybrané aspekty druhé světové války na Těšínsku – drama tří národů

Bakalářská práce se zabývá problematikou průběhu druhé světové války na území regionu Těšínského Slezska, zvláště pak v jeho české části. Autor se zabývá zejména těmi otázkami, které nejsou v kontextu hlavních proudů české historiografie příliš rozváděny, případně které vykazují unikátní regionální specifika. Jedná se zejména o popis charakteru nacistické okupace a národnostní perzekuce v regionu, seznámení s problematikou místního odbojového hnutí, a napjatou mezinárodní situací po skončení druhé světové války.

Klíčová slova

Těšínské Slezsko, Zaolží, druhá světová válka, okupace, „volkslisty“, odboj, životická tragédie, Češi, Poláci, Němci.

ANOTACJA

Tytuł: Wybrane aspekty drugiej wojny światowej na Śląsku Cieszyńskim – dramat trzech narodów

Praca licencjacka podejmuje temat przebiegu drugiej wojny światowej na terenie Śląska Cieszyńskiego, zwłaszcza na Zaolziu. Autor szczególnie nacisk kładzie na zagadnienia, które nie są zbyt często podejmowane w głównym nurcie czeskiej historiografii oraz na specyficzne zjawiska regionalne. Chodzi głównie o opisanie charakteru okupacji nazistowskiej oraz prześladowań narodowościowych w regionie, zapoznanie się z kwestją lokalnego ruchu oporu, a także z napiętą sytuacją międzynarodową po skończeniu drugiej wojny światowej.

Słowa kluczowe

Śląsk Cieszyński, Zaolzie, druga wojna światowa, okupacja, „volkslisty“, ruch oporu, tragedia żywocicka, Czesi, Polacy, Niemcy.

ANNOTATION

Title: Selected aspects of the Second World War in the Cieszyn - Silesia region: the drama of three nations

This bachelor thesis is following problematics of the war's run in the region of Cieszyn - Silesia, mainly its Czech part. The author takes into account mostly the cases which are not significant in the context of the main Czech historiographic streams and those revealing unique regional specifics. These problematics describe the character of Nazi occupation and national persecution in the area, give opportunity to get familiar with the cases of local resistance movement or the tension in international relations after the war.

Keywords

Cieszyn - Silesia, Zaolzie, Second World War, occupation, "volkslists", resistance movement, the tragedy of Životice, Czechs, Poles, Germans.

Obsah

ANOTACE	7
Obsah	9
Úvod	10
1. Počátek války a charakter německé okupace Těšínska	13
1.1. První polovina roku 1939 na Těšínsku	13
1.2. Jablunkovský incident a stav polské obrany	14
1.3. Německá invaze a počátek okupace	18
1.4. Národnostní okupační politika, problematika „volksliste“	22
2. Odbojová a partyzánská činnost	30
2.1. Přehled odbojového hnutí na Těšínsku	30
2.2. Životická tragédie	35
2.3. Německé vraždění v Loukách	40
3. Životní příběhy pamětníků	45
3.1. Franciszek M.	45
3.2. Natalia Reichenbach (roz. Folwarczna)	47
3.3. Herbert Schiebl	48
3.4. Franz Schiebl (1877 – 1946)	49
3.5. Gerhard Schiebl (1922 – 1990)	49
3.6. Pavel Švec	50
4. Konec německé okupace, nové národnostní konflikty	51
4.1. Strategicko-vojenská situace	51
4.2. Činnost letectva	56
4.3. Osвобоzení Těšína a okolních obcí	61
4.4. První poválečné měsíce, nové národnostní napětí	62
Závěr	72
Konkluzja	73
Summary	75
Literatura a zdroje	77
Prameny	77
Sekundární literatura	77
Časopisecké studie a periodický tisk	79
Internetové zdroje	80
Fotografická příloha	81

Úvod

K volbě tématu druhé světové války, zaměřeného na region Těšínského Slezska, mne přivedla láska k rodnému kraji spolu s dlouhodobým zájmem o zmíněné období. Oblast českého Těšínska zasáhl v letech 1938 – 1945 zcela jiný vývoj, než ostatní oblasti Československé republiky. Održení a připojení k beckovskému Polsku z října 1938 vystřídal po necelém roce válečný vpád německých vojsk a následné připojení přímo k Velkoněmecké říši. V souvislosti s těmito skutečnostmi byly na Těšínsku nastoleny diametrálně odlišné poměry, než v Protektorátu, slovenském státě, ale i v Sudetech, obydlených – na rozdíl od Těšínska – zejména německým etnikem.

Navzdory tomu, jak se Těšínsko svým dějinným vývojem zbytku tehdejší republiky vymyká - nebo snad právě proto - bývá svou specifickou problematikou v rámci české historiografie spíše v pozadí. Osudy Protektorátu Čechy a Morava jsou v řadách širší veřejnosti obecně poměrně známy. Ve větší či menší míře je tomu podobně s problematikou Sudet. Historické povědomí o situaci a odlišném dění na Těšínsku však v rámci populace, dokonce i té regionální, téměř neexistuje. I tento fakt mne umocnil ve výběru tématu budoucí bakalářské práce.

Cílem této práce je seznámení českého prostředí s průběhem, charakterem a specifiky dění druhé světové války na Těšínsku. Jelikož je popisovaná problematika časově rozsáhlá a tematicky rozmanitá, slouží práce jako základní průřez daným obdobím a přibližuje pouze zásadnější jevy, události a skutečnosti, které ovlivňovaly život obyvatelstva na Těšínsku. Účelem práce je rovněž zachycení životních příběhů posledních žijících pamětníků, jejichž výpověďmi jsou popisované jevy přímým i nepřímým způsobem ilustrovány. Vzhledem k možnostem těšínského pohraničí, využívám kromě primárních archivních pramenů nejen českou, ale i polskou sekundární odbornou literaturu. Ústředními dvěma autory, jejichž díla mi umožňují čerpat nové poznatky a podklady pro vlastní práci, jsou významní regionální historici, kteří zkoumání Těšínského Slezska zasvětili celý svůj život – Mečislav Borák na české, a Idzi Panic na polské straně. Práce je členěna do čtyř základních tematických okruhů, rozdělených do dalších podkapitol.

První tematický celek okrajově připomíná události roku 1938 a charakter krátké polské okupace českého Těšínska. Jednotlivé podkapitoly připomínají průběh roku 1939, zejména pak dny bezprostředně předcházející zahájení války. Zvláštní zřetel je kladen na tzv. jablunkovský

incident, který znamenal de facto první německo-polský ozbrojený střet druhé světové války. Další podkapitoly reflektují průběh německo-polských bojových operací na Těšínsku a nástup německé okupace se všemi jejími charakteristickými rysy pro dané území. Zvláštní prostor je vymezen osvětlení nacistické národnostní politiky, a zejména ojedinělého slezského fenoménu – systému německých Volkslist. Seznámení se s okupační národnostní situací na Těšínsku otevírá cestu k lepšímu porozumění dalším popisovaným oddílům.

Druhý tematický celek je věnován místnímu odboji a nacistické perzekuci. Čtenář je seznámen s partyzánskou a odbojovou aktivitou na Těšínsku, i s činností a osudy některých partyzánských skupin. Rozebírána je rovněž problematika nacistické perzekuce a exekucí, vykonávaných na odbojářích i nevinném civilním obyvatelstvu. Zvláštní pozornost je věnována tzv. životické tragédii, přezdívané přídomek „slezské Lidice“, při které přišlo během jediného dne o život 36 obyvatel Životic a přilehlých obcí. Podkapitola je doplněna vyprávěním paní Natalie Reichenbach, která v obci bydlela a německé vraždění zažila. Druhou tragickou událost, se kterou je čtenář podrobněji seznámen, představuje obdobné odvetné vraždění v obci Louky nad Olší. K výběru zločinu v Loukách přispělo subjektivní hledisko, neboť mezi čtyřmi zavražděnými občany se nachází můj příbuzný.

Třetí tematický celek předkládá biografie několika pamětníků, které se mi povedlo dohledat a uskutečnit s nimi rozhovory. Prvním z nich je pan Franciszek M. z Chotěbuzi, bývalý voják Wehrmachtu, jenž byl do německé armády odveden v důsledku otcem podepsané Volkslisty – slezské národnosti. Druhou osobou, která svolila k setkání a rozhovoru, a svou výpověď podpořila mou práci nejvíce, se stala paní Natalia Reichenbach (roz. Folwarczna) z Českého Těšína, původem ze Životic. Jak již bylo zmíněno výše, jedná se o jednu z posledních svědkyní a pamětnic životické tragédie. Třetí osobou je pan Herbert Schiebl z Českého Těšína. Ačkoliv sám není bezprostředním pamětníkem, zprostředkoval velmi podrobně osudy svých přímých předků, zástupců dnes již prakticky neexistujícího těšínského německého etnika. Poslední osobou, jejíž životopis jsem vzhledem k nečekaným smutným okolnostem doplnil pouze pasivně, je plk. v. v. Pavel Švec z Malých Svatoňovic. Pan plukovník byl coby příslušník 1. československé smíšené letecké divize v SSSR na jaře 1945 jedním z účastníků náletu na vojenský cíl v prostoru Českého Těšína. Pamětníky jsem se snažil volit takovým způsobem, abych zastoupil co nejširší spektrum společenského, národnostního i sociálního postavení, a umožnil tak nahlédnout na popisované jevy z různých úhlů a životních pozic. Nutno rovněž podotknouti, že rozhovory se všemi regionálními pamětníky vykazovaly jisté specifikum. Odehrávaly se totiž v místní podobě slezského nářečí, které je dotazovaným osobám

nejpřirozenějším, mateřským jazykem. Vzhledem k nesrozumitelnosti nářečí v nadregionálním kontextu, publikuji všechny výpovědi formou volného převyprávění (životopisy), nebo doslovným přepisem do češtiny (výpovědi paní Reichenbach). V rámci zachování autenticity však k práci přikládám originální verzi rozhovorů v podobě audionahrávek na nosiči CD.

Poslední tematický celek zobrazuje závěr německé okupace, osvobozovací boje, ale také brzké poválečné potíže v podobě nového růstu národnostního napětí. První podkapitola zachycuje průběh posledních válečných měsíců na Těšínsku. Popisovány jsou závěrečné sovětsko-německé boje, včetně činnosti letectva, kterou do značné míry reprezentovala 1. československá smíšená letecká divize v SSSR. V následující a závěrečné podkapitole se podrobněji věnuji událostem prvních dnů, týdnů a měsíců po osvobození, ve kterých eskalovala národnostní situace na Těšínsku do tak závažných rozměrů, že se objevovala reálná hrozba československo-polského ozbrojeného konfliktu či pohraniční občanské války. V samotném závěru práce jsou přiblíženy nejzásadnější milníky zdlouhavého diplomatického procesu, vedoucího k rozuzlení konfliktu, deeskalaci napětí a normalizaci česko-polských vztahů. S přesahem do současnosti je stručně shrnut vývoj následujících poválečných desetiletí.

1. Počátek války a charakter německé okupace Těšínska

1.1. První polovina roku 1939 na Těšínsku

Dříve, než se začneme podrobněji zabývat dramatickými událostmi srpna a září 1939, dovolíme si stručně vykreslit poměry, které oněm závažným dějinným zvrátům předcházely. Úvodním počinem k zásadní změně stavu věcí, byl obecně známý fakt obsazení Těšínska polskými vojsky ve dnech 4. – 11. října 1938 a jeho připojení k Polsku. Právě tento krok určil podobu válečného dění na Těšínsku, které nesdílelo osudy protektorátu, Sudet, či Slovenského státu, nýbrž neslo úder záříjové kampaně a následného přímého připojení k říši. Odstoupením tzv. Záolží (pol. Zaolzia – území za řekou Olzou) získalo Polsko území o rozloze 869 km², které zahrnovalo celý politický okres Fryštát, většinu okresu Český Těšín a několik obcí okresu Frýdek.¹ Po osmnácti letech bylo také znovusjednoceno město Těšín, v dobové polské terminologii rozlišováno na levobřežní Těšín západní (Cieszyn Zachodni, tj. bývalý Český Těšín) a pravobřežní Těšín východní (Cieszyn Wschodni). Následovalo období silné polonizace, kdy se polština stala jediným úředním jazykem. Docházelo k hospodářskému a kulturnímu znevýhodňování Čechů, v některých případech dokonce k vysídlování. Obzvláště krutá byla vysídlovací razie ze dne 24. prosince 1938. Na Těšínsko byli se svými rodinami naopak dosazováni státní úředníci z polského vnitrozemí. Místním Polákům, často zaměstnancům dolů a jiných průmyslových závodů, byla polskou správou nabízena lukrativnější zaměstnání v řadách polské policie či pohraniční stráže. Mnohým z nich se stalo přijetí tohoto povolání osudným. Bezprostředně po napadení Polska byli spolu s dalšími státními orgány evakuováni na východ, kde o několik týdnů později padli do sovětského zajetí a byli zlikvidováni. Z celkových 22 000 polských obětí katyňského masakru je takřka 500 obětí tvořeno bývalými občany ČSR, Poláky z Těšínska. Jádro těchto obětí tvořili právě příslušníci policie, jež byli uvězněni v zajateckém táboře v Ostaškově, odkud byli převezeni k exekuci do Tveru a následně do masových hrobů v Mědném. Přecvičení v polské armádě absolvovaly v průběhu roku 1939 také některé ročníky polských civilistů, kteří svou základní vojenskou službu prodělali ještě v československé armádě, přestože po německém vpádu v drtivé většině případů nestihli narukovat.

Záznam o prodělání těchto cvičení lze nalézt také v polské vojenské knížce mého praděda Rudolfa Smuže (1911 – 1986)², kterou jsem zdědil do své osobní sbírky. Ten absolvoval dle záznamu přecvičení v červenci 1939, načež byl ode dne 24. 7. 1939 veden jako

¹ ŽÁČEK, Rudolf. *Dějiny Slezska v datech*. Praha 2004. ISBN 80-7277-172-8. s. 333.

² Viz fotografická příloha, obr. 1 – 5.

záložník polské armády v hodnosti „strzelec“.³ Kromě toho lze v knížce nalézt úřední záznam o tom, že svou základní vojenskou službu prodělal v období 1. 11. 1933 – 15. 9. 1935 v československé armádě (v podkarpatském Užhorodě). Jako mateřský jazyk dokument uvádí polštinu, v kolonce znalosti dalších jazyků je pak uvedena čeština v ústním projevu.⁴

Co se týče poměru polských úřadů vůči Čechům na získaném území, situace se začala pozvolna měnit se zánikem Česko-Slovenské republiky a vznikem protektorátu. Počáteční dobrovolný i nucený odliv Čechů ustal a po březnu 1939 se začali na území Zálží objevovat čeští a židovští uprchlíci z protektorátu. Právě přes Těšínsko se do Polska dostala také převážná část příslušníků budoucích československých zahraničních armád, kteří po překročení hranice obvykle směřovali k tvořícím se čs. vojenským útvarům v Krakově. Ilegální přechody byly nejčastěji uskutečňovány přes Ostravu či Bohumín (železniční cestou) nebo přechodem „po zelené čáře“ v Beskydech, kde této činnosti napomáhali početní převaděči.

1.2. Jablunkovský incident a stav polské obrany

V souvislosti s eskalací mezinárodního napětí docházelo i na Těšínsku k aktivizaci německé menšiny a vzniku dobrovolnických diverzních oddílů. Hlavním iniciátorem těchto aktivit se stal dlouholetý německý nacionalista a politik Paul Lamatsch.⁵ Jednotlivé oddíly byly zastřešovány bojovou organizací Kampforganisation Olsa Gebiet – KO, podléhající německému Abwehru. Příslušníci diverzních oddílů zajišťovali pašování zbraní z protektorátu, které bylo uskutečňováno skrze zalesněné hřebeny Beskyd, nejčastěji v prostoru vrcholů Slavíče (1055 m. n. m.) a Ropičky (918 m. n. m.). Celkem bylo v tomto úseku propašováno 48 samopalů, 821 pistolí a munice.⁶ Německo-slovenská diverzní bojová jednotka se začala formovat rovněž v nedaleké Čadci. Tvořili ji především Němci a německy smýšlející zběhové z Bystrice, Hrádku, Návsí a Jablunkova.⁷ Podél hranic s protektorátem se začínala v čím dál větší míře koncentrovat německá vojska.

V atmosféře všudypřítomného strachu mezi obyvatelstvem, vykazuje známky silného znepokojení nad tímto faktem rovněž dobový regionální tisk. V 68. čísle deníku „Gwiazdka

³ Dnes neexistující hodnost období II. polské republiky, odpovídající vojínovi některých druhů vojsk. V současnosti jednotně pokryto hodností „szeregowy“ bez ohledu na příslušnost k různým zbraním v rámci armády.

⁴ Rudolf Smuž. *Księżeczka wojskowa nr. 13248/39. Cieszyn 24. 7. 1939*, s. 2 - 8. Soukromá sbírka autora.

⁵ PANIC, Idzi (ed.), *Śląsk Cieszyński w latach 1918 – 1945: tom VI. Cieszyn 2015*. ISBN 978-83-935147-5-5, s. 433.

⁶ Tamtéž, s. 434.

⁷ SZEFER, Andrzej. *Prywatna wojna leutanta Alberta Herznera: Niemiecki napad na Przełęcz Jabłonkowską w nocy z 25 na 26 sierpnia 1939 roku*. Katowice 1987. ISBN 83-7008-041-3, s. 86.

Cieszyńska“,⁸ vycházejícím na Těšínsku (města Bielsko, Skoczów, Bohumín, Fryštát, Karviná, Těšín, Trinec, Jablunkov) dvakrát týdně, popisuje v neděli 27. 8. 1939 polský korespondent v Moravské Ostravě situaci takto: „*V průběhu několika posledních dnů Moravou neustále projížděly početné železniční transporty všech druhů německých vojsk, zvláště pak těžkého dělostřelectva. Oblast tzv. Moravské brány se změnila v jeden velký válečný tábor. Německá vojska jsou rozmístěna hlavně v obcích okolo Hranic a Svinova. Na celém zmíněném území se údajně nachází více než 100 tisíc německých vojáků. Početné vojenské oddíly byly v posledních dnech vyslány rovněž na Slovensko. Moravou projíždí bezpočet zabavených soukromých nákladních automobilů se zamalovanými nápisy firem. (...)*“ Dále v článku korespondent ještě uvádí: „*Dle názoru pozorovatelů se na celém území Říše a bývalého Rakouska odehrává pod zástěrkou cvičení prakticky všeobecná mobilizace. Německo má nyní ve zbrani 2 miliony mužů. Záměrně prohlašuje, že se v Protektorátu a na Slovensku koncentrované jednotky zúčastní velkého cvičení, které se odehraje teprve dne 15. září.*“⁹ Kromě přítomnosti německých vojsk na hranicích vyvolal v deníku skutečný šok také pakt Molotov-Ribbentrop. Co je však velmi zvláštní, výtisk ze dne 27. srpna., ale také číslo z 30. srpna (které bylo číslem posledním), z neznámých příčin zcela ignorují událost zásadního významu, jenž se odehrála v prostoru Jablunkovského průsmyku v noci z 25. na 26. srpen 1939, kdy došlo k ozbrojenému střetu, o kterém by bylo možno konstatovat, že s sebou přinesl první výstřely druhé světové války.

Na slovenské straně hranice byla v prostoru Čadca – Žilina k útoku na Polsko přisunuta 7. pěší divize wehrmachtu. Bezprostředně před započítím útoku měla divizi prorazit cestu Jablunkovským průsmykem diverzní bojová skupina Freikorpsu z Čadce. Důležitým úkolem této skupiny bylo obsadit železniční stanici v Mostech u Jablunkova a zajistit pro následný transport tankové divize oba mostecké tunely, skrze něž prochází do údolí sevřená košicko-bohumínská dráha, která je v daném úseku jediným železničním spojením se Slovenskem. Dobře vycvičené skupině o velikosti 70 mužů velel poručík abwehru dr. Albrecht Herzner.¹⁰

⁸ Manewry niemieckie na Morawach. In: *Gwiazdka Cieszyńska* 92, 1939, č. 68, s. 2.

⁹ Originální text: „*W ciągu ostatnich kilku dni przez Morawy przejeżdżały bezustannie liczne transporty kolejowe z wojskami niemieckimi wszelkich rodzajów broni, a szczególnie z ciężką artylerią. Teren t. zw. Bramy Morawskiej zamienił się w jeden wielki obóz wojenny. Wojska niemieckie rozlokowane zostały głównie w miejscowościach w okolicy Hranic i Svinova. Podobno na całym obszarze znajduje się ponad 100 tys. żołnierzy niemieckich. Liczne oddziały wojskowe zostały również w ostatnich dniach skierowane na Słowacznę. Przez Morawy przejeżdża niezliczona ilość zarekwirowanych prywatnych samochodów ciężarowych z zamazanymi napisami firmowymi. [...] Według opinii obserwatorów pod pozorem manewrów odbywa się na całym terenie Rzeszy i dawnej Austrii faktyczna powszechna mobilizacja. Niemcy mają obecnie pod bronią 2 miliony ludzi. Niemcy rozgłaszają celowo, że oddziały wojskowe, sprowadzone obecnie na teren Protektoratu i Słowacji, wezmą udział w wielkich manewrach, które rozpoczną się dopiero w dniu 15 września.*“

¹⁰ RICHTER, Karel. *Válka začala v Polsku: Utajovaná fakta o německo-sovětské agresi*. Praha 2004. ISBN 80-86328-43-0, s. 50.

Když nadešel okamžik původního termínu napadení Polska, jež bylo naplánováno již na brzké ranní hodiny dne 26. srpna, nedorazila k Herznerovi informace o jeho odkladu, který Hitler učinil na poslední chvíli, a neinformovaná skupina vyrazila v nočních hodinách k útoku. Bandité zaútočili ve skupinách. Přestože v přestřelkách brzy zaznamenali první ztráty, dosáhli po chvíli železniční stanice. Polští vojáci se pod vedením velitele Ošrodka stáhli k budově tehdejší školy, která se od stanice nachází několik desítek metrů, kde se zabarikádovali a palbou z oken zastavili další postup nepřítele. Ošrodek podal ihned telefonické hlášení o situaci veliteli 4. hraničářského pluku. Mezitím, co byly oddíly banditů blokovány palbou z budovy školy, povedlo se skupině polských vojáků demontáží znehodnotit třísetmetrový úsek železnice, vedoucí k tunelům. Když se Němcům povedlo před úsvitem ukořistit polskou lokomotivu, se kterou se chtěli pokusit prorazit zpět k tunelům, byly jejich snahy v úseku poškozené trati zmařeny. Paralyzovaná lokomotiva se ocitla v soustředěné palbě polských obránců, nyní navíc silnějších o nově příchozí posily¹¹. Němečtí bandité, kterým začínalo hrozit obklíčení, nedokázali pochopit, z jakého důvodu stále nedorazila pomoc 7. pěší divize pravidelné armády, která měla jejich postup následovat. Do dnešních dnů se díky Romanu Cílkovi dochovalo svědectví jednoho z účastníků akce: *„Zmateně jsme koukali jeden po druhém, nikdo nás nepřipravoval na to, že bychom mohli také prohrávat. Od tunelů jsme slyšeli jásot Poláků. Opustili jsme ukořistěný vlak a pod neustálou palbou se stahovali na okraj vesnice. Vlekli jsme s sebou raněné a našim padlým jsme dle rozkazu museli sebrat vše, co by mohlo třeba jen naznačit jejich totožnost – dokonce i medailonky s fotografiemi blízkých jsme jim povinně strhávali z krku. Svítalo při tom na nás ranní slunce a byli jsme ideálními terči. Ještě že hned za Mosty byl nějaký zalesněný vrch... Tam nás jakžtakž seřadili do kupy, nechali pár minut vydechnout a hnali zpátky k 7. pěší divizi, která se v průběhu noci vrátila do svých výchozích pozic. Nikdo nám nic nevysvětloval, byli jsme zmatení, unavení, našťvaní a také jsme tehdy... věřte mi to, nebo ne... snad poprvé zapochybovali, zda ti, kteří nám odněkud z Berlína či odkud velí, jsou skutečně pravými lidmi na pravém místě.“*¹² Ráno 26. 8. se diverzanti stáhli zpět do Čadce a polský generál Józef Kustron obdržel od německé strany oficiální omluvu, která celý incident svedla na spontánní akci slovenských partyzánů¹³.

Nutno ovšem poznamenat, že si polské velení nedělalo ohledně skutečných záměrů útočníků žádné iluze a bylo si plně vědomo vážnosti eskalující situace. Přestože nebylo v případě vypuknutí války počítáno v úseku Těšínska s dlouhodobou statickou obranou, byly

¹¹ RICHTER, *Válka začala v Polsku*, cit. d., s. 51.

¹² Tamtéž, s. 51 – 52.

¹³ PANIC, *Śląsk Cieszyński*, cit. d., s. 436.

zde koncentrované polské jednotky připraveny německý postup zdržovat co nejdéle. Všechny armádní svazky na námi sledovaném území podléhaly operační skupině „Bielsko“ pod velením brigádního generála Mieczysława Boruty-Spiechowicze. Úsek Pszczyna – Jablunkovský průsmyk měla bránit 21. divize horské pěchoty již zmiňovaného Józefa Kustroně spolu s 202. pěchotním plukem Národní obrany. Kustroněovu divizi horské pěchoty pak tvořil 3. pluk podhalských střelců (plk. Julian Czubryt), část 4. pluku podhalských střelců (pplk. Bronisław Warzybok), 202. náhradní pěchotní pluk (pplk. Zygmunt Piwnicki), 21. pluk lehkého dělostřelectva (pplk. Wojciech Pluta), 21. ženijní batalion (mjr. Maksymilian Orłowski), 21. spojovací rota (kpt. Tadeusz Adamek) a eskadra těžkého dělostřelectva. Armádě ku pomoci měli posloužit také skauti (v Polsku „harcerze“) jejichž úloha měla spočívat v protiletdeckých i pozemních hlídkách.¹⁴

Do obranných plánů bylo v některých úsecích zahrnuto rovněž bývalé čs. lehké pohraniční opevnění, které začalo spěšně vznikat předešlého roku a jehož výstavba nebyla v důsledku rychlejšího spádu událostí plně dokončena. V místech, která byla pro polskou obranu strategicky důležitá, bylo dokonce původní opevnění posíleno několika novými objekty, vybudovanými polskou armádou. Polské pevnůstky vz. 39 byly postaveny v podobném duchu, jako tzv. československé řopíky, přesto se však od nich svou konstrukcí do značné míry lišily, čímž je jejich identifikace v terénu velmi snadná. Pokud je mi známo, v bezprostředním okolí města Těšína se dočkaly dnešních dnů 3 tyto polské objekty z roku 1939 – 2 na polském a 1 na českém území. První z nich se nachází severně od polského Těšína na ulici Frysztačké, v místní části Cieszyn – Boguszowice. Pevnůstka je umístěna zhruba 300 m od břehu řeky Olzy¹⁵, přímo pod jedním z pilířů silničního mostu, jenž tvoří hraniční přechod Chotěbuz – Boguszowice. Druhý objekt se nachází jižně polské části Těšína, na křižovatce ulic Gen. Władysława Sikorskiego a Kazimierza Przerwy-Tetmajera. Právě tuto pevnůstku proslavila hlasitá aféra z let 2011 – 2014, kdy vlastník soukromého pozemku, na němž stavba stojí, rozhodl o její likvidaci z důvodu výstavby nové budovy. Onen plánovaný krok však dokázal zvednout natolik vášnivou a medializovanou vlnu občanského odporu, že vyústil v podivný kompromis, díky němuž je bunkr zachován – byť v podobě terasy vily, jejíž se stal bunkr součástí. Třetí pevnůstka se v současné době nachází na českém území, přímo mezi panelovou zástavbou dnešního českotěšínského sídliště Slezská. Podle vzpomínek pamětníka, pana Antonína Přečka (nar. 1938), který v dané lokalitě strávil své dětství, sloužil zmíněný objekt v pozdějších válečných letech jako improvizovaný protiletdecký kryt tzv. těšínského dvora – zemědělského

¹⁴ PANIC, *Śląsk Cieszyński*, cit. d., s. 436.

¹⁵ V práci záměrně užívám skutečný historický název řeky, nikoliv umělý úřední novotvar „Olše“ z r. 1960.

statku, nacházejícího se zhruba 100 m od bunkru. Závěrem je možno zkonstatovat, že všechny tři výše uvedené pevnůstky, paradoxně sdílely velmi podobný osud, jako jejich okolní československé protějšky. Ani ony svému účelu, tedy boji s nepřítelem, neposloužily nikdy.

1.3. Německá invaze a počátek okupace

O napětí a náladách posledních srpnových dnů znovu živě vypovídá regionální periodikum „Gwiazdka Cieszyńska“. Výtisk ze středy 30. srpna 1939, který byl již posledním číslem tohoto periodika, se na své titulní straně znovu zabývá rozborem paktu Molotov-Ribbentrop.¹⁶ Hovoří o údajné (očima redaktorů zřejmě zveličené) vlně protestů, kterou překvapivé sblížení dvou protichůdných totalitních režimů vyvolalo dokonce v samotné Říši, a především pak v SSSR. Zároveň vyjadřuje absolutní důvěru v účinnost čerstvě uzavřeného polsko-britského spojeneckého paktu: *„Právě v sobotu byl podepsán pakt vojenského spolenectví mezi Polskem a Anglií, který definuje přesným a nezpochybnitelným způsobem vzájemnou pomoc v případě agrese ze strany Německa. Hitlerova hra, postavená na zpretrhání soudržnosti mírové fronty, utrpěla tímto naprostý neúspěch. Jestliže by Třetí říše na naší západní hranici zažehla oheň války, uslyšela by burácení anglických letounů a hudbu francouzských děl nad Rýnem, neb pocítila mocnou flotilu Velké Británie u svého pobřeží. Obě tyto země jsou již v plné válečné pohotovosti, připraveny uvést kdykoli celý mechanismus do pohybu.“* V závěru článku je pak citován úryvek projevu Winstona Churchilla: *„Svět a Evropa stojí tváří v tvář poslednímu soudu. Podél obou hranic stojí statisíce mužů, vyzbrojených smrtelnými nástroji, jaké jen dokázalo lidstvo vymyslet, a za nimi další miliony těch, kteří očekávají hrozivý signál, jemuž budou okamžitě poslušni. Kdy tento signál zazní? Může jej dát pouze jeden člověk. Člověk, jenž sedí ve své horské vile, zmítán vášněmi a předtuchami, chamtivostí a obavami, s prstem na tlačítku, které po zmáčknutí způsobí otřes naší kultury. Ještě nikdy dříve neleželo v rukou jednoho člověka v takové míře štěstí, smutek, starost a neštěstí celého lidstva.“*¹⁷ Velká slova, z nichž vskutku mrazí. Jejich pravdivost se měla potvrdit velmi

¹⁶ Co dalej? In: Gwiazdka Cieszyńska 92, 1939, č. 69, s. 1.

¹⁷ Originální text: *„Właśnie w sobotę podpisany został pakt sojuszu wojskowego Polski z Anglią, określający w sposób dokładny i wykluczający wszelkie złudzenia – wzajemne przyjscie sobie z pomocą, na wypadek agresji ze strony Niemiec. Gra Hitlera obliczona na rozerwanie spoiłości frontu pokoju doznała tym samym całkowitego niepowodzenia. Rozpoczynając ogień na naszej zachodniej granicy momentalnie usłyszałaby Trzecia Rzesza muzykę francuskich armat nad Renem i warkot samolotów angielskich czy potężnej floty Wielkiej Brytanii na swoich wybrzeżach. Oba te kraje są już w pełnym pogotowiu wojennym i skore, w każdej chwili puścić cały mechanizm w ruch. [...] Świat i Europa stoi jakby w obliczu sądu ostatecznego. Wzdłuż obu granic stoją setki tysięcy mężczyzn, zaopatrzonych w śmiercionośne narzędzia, jakie tylko zdołano wymyślić a za nimi dalsze miliony, czekające groźnego sygnału, któremu natychmiast będą posłuszne. Kiedy ten sygnał padnie? Jeden tylko człowiek może go dać. Człowiek ten siedzi w swej górskiej willi, miotany namiętnościami i przecuciami,*

brzy. Na následujících stránkách zaujme fejetonistická zmínka o hloubení protiletectvých krytů těšínskou mládeží, či vlastenecké verše vyzývající k obraně slezské země. Krátký sloupek informuje o rostoucí četnosti narušování polského vzdušného prostoru německými letouny. Jistě není náhodou, že právě ve dnech 25. a 26. srpna k tomu mělo dojít až 34 krát, nejčastěji v prostoru Gdyně (16 případů) a slezské hranice. V některých incidentech zasáhlo dokonce polské protiletadlové dělostřelectvo.¹⁸ Na straně 3 je rovněž popsána další diverze, ke které došlo opět v noci z 25. na 26. srpna. Na několika místech Těšína vybuchly německými záškodníky nastražené nálože. Trhaviny explodovaly u památníku Schillera a památníku obětem první světové války v Moścického (dnes Masarykových) sadech, u budov Prochaskovy tiskárny (ul. Hlavní), a Kutzerovy tiskárny vedle hotelu „Polonia“ (dnes ul. Nádražní, hotel Piast). Tento německý útok do vlastních řad měl strhnout podezření na Poláky a stát se šťavnatým soustem místní hitlerovské propagandě.¹⁹ Ve farním kostele západního Těšína, tedy v chrámu Nejsvětějšího Srdce Ježíšova v Moścického (Masarykových) sadech, se měly v posledním srpnovém týdnu každodenně konat večerní pobožnosti obětované za mír.²⁰ Z důvodu napjaté mezinárodní situace a nejistoty nejbližších dní, došlo k prozatímnímu odložení počátku školního roku 1939/1940. Jeho přesný termín měl být udán později.²¹ V posledních srpnových dnech zaminovala polská armáda na Těšínsku všechny důležité mosty a tunely.²² Válka byla na spadnutí a veřejnost si toho byla vědoma...

Dne 1. 9. 1939 jako první vyhlásila v 4:30 hod. poplach těšínská posádka. V 5:45 zaslal štáb armády „Krakov“ do Varšavy své první hlášení, které převzal od operační skupiny „Bielsko“: Němci útočí na Jablunkov.²³ Přibližně ve stejné době byl polskými vojsky odpálen tunel v Mostech u Jablunkova, což způsobilo, že železniční tepna ze Slovenska do Jablunkovského průmysku byla na několik měsíců přerušena. Ve směru od Protektorátu narazila německá vojska na první polský odpor na území obce Horní Žukov (dnes součást Českého Těšína), kde na ně byla z pahorkatiny nedalekých Mistřovic a Stanislavic zahájena dělostřelecká palba. V prostoru Dolních Třanovic dokonce probíhaly až do 8:00 boje o jednotlivé domy. Nad Těšínem se v ranních hodinách objevil německý průzkumný letoun. K městu se přiblížil ze západu (od předměstí Brandýsa) a po vykonání okruhu nad východním

zachłannością i obawą, z palcem zwróconym ku guzikowi, który po naciśnięciu spowoduje wstrząs naszej kultury. Jeszcze nigdy przedtem od jednego człowieka nie zależało w takim stopniu szczęście, smutek, troska i nieszczęście całej ludzkości.“

¹⁸ 34 nalotów w ciągu 2 dni. In: *Gwiazdka Cieszyńska* 92, 1939, č. 69, s. 2.

¹⁹ Fałszywy materiał dla kategoryki propagandowej p. Goebbelsa. In: *wiazdka Cieszyńska* 92, 1939, č. 69, s. 3.

²⁰ Nabożeństwa wieczorne. *Tamtéž.*

²¹ Rok szkolny. *Tamtéž.*

²² PANIC, *Śląsk Cieszyński*, cit. d., s. 439.

²³ *Tamtéž.*

(dnes polským) Těšínem, kde se nacházela kasárna, zamířil zpět.²⁴ Jako první prorazil pozemním postupem k samotnému Těšínu 2. prapor 135. pěchotního pluku, který překročil Olzu mezi Błogocicemi a Puńcowem. Postup však zastavila přehradní a dělostřelecká palba vojáků majora Perla. Úspěšný odpor v daném úseku trval až do 13:00, kdy dostal Perl z Bielska rozkaz k ústupu ke Skoczowu. Od brzkých ranních hodin byly z Těšina evakuovány všechny úřady a orgány, které město neopustily již dříve. V průběhu dopoledne odjel z města poslední evakuační vlak do Bielska, jehož poslední vůz za sebou speciálním ramenem trhal trať.²⁵

V rozmezí od 12:00 do 15:00 hod. byly polskými ženisty vysazeny těšínské mosty přes Olzu, a to v pořadí: Jubilejní, železniční a Hlavní.²⁶ Jak je patrné z dobových fotografií, nejdůležitější Hlavní most a Jubilejní most (dnes most Družby a most Svobody), se však povedlo zničit pouze v takové míře, že poškození neznemožnilo pěší pohyb. Na Saské kupě (dnes ul. Hlavní) však v důsledku detonace vzala za své legendární těšínská kavárna Avion, která stála v bezprostřední blízkosti mostu od r. 1933. Jelikož byla poškozená funkcionalistická stavba majetkem židovské rodiny Wiesnerů, byla po příchodu Němců okamžitě zabavena. V roce 1942 se na krátkou dobu stala sídlem kanceláře Kreissiedlungsstab III Süd., načež byla rozebrána.²⁷ Stejnojmenná, volná kopie slavné kavárny, byla postavena na téže místě až po dlouhých desetiletích, roku 2010. Po zničení mostů polské vojsko definitivně opustilo město.

Přibližně ve stejnou dobu ustoupili Poláci, následující scénář, také z Bohumína. V pouličních bojích se však stále houževnatě bránily jednotky Národní obrany v Třinci. Jako první německá jednotka vstoupil do Těšina okolo 16. hodiny již zmíněný 2. prapor 135. pěšího pluku wehrmachtu. Další oddíly, příchozí později ze západní části města do centra, byly nuceny před přihlížejícími obyvateli města překročit řeku přebroděním. Jen o něco dříve přebrodily Olzu v prostoru Zpupné Lhoty²⁸ také 131. pluk a 132. pluk 44. pěchotní divize, které postupovaly k Těšínu od Těrlicka skrze Chotěbuz. Po překročení řeky směřoval jejich postup přes Boguszowice do sousedních Zamarsk.²⁹ Ulice Těšina se ihned po příchodu německých jednotek začaly plnit nadšenými místními Němci a německy smýšlejícími občany. Již v 17 hod. došlo na náměstí východního Těšina ke slavnostní uvítací ceremonii. V pozdních večerních hodinách dorazily do města další německé prapory od Třince, kde se zdržely nejdéle trvajícím odporem. V bojích okolo Těšina zaznamenali Němci ztrátu pouhých 8 mužů, počty padlých na

²⁴ NOVÁK, Jiří. *Český Těšín ve staré fotografii*, Český Těšín 1990, s. 123.

²⁵ PANIC, *Śląsk Cieszyński*, cit. d., s. 439 – 440.

²⁶ NOVÁK, *Český Těšín ve staré fotografii*, cit. d., s. 123.

²⁷ SPYRA, Janusz. Kavárna Avion a její předchůdci. In: *Těšínsko 2000*, č. 2, s. 26.

²⁸ Zpupná Lhota je dnes součástí obce Chotěbuz

²⁹ PANIC, *Śląsk Cieszyński*, cit. d., s. 440.

polské straně nejsou známy.³⁰ Kromě německého vzdušného průzkumu v ranních hodinách, nezaznamenal Těšín a nejbližší okolí žádné letecké zásahy do pozemních operací. Obsazení oblasti Zaolží se všemi jeho významnými průmyslovými kapacitami tedy proběhlo velmi hladce v průběhu jediného dne.

Nazítří, dne 2. září, pokračovala německá vojska dále v útoku na město Bielsko (cca 25 km od Těšína), ležící na slezsko-malopolské hranici. V souvislosti s ním bylo dosaženo v prvních válečných dnech alespoň nepatrného polského úspěchu. Kromě postupu ze směru Těšína a Skoczowa, se pokoušela k Bielsku prorazit také 7. bavorská pěchotní divize³¹, a to obchvatným manévrem skrze Żywiec, který je sevřen beskydskými masivy do úzké doliny, spojující Bielsko s Jablunkovským průsmykem. Při postupu na Żywiec, a dále na Bielsko, však 7. bavorská pěchotní divize narazila v prostoru Węgierska Górka na opevnění, jež dokázala po nezbytnou dobu úporně bránit osamocená rota kpt. Tadeusze Semika.³² Heroická obrana bunkrů, nazývaná někdy jako „Westerplatte jihu“, dokázala značně zpomalit německý postup a tím zabránit rychlému obklíčení Bielska. Ani tento dílčí úspěch však neměl dlouhého trvání a katastrofu pouze oddálil. Po polském ústupu z Żywieckých Beskyd a německém ovládnutí města Pszczyna začalo reálně hrozit odříznutí operační skupiny „Bielsko“ od dalších svazků armády „Krakov“ v Horním Slezsku. Po konzultaci s hlavním velitelem, maršálem Edwardem Śmigłym-Rydzem, ustoupily z Bielska a následně z celého Horního Slezska, všechny operační skupiny dále na východ.³³

Celé území Těšínského Slezska bylo tudíž zcela ztraceno v průběhu prvních tří záříjových dní. Po skončení válečných operací na polském území, bylo podle předchozí dohody Těšínsko, stejně jako další oblasti západního Polska, připojeno přímo k Německé říši. Území tak ztratilo, na rozdíl od protektorátu, i poslední známky jakékoliv svébytnosti. Na základě výnosu Adolfa Hitlera „o začlenění a správě východních oblastí“ ze dne 8. října 1939, bylo Těšínsko zařazeno ke katovickému vládnímu obvodu Horní Slezsko (Oberschlesien). K okresu Těšín (nyní Teschen) byl okupační správou připojen rovněž celý bývalý okres Fryštát, čímž se stal těšínský okres (Teschen/Olsaland/Olsa-Gebiet) svou rozlohou 1505 km² druhým největším okresem celé Německé říše. Okres slučoval 8 měst, 9 obcí s vlastní samosprávou, a 15 úředních okrsků, sdružujících celkem 118 vesnic. Na severu hraničil s okresy Racibórz (opolský vládní obvod), Rybnik a Pszczyna (katovický vládní obvod), na východě s okresy Bielsko a Żywiec

³⁰ PANIC, *Śląsk Cieszyński*, cit. d., s. 441.

³¹ Tamtéž..

³² Tamtéž.

³³ Tamtéž, s. 442.

(rovněž katovický vládní obvod).³⁴ Na jihu tvořil okres říšskou hranici se Slovenským státem, na západě pak policejní hranici s Protektorátem Čechy a Morava. Novou územně správní jednotku obývalo téměř 300 000 obyvatel, tudíž byla řazena mezi největší v Říši i svou lidnatostí. V čele okresu stál úřad landráta, který zastával v případě Těšína Udo Krüger (nar. 1900), člen NSDAP od r. 1933.³⁵ Svou geografickou polohou byl okres strategicky významným styčným bodem mezi Německou říší, Protektorátem Čechy a Morava, Generálním gouvernementem a Slovenským státem. Přítomností košicko-bohumínské dráhy, karvinského černouhelného revíru, třineckých železáren a dalších průmyslových závodů, bylo území pro Říši důležité i z hlediska hospodářského. Obyvatelé Těšínska začali v časovém rozmezí jediného roku platit již třetí měnou (říšskou markou) a brzy začali ze strany nové úřední správy pociťovat plnou tíhu bytí nežádaných elementů v německém státě. Hlavní a specifické potíže, kterým muselo obyvatelstvo Těšínského Slezska od nově příchozích okupantů čelit, nastíní následující podkapitola.

1.4. Národnostní okupační politika, problematika „volksliste“

Coby říšské území, mělo se postupem času stát Těšínské Slezsko čistě germánským kulturním prostorem. Proces úplného poněmčení měl v následujících letech probíhat různými způsoby – od metod zdánlivě nenásilného tlaku (např. na přiznání slezské, tedy kulturně německé národnosti) až po fyzickou likvidaci ideologických a rasových nepřátel. V souvislosti s plány, které hodlali Němci vůči jednotlivým etnikům uskutečnit, potřebovali nejprve společnost roztrždit. Ve dnech 11. – 23. prosince 1939 tak proběhlo policejní sčítání³⁶, které vytvořilo kompletní přehled o obyvatelstvu a základ pro budoucí postupy. V souvislosti s otiskem prstu (Fingerabdruck) na vydávaných dokumentech, jež měly plnit funkci prozatímního osobního dokladu, vžilo se pro sčítání lidové označení „palcówka“. V okrese Těšín přineslo sčítání následující čísla: území nyní údajně obývalo 66 788 Poláků, 46 567 Čechů, 41 522 Němců, 1 928 Židů, 297 Ukrajinců, ale především 126 593 Slezanů!³⁷ Co v německém vnímání slezská národnost znamenala, proč se pro ni snažili získat co nejvíce obyvatel, jaké benefity i povinnosti přinášela, vysvětlíme níže. K této problematice se však

³⁴ MAJER, Petr. *Museli zemřít?: Příběhy psané krví*. Bystřice 2017. ISBN 978-80-270-2422-3, s. 101.

³⁵ PANIC, *Śląsk Cieszyński*, cit. d., s. 443.

³⁶ Tamtéž, s. 448.

³⁷ SROKA, Irena. Policyjny spis ludności w rejencji katowickiej (17-23 grudnia 1939 roku). In: *Zaranie Śląskie* 3/1969, s. 368.

dostaneme postupným popisem jednotlivých národnostních skupin – od nejvíce perzekuovaných po nejprivilegovanější.

Zcela nejpronásledovanější skupinou se stali pochopitelně Židé. Již 2. září 1939 lehla popelem hlavní těšínská synagoga a převážnou většinu dalších sakrálních objektů judaismu zasáhl v průběhu následujících týdnů a měsíců podobný osud.³⁸ Od počátku roku 1940 byli všichni Židé systematicky zbavováni svých majetků, živností a ztratili prakticky veškerá práva. Museli se podříditi téměř úplnému zákazu používání hromadných dopravních prostředků a značnému omezení pěšího pohybu na veřejných místech. V určitých hodinách nesměli Židé vycházet na ulice vůbec. Podle pravidel platných v celé Říši, museli být nyní i těšínské Židé označeni na rukávech svých oděvů bílou páskou s modrou Davidovou hvězdou. Od poloviny září 1941 pak museli nosit Davidovu hvězdu s nápisem „Jude“ přímo na svém oděvu.³⁹ V letech 1940 – 1941 byly zahájeny transporty židovského obyvatelstva do vyhlazovacích táborů či ghett, ležících uvnitř regionu i za jeho hranicemi. Přímo na území Těšínského Slezska se nacházely dokonce tři pobočky vyhlazovacího tábora Auschwitz (samotná Osvětim je Těšínu vzdálena přibližně 50 km vzdušnou čarou a administrativně náležela k sousednímu bielskému okresu). První z nich byl tábor Golezów. Pod správou SS fungoval při místní cementárně a v říjnu 1944 zaměstnával přes tisíc pracujících vězňů. Druhá pobočka se nacházela v Czechowicích. Tábor fungoval pouze od konce srpna 1944 do ledna 1945, pracovním úkolem vězňů zde byla obnova bombardováním zničené rafinerie. Třetí tábor byl lokalizován v Zebrzydowicích. Provozován byl v letech 1942 – 1945 a jeho lidská síla byla využívána k pracím na železnici.⁴⁰ Většinu vězňů všech tří zmíněných pobočných táborů tvořili Židé. Počet židovských obětí na území německého okresu Těšín se pohybuje mezi 3000 – 3500, z čehož dvě třetiny tvořily oběti z levého (českého) břehu Olzy.⁴¹ Smutná mementa doby, kdy z Těšínska prakticky zcela vymizelo dříve početné etnikum, lze v některých ojedinělých případech dodnes nalézt i v samotném Těšíně. Jsou jimi například vybydlené bývalé židovské vily v polské části města. Jejich původní majitelé převážně zahynuli v koncentračních táborech. Po válce byly převzaty do městské správy a často obsazeny rodinami komunistických prominentů a úředníků. Po pádu režimu se mnohdy již žádné žijící dědice původních vlastníků nepovedlo dohledat, nebo vzdálení příbuzní, často žijící za oceánem, o nemovitost neprojeví zájem. Majetková narovnání v důsledku holocaustu tak v některých případech stále nejsou

³⁸ PANIC, *Śląsk Cieszyński*, cit. d., s. 446.

³⁹ Tamtéž, s. 447.

⁴⁰ Tamtéž, s. 461.

⁴¹ Tamtéž, s. 462.

vyřešena. Dalším smutným příkladem budiž ruina pohřebního domu na rozpadajícím se starém židovském hřbitově (ul. Hażlaska). Budova sice přečkala válku, avšak ani nové časy jí ztracenou důstojnost nenavrátily. Po celá desetiletí komunistického hospodaření sloužila stavba spotřebnímu družstvu PSS Spółem jako sklad, což uvedlo architektonickou a kulturně-náboženskou památku do havarijního stavu. Takto zdevastovaná budova byla teprve v nedávné době vrácena do správy židovské obce, která však obratem dostala výzvu města Cieszyna k urychlené opravě nebezpečného objektu. Oprava bortící se budovy však z důvodu astronomických finančních částek uskutečněna nebyla a zřejmě ani nebude. Je jen otázkou několika let, než památka zmizí samovolně a nenávratně v troskách, a s ní i poslední dějství křivd 20. století na území města.

Druhou nejpronásledovanější národnostní skupinou se na Těšínsku stali Poláci. Spolu s Rusy byli nacistickou ideologií považováni za nejnižší Slované a nejpodřadnější etnikum ihned za Židy a Cikány. Na rozdíl od nich však nebyli Poláci určeni k přímé fyzické likvidaci, nýbrž stali se „chráněnci“ či „poddanými“ Říše bez státního občanství. S příchodem okupace bylo okamžitě zrušeno polské školství, jenž v regionu fungovalo takřka sto let. Všechny zachované školy se musely stát bez výjimky německými. Z ulic vymizely polské, případně vícejazyčné nápisy a byly nahrazeny němčinou. Polština zmizela nejen ze škol, ale byla zakázána na všech veřejných místech. Za používání polštiny na veřejném prostranství byli perzekuováni dokonce i ti obyvatelé, kteří smýšleli vůči okupantům loajálně, jen si ještě nestačili německý jazyk osvojit. Polština byla přísně zakázána také v kostelích. Častou reakcí katolických kněží, jež se odmítali germanizaci podřídit, bylo rozšíření latiny i do těch částí bohoslužby, kde to liturgie nevyžadovala.⁴² Kázání mnohdy pronášeli v místní podobě slezského nářečí, jež v sobě, byť má nejbliže k polštině, uchovává také německé jazykové prvky, a před úřady jej touto argumentací bránili před ztotožňováním s polštinou. Drakonickým opatřením navzdory se však Němcům polštinu z veřejného prostoru nikdy zcela vymýtit nepodařilo. Perzekuce však pochopitelně nesetřvala pouze u jazykové či kulturně-vzdělávací oblasti. Poláci, již se nevzdali své národní příslušnosti, byli výrazně pronásledováni také v oblasti soukromého vlastnictví a zaměstnání. Bez ohledu na vzdělání a kvalifikaci zastávali zpravidla nejnižší funkce v místních průmyslových závodech. Kromě studia měli Poláci zapovězeno dokonce i řemeslné vyučení. Na rozdíl od Čechů ve stejných pracovních pozicích, bylo zaměstnaným Polákům automaticky strháváno 15 % ze mzdy ve prospěch státu. Byli zdrojem levné pracovní síly bez jakýchkoli jistot. Kdykoliv mohli být deportováni k nuceným

⁴² V období před II. vatikánským koncilem (1962 – 1965) byla stále liturgickým jazykem latina. Národní jazyky se používaly pouze mimo hlavní části bohoslužby.

pracím do říšského vnitrozemí, či zbavení svých majetků a vysídlení. Děti vysídlenců propadaly do německých rukou, načež o nich speciální rasové komise rozhodovaly, zda jsou schopny poněmčení, či nikoliv. Pokud rasové požadavky splňovaly, byly organizací Lebensborn (jejíž pobočka se nacházela i v Těšíně) odesílány k poněmčení. Pokud požadavky nesplňovaly, byly vyváženy do koncentračních táborů. Jeden z největších dětských transportů se odehrál v rámci tzv. Aktion Oderberg (Akce Bohumín) v roce 1943.⁴³ Teror ze strany okupantů spolu se zakořeněným polským vlastenectvím, způsobily v regionu strmý vzestup polského odboje, který po celou dobu okupace značně převyšoval odboj český. Dopadení odbojářů s sebou neslo zpravidla fatální důsledky. Obzvláště ve druhé fázi války docházelo velmi často k veřejným popravám odbojářů nebo i nevinných obětí, jež měly sloužit pro výstrahu obyvatelstvu, které bylo nuceno exekucím přihlížet. Podrobněji se jimi budeme zabývat na jiném místě. Rukou německých okupantů zahynulo na námi sledovaném území celkem 2 582 Poláků (z čehož 1 115 na pravém a 1 467 na levém břehu Olzy). Německými úřady bylo vysídleno 874 rodin a 2 808 osob bylo vysláno na nucené práce.⁴⁴

O něco lépe než Polákům se žilo obyvatelstvu české národnosti, byť bylo jeho postavení značně horší, než pozice Čechů v protektorátu. Rozdíl v německém přístupu vůči Čechům a Polákům spočíval v celkově rozdílném nacistickém náhledu na Čechy (výhledově schopné poněmčení, Němcům rasově bližší) a Poláky (bezenné a nenapravitelné slovanské etnikum). Čechům téměř nehrozilo vysídlení, konfiskace majetku, ani nucené práce, měli větší pracovní možnosti a dostávali plnou mzdu. Ani oni však státního občanství nenabyli, tudíž setrvali v pozici tolerované národnostní menšiny bez jakýchkoli kulturních, jazykových, občanských i jiných práv.

Nejpočetnější a v rámci možností nejprivilegovanější skupinou slovanského obyvatelstva však byli Slezané. Němci propagovaná slezská národnost sdružovala v již zmíněném sčítání lidu obyvatelstvo bez vyhraněného národního vědomí, či bývalé držitele české, ale zejména polské národnosti, jež se snažili drobnými ústupky ochránit svou rodinu před vysídlením a majetek před konfiskací. Pro mnohé národnostně nevyhraněné obyvatele nebylo přijetí slezské národnosti ničím nepřírozeným. Jejich národnímu smýšlení dominoval pocit blíže neurčené místní příslušnosti, umocněný navíc neustále se střídajícími nadvládami. Zpočátku viděli někteří z nich v příchodu Němců pouhý návrat starých rakouských pořádků. K německému a slezskému národnímu cítění měla blíže rovněž početná část obyvatelstva evangelicko-augsburského vyznání, která se cítila s německým kulturním prostorem spjata

⁴³ BORÁK, Mečislav. *Na příkaz gestapa*. Ostrava 1990. ISBN 80-7034-016-9, s. 11.

⁴⁴ PANIC, *Śląsk Cieszyński*, cit. d., s. 462.

nábožensky. Hlavním razitelem tohoto kurzu se na Těšínsku stal kolaborující evangelický pastor Paul Zahradnik.⁴⁵

V souladu s nařízením ze dne 4. března 1941⁴⁶ byla zavedena tzv. Deutsche Volksliste, jež byla pro obyvatelstvo vstupní branou k nabytí říšského státního občanství. Podmínkami k podání žádosti bylo právě přijetí slezské národnosti, ale také prokázání německého původu, rasy a politického postoje. Navzdory německému očekávání se však obyvatelé do podávání žádostí příliš nehrnuli. Z toho důvodu stanovily německé úřady jako poslední možný termín podání 31. březen 1942 a vyvinuly na obyvatelstvo soustředěný nátlak, který se nakonec přece jen setkal s odezvou u značné části populace. O udělení volkslisty rozhodovala komise v místě bydliště, jež byla tvořena starostou, příslušným vedoucím NSDAP, úředníkem bezpečnostní služby a dvěma osvědčenými, místních poměrů znalými Němci.⁴⁷ Když se kandidát před komisí dostavil, rozhodla o jeho stupni němectví a následně přiřadila do jedné ze čtyř následujících skupin⁴⁸:

Volksliste I zahrnovala říšské Němce a členy NSDAP, jež aktivně vystupovali jako Němci již před válkou. Jelikož tato kritéria splňovalo velmi málo osob, byla Volksliste I nejméně zastoupenou kategorií.

Volksliste II dovolovala přijmout osoby, které před 1. zářím 1939 pro německou věc aktivně nevystupovaly, ale uchovaly si němectví. Příslušníkům této kategorie nebyl sice dovolen vstup do NSDAP, ale mohli se stát členy SS, SA a dalších stranických složek. Příslušníci I. i II. kategorie museli povinně přijmout německá jména, pokud jejich původní zněla slovansky.

Volksliste III byla nejrozšířenější kategorií, jež sdružovala „občany schopné poněmčení“, tedy nejčastěji nositele slezské národnosti, kteří si údajně své němectví nesli v kultuře či rodovém původu. Německé státní občanství jim bylo uděleno na zkušební dobu 10 let a mohlo být kdykoli odejmuto. Výhledově pak bylo počítáno s jejich přesídlením do nitra německé říše, kde mělo dojít k jejich plné asimilaci. Stejně jako členové II. kategorie, i oni měli vstup do NSDAP zapovězen, avšak členy SS a SA se stát mohli. Nesměli však zastávat žádná vedoucí místa, studovat bez předchozího povolení vyšší školy, či uzavřít sňatek s osobou jiné národnosti než německé či slezské (smíšená manželství s Poláky, Čechy či jinými etniky byla absolutně nepřijatelná). Hlavními benefity Volksliste III a nejčastějšími důvody pro její přijetí bylo především se státním občanstvím spojené navrácení vlastnického práva, vyšší přiděly potravin,

⁴⁵ PANIC, *Śląsk Cieszyński*, cit. d., s. 453.

⁴⁶ MAJER, *Museli zemřít?*, cit. d., s. 103.

⁴⁷ Tamtéž, s. 103.

⁴⁸ Tamtéž, s. 104 – 105.

či povolení vlastnit rozhlasový přijímač.⁴⁹ Druhou stranou mince však byly závazky a povinnosti vůči Říši. Signatáři Volksliste III byli povinni odpracovat rok povinných prací pro Říši a podléhali branné povinnosti. V uniformách wehrmachtu se tak na evropských válčistiích obou front ocitlo až 20 000 mužů Těšínského Slezska.⁵⁰ Drtivá většina z nich si počínala v německé armádě zcela pasivně a snažila se pouze válku přečkat a přežít, někteří odvážnější se odhodlali dezertovat ke spojeneckým jednotkám, kde byli zpravidla zařazeni k polským či československým útvarům.

Volksliste IV byla poslední kategorií, která sdružovala obyvatelstvo neněmeckého původu s možností výhledového poněmčení. Příslušníci této kategorie nenabyli státního občanství, nepodléhali branné povinnosti a mohlo jim hrozit vysídlení.

Germanizační politika byla i v případě nátlaku na přijímání volkslist vedena do značné míry účelově. Větší nátlak na přijetí byl vyvíjen zejména v případě osob bez většího soukromého vlastnictví. Majetnější obyvatelé byli raději viděni bez státního občanství, aby mohlo jejich vlastnictví propadnout státu. Větší nátlak na podepsání byl vyvíjen rovněž vůči zdravým mužům v branném věku, kteří byli po nabytí občanství ihned odváděni. Otcové rodin se nezřídka ocitali před rozhodnutím, zda vydat raději sebe v případě podepsání, či celou rodinu v případě vysídlení a ztráty majetku. Germanizační nátlak se naopak téměř vyhnul starším osobám, které již nebyly Němcům ničím užitečné.

Teprve s odstupem sedmi poválečných let (z důvodu absence válečného kronikáře), se k problematice „volkslistářů“ vyjadřuje zápis v městské kronice Českého Těšína: *„Volkslistáři‘ byli většinou lidé slovanské národnosti. Po příchodu Němců r. 1939 byl Těšín – jako celé Těšínsko – připojen přímo k Německu; byly zde jen německé školy, německé nápisy a německá úřední řeč. Na slovanské obyvatele Těšínska byl činěn nátlak nejdříve, aby přiznali tzv. ‚slezskou‘ národnost a brzo nato, aby přijali tzv. Volkslistu. Mnoho obyvatelů z nevědomosti, nebo proto, že se chtěli vyhnout persekuci, jíž byli vystaveni občané slovanské národnosti, anebo – ale jen menší část – ze ziskuchtivosti – tuto Volkslistu přijali: někteří č. 3, ti horlivější č. 2. Mnoho z nich na to doplatilo tím, že ztratili syny, kteří pak museli jít na frontu. Z valné části byli tito ‚volkslistáři‘ neuvědomělí lidé, kteří za 30 let zažili na Těšínsku sedm převratů, lpěli na těžce vydřeném skrovném svém majetku a proto se ‚přizpůsobili‘. Byli ovšem mezi nimi i takoví, kteří si chtěli zachovat své výnosné živnosti a udělat kariéru. Ti měli však většinou Volkslistu č. 2; proto také byli majitelé Volkslisty č. 2 zpočátku zajištěni a po prošetření*

⁴⁹ Viz fotografická příloha, obr. 15.

⁵⁰ BORÁK, Mečislav. Těšín za války a německé okupace, in: *Český Těšín 1920 - 1989. Válečné a poválečné osudy města*, Opava 2011. ISBN 978-80-7248-712-7, s. 33.

propuštění [tj. po skončení války]. Mnozí ‚nationalisté‘, kteří celou válku seděli v teple v Protektorátě a kteří neznali nebo nechtěli znát, v jakých poměrech zde žil náš lid, chtěli všechny ‚volkslistáře‘ paušálně hodit do jednoho pytle a dokonce poslat do Německa. Většinou nebylo však rozhodující pro tento požadavek – vlastenectví, ale touha po majetku těchto volkslistářů. Jak jinak pochopil tuto otázku sovětský velitel města ppl. Laško, který v ujednání s Revolučním národním výborem ze dne 19. V. 1945 rozhodl, aby volkslistáři slovanského původu nebyli pojati do odsunu (čl. 5 ujednání). Pochopil, že tito lidé potřebují nikoli odsun – vždyť většina těchto ‚Němců‘ neuměla německy – ale výchovu v duchu socialistického vlastenectví, výchovu, již jim předmnichovská republika zůstala dlužna. Brzy byla také v duchu tohoto ujednání sjednána náprava v tom, aby s volkslistáři nebylo nakládáno jako s Němci, zejména pokud se týče zásobování; zpočátku jim totiž byly dávány jen lístky pro Němce. Zatím co tedy zprvu bylo vydáváno 2 862 lístků pro Němce, v září klesl tento počet na 500.“⁵¹

Pomineme-li místy citelnou ideologickou rétoriku 50. let, poskytuje úryvek vcelku reálný pohled na to, kým tzv. volkslistáři vlastně byli.

Abychom demonstrovali výše popsaná schémata na konkrétních příkladech, můžeme nahlédnout na počínání mých přímých příbuzných – pradědů Rudolfa Smuže (1911 – 1986) a Rudolfa Podžorného (1912 – 1945).

V souvislosti s polskými armádními cvičeními již zmíněný Rudolf Smuž, narozený dne 16. 5. 1911 v Darkově u Karviné, římský katolík, byl horníkem, hlásícím se k polské národnosti. K vykonávání svého prvního pracovního poměru nastoupil dne 23. 9. 1926 (tedy ve svých 15 letech) v černouhelném hlubinném dolu Gabriela v Karviné, kde setrval až do 6. 5. 1941⁵², tedy do období, kdy se objevila problematika volksliste. Jelikož se své polské národnosti odmítl vzdát a volkslistu nepřijal, byl obratem ze svého zaměstnání propuštěn a neznalý německého jazyka, převezen do říšského vnitrozemí, kde začal dne 9. 5. 1941 pracovat v černouhelném dolu Radbod ve vestfálském městě Hamm. Touha zvrátit násilné odloučení od domova a manželky nakonec zvítězila nad dřívějšími národnostními zásadami, a tak nabídku k přijetí volkslisty přijal. Ke dni 7. 8. 1941 byl po třech měsících propuštěn zpět do Slezska k práci v dolu Gabriela. Odvoz na nucené práce, avšak na značně delší dobu, se nevyhnul ani jeho rodičům Henryku (1888-1959) a Marii (1891-1976)⁵³, kteří podepsat odmítli. Svůj domov a hospodářství museli opustit z hodiny na hodinu – bez rozloučení, bez zavazadel,

⁵¹ BONČEK, Josef. Pamětní kniha. Město Český Těšín 1945 – 1962. Státní okresní archiv Karviná, fond MěNV Český Těšín, pořadové č. 152, s. 37 – 39.

⁵² Rudolf Smuž. Deutsches Reich. Arbeitsbuch nr. 431/Orl/8048. Arbeitsamt Teschen, Nebenstelle: Orlau, 9. 4. 1940, s. 6 – 7. Soukromá sbírka autora. Viz fotografická příloha, obr. 6 – 9.

⁵³ Viz fotografická příloha, obr. 10.

a v šatech, které měli zrovna na sobě. Jejich zanechaný majetek propadl Němcům.⁵⁴ Pracovní nasazení postaršího manželského páru spočívalo v zemědělských pracích na řepných lánech severního Německa.

Příkladem jiné cesty k přijetí volkslisty je druhý praděd, Rudolf Podzorny, narozený dne 21. 9. 1912 v Dolní Líštné u Trince. Ač etnicky a jazykově Polák (nebo nevyhraněný Slezan?), navštěvoval v letech 1919 – 1925⁵⁵ německou chlapeckou školu v Českém Těšíně. V předválečném období i na počátku války zastával post laboranta v Trineckých železárnách.⁵⁶ Je možné, že právě německá školní docházka spolu s evangelicko-augšpurským vyznáním měly také svůj vliv na jeho pozdější rozhodnutí pro přijetí volkslisty, kterou podepsal coby čerstvý manžel a otec roku 1942.⁵⁷ Mladé rodině přestalo hrozit vysídlení či jiné pronásledování a Rudolf získal v rámci železáren lepší pracovní pozici. V roce 1944, tedy ve stejném roce, kdy se manželům narodilo druhé dítě, však byl povolán do wehrmachtu, z něhož se již neměl vrátit. Smrt našel v uniformě polní šedi na neznámém místě Slovenska na jaře 1945. Přes veškeré úsilí pozůstalých, a především manželky Marty (1921 – 2000), se datum a místo skonu, stejně jako místo uložení ostatků, již nikdy nepovedlo zjistit. Úřady dokázaly konstatovat pouze fakt, že ke dni 30. dubna 1945 již Rudolf Podzorny nežil.⁵⁸

Na výše uvedených případech tak lze zobrazit situaci, před kterou byli téměř všichni obyvatelé Těšínského Slezska v období německé okupace postaveni. Je možno konstatovat, že v tomto regionu neexistuje takřka žádná rodina, jež by mezi svými členy či předky neměla nějakého vysídlence, vojáka wehrmachtu, obět' Katyně či příslušníka zahraniční spojenecké armády. Také tímto je Těšínsko zcela specifické a nemá v oblasti střední Evropy příliš obdoby.

⁵⁴ Viz fotografická příloha, obr. 12.

⁵⁵ Rudolf Podzorny. *Entlassungszeugnis*. Knaben-Bürgerschule in Č. Těšín, Český Těšín 28. 6. 1927. Soukromá sbírka autora. Viz fotografická příloha, obr. 13.

⁵⁶ Rudolf Podzorny. *Osvědčení o státním občanství Republiky československé*, Okresní úřad v Českém Těšíně, 28. 2. 1938. Soukromá sbírka autora.

⁵⁷ Viz fotografická příloha, obr. 14.

⁵⁸ *Usnesení o důkazu smrti*, Okresní soud v Českém Těšíně, Český Těšín 25. 10. 1946. Soukromá sbírka autora. Viz fotografická příloha, obr. 16.

2. Odbojová a partyzánská činnost

2.1. Přehled odbojového hnutí na Těšínsku

Systematická ilegální činnost, mající za cíl informační i ozbrojený boj s okupačními orgány, se rozhořela po německém vpádu velmi záhy. První organizací, jež se na diverzní činnost v týlu nepřítele připravovala již před válkou, byly na území Slezska tzv. *Sily Zbrojne Polski* (SZP), Ozbrojené síly Polska. Po vypuknutí války organizace rychle uvedla mechanismus své činnosti v praxi. V návaznosti na předválečnou síť byly vytvořeny inspektoráty Bielský, Těšínský a Zaolzanský, poslední dva jmenované byly zřízeny pod správou Antoniho Studenckého (pseudonym Złom).⁵⁹ Druhým, již od počátku okupace fungujícím uskupením, byla tzv. *Tajna Organizacja Wojskowa* (TOW), Tajná vojenská organizace, do jejíhož čela se postavil Paweł Musioł. Organizace TOW soustředila svou činnost především na pomoc ohroženým rodinám a osobám.⁶⁰

Dne 13. listopadu 1939 byl emigračním generálem Sikorskim zřízen *Związek Walki Zbrojnej* (ZWZ), Svaz ozbrojeného boje, jenž měl reprezentovat a zastřešovat ilegální ozbrojené síly na okupovaném území, podřízené polské exilové vládě. Hlavní strategií svazu měla být příprava ozbrojeného povstání, jenž mělo vést k uchopení moci podle příkazů exilové vlády. Do ZWZ byla na Těšínsku včleněna většina menších místních organizací a v Těšíně byl zřízen jeho samostatný inspektorát (pseudonym Centaur). Do jeho čela se postavili Paweł Musioł a Franciszek Kwaśnicki (zástupce). Místní činnost organizace zahrnovala šíření protiněmecké propagandy, podporu rodin uvězněných osob, tisk letáků, zpravodajství ve prospěch polské exilové vlády a od července 1940 také přímou diverzní činnost, kterou se zabýval tzv. *Związek Odwetu* (ZO), Svaz odvety, vedený Franciszkiem Kwaśnickým. Mezi zdařilé diverzní akce patří např. způsobení výbuchu a rozsáhlého požáru v Třineckých železárnách (Franciszek Ćwiękała) a poškození výrobních zařízení Vítkovických železáren (Wiktor Borowiec a Karol Pszczółka). Oba posledně jmenovaní odbojáři však byli záhy

⁵⁹ PANIC, Idzi (ed.). *Śląsk Cieszyński*, s. 463.

⁶⁰ Tamtéž.

odhalení, zatčení gestapem a na jaře 1941 popraveni.⁶¹ V záměru bylo rovněž znovuvysazení tunelu košicko-bohumínské dráhy v Mostech u Jablunkova, k jehož realizaci však nedošlo. Objevovaly se dokonce plány k navázání spolupráce s českým odbojem v protektorátu, avšak rychlejší spád událostí všechny další záměry zmařil. V polovině listopadu 1940 byla gestapem zatčena příslušnice ZO Wanda Żak, která německému teroru svou výpovědí podlehla, což vedlo k postupnému rozprášení a popravení většiny členů organizace.⁶² Navzdory tomu se však již v průběhu první poloviny následujícího roku povedlo na Těšínsku strukturu konspirativní sítě obnovit. Zpravodajská síť ZWZ „August“, vedená Janem Margiciokem a Leopoldem Hałaczkiem, se stala jednou z nejlépe fungujících polských špionážních sítí druhé světové války. Perfektní součinnost a utajení před Němci umocňovala mimo jiné ještě skutečnost, že přes 30 % členů organizace bylo zároveň signatáři německé volkslisty III a IV. Tento fakt nejen že značně snižoval šance na odhalení, ale působil prostřednictvím sympatizujících volkslistářských úředníků pronikání ZWZ do okupační administrativy, čímž otevíral přístup k nesmírně cenným informacím.⁶³

Ke sjednocení polského odboje zásadně přispělo založení Armii Krajowej (AK), Zemské armády, ke kterému došlo dne 14. února 1942. V oblasti Těšínského Slezska, zvláště pak na území Zaolží, operoval od jara 1943 zejména żywiecký oddíl AK pod velením Józefa Kamińskiego (pseudonym Strzała). Józef Kamiński se narodil roku 1911 v americkém Chicagu, vyrůstal však v Żywci. Stal se důstojníkem polské armády a ihned po příchodu okupace Těšínska přešel do ilegality.⁶⁴ Většinu členů jeho oddílu tvořili právě Poláci ze Zaolží, kde skupina operovala nejintenzivněji. Funkci spojovatelky vykonávala Maria Zaleska, bydlící v Śrutarské ulici v Těšíně. Její dům oddílu sloužil jako sklad zbraní a přechodný úkryt jeho členům. Další významnou ženou místního oddílu AK byla Bronisława Pawlas. Veliteli Kamińskému dodávala cenné informace z pošty v obci Těrlicko. Do řad AK začaly postupně vstupovat také některé menší partyzánské skupiny, operující v horských oblastech vrcholů Kozubová a Ostrý.⁶⁵ K AK se přidal také významný partyzánský oddíl „Czantoria“, utvořený roku 1941 Karolem Schreiberem (pseudonym Jastrzęb), později vedený Klemensem Starzykem (pseudonym Szpak). V roce 1942 si partyzáni vybudovali v katastru obce Horní Líštná bunkr a operovali především na svazích Velké a Malé Čantoryje (955 a 865 m. n. m.).⁶⁶ Partyzánská

⁶¹ BORÁK, *Na příkaz gestapa*, cit. d., s. 35.

⁶² PANIC, *Śląsk Cieszyński*, cit. d., s. 463 - 464; BORÁK, *Těšín za války*, cit. d., s. 30 – 31.

⁶³ PANIC, *Śląsk Cieszyński*, cit. d., s. 466.

⁶⁴ BORÁK, Mečislav. *Svědectví ze Životic. Těšínsko za druhé světové války a okolnosti životické tragédie*. Český Těšín 1999. ISBN 80-902355-5-7, s. 58.

⁶⁵ PANIC, *Śląsk Cieszyński*, cit. d., s. 468 – 469.

⁶⁶ MAJER, *Museli zemřít?*, cit. d., s. 139 – 140.

skupina „Czantoria“ měla Karolem Schreiberem sestavenou vlastní přísahu, jenž ve své české verzi zněla následovně:⁶⁷ *„My vojáci Podzemní Armády, bez ohledu na národnost a státní příslušnost, bez ohledu na politické přesvědčení a vyznání, chceme pomoci léčit rány způsobené pokořeným národům válkou a okupací. Chceme zmírnit bolest vdov a sirotků zahynuvších spolubojovníků zastřelených, oběšených a zavražděných v koncentračních táborech a to tak, že se budeme bit a pronásledovat vrahy a jejich pomocníky, kteří se nacházejí na našich okupovaných územích až do poslední kapky krve. Budeme žít ve shodě a bratrském přátelství, bojovat bok po boku vedle sebe, bez ohledu zda to je Polák, Čechoslovák, Rus nebo Jugoslávec. Budeme bojovat do posledního vítězství, protože naším společným nepřitelem je hitlerovský fašismus. Tak přísahám.“*⁶⁸ Oddíl prováděl v nepravidelných intervalech různé záškodnické akce. Úspěšnými výpady odzbrojoval funkcionáře i fanatické nacisty. V květnu 1943 se partyzánům skupiny „Czantoria“ povedlo na úbočí stejnojmenné hory zajmout svou brutalitou proslulého náčelníka policie z Ustroně. S oprátkou na krku se mu dostalo výhrůžky, že jestliže pronásledování Poláků neustane, bude zlikvidován. Nápravu situace přislíbil, avšak ihned po propuštění rozpoutal rozsáhlé odvetné a pátrací akce, včetně vypsání odměny 20 000 říšských marek na hlavu dopadeného partyzána.⁶⁹ Ukryváním se v horských lesích i okolních obcích se dařilo partyzánům úspěšně unikat. K tragédii došlo teprve dne 30. listopadu 1943, kdy se partyzáni po domnělém zklidnění situace vrátili do svého bunkru pod Malou Čantoryjí. Jejich úkryt však byl vyzrazen. Z obklíčení se provedlo probít čtyřem partyzánům, šest členů oddílu bylo zavražděno.⁷⁰ Na místě partyzánského bunkru se dnes nachází pomník se jmény padlých partyzánů Klemensa Starzyka, Alojzeho Badury, Jana Bujoka, Jana Poloka, Pawła Śliże a Jana Pytle. Odbojová činnost v dané lokalitě však navzdory tragédii neustala. Kupříkladu dne 2. října 1944 se partyzánům povedlo diverzí zcela ochromit železniční dopravu na hlavní trati v Bystřici.⁷¹

Sporadicky se na území těšínského okresu objevoval rovněž odboj komunistický, v celkovém měřítku však nepředstavoval příliš významnou sílu. Jeho představiteli byli zejména

⁶⁷ ⁶⁷ MAJER, *Museli zemřít?*, cit. d., s. 140.

⁶⁸ Polská obdoba přísahy: *„My żołnierze Armii Podziemnej, bez względu na narodowość, i przynależność państwową, bez względu na przekonania polityczne i wyznaniowe, chcemy pomóc w leczeniu ran zadanych ujarzmionym narodom przez wojnę i okupację. Chcemy zgładzić ból wdów i sierot po poległych współtowarzyszach broni, rozstrzelanych, powieszonych i pomordowanych w obozach koncentracyjnych, a to w ten sposób, że będziemy bić i prześladować wroga i jego pomocaczy znajdujących się na terenach okupowanych, aż do ostatniej kropli krwi. Będziemy żyć w zgodzie i braterskiej przyjaźni, walczyć bok po boku obok siebie, obojętnie czy Polak, czy Czechosłowak, Rosjanin czy też Jugosłowianin. Będziemy walczyć aż do ostatniego zwycięstwa, bo wspólnym naszym wrogiem jest faszyzm hitlerowski. Tak przysięgam.“*

⁶⁹ MAJER, *Museli zemřít?*, cit. d., s. 140.

⁷⁰ Tamtéž, s. 141.

⁷¹ PANIC, *Śląsk Cieszyński*, cit. d., s. 470.

členové v roce 1942 utvořené Polské dělnické strany (*Polska Partia Robotnicza* – PPR). Svůj obvod pod vedením Józefa Łabudka vytvořila strana také v Těšíně. Těšínskému obvodu náležely okruhy Těšín (Karol Herda), Třinec (Jan Heczko) a Karviná (Adolf Łuksza). Činnost strany v regionu trvala velmi krátce, neboť již v říjnu 1942 došlo k zatčení hlavního představitele Łabudka, načež se hnutí zhroutilo. Veškeré pozdější snahy o obnovu byly Němci většinou poměrně záhy odhaleny a končily nezdarem. Od roku 1943 se začala aktivizovat také komunistická hnutí česká. Činnost aktivistů spočívala především v propagandě, jež se koncentrovala zejména v ilegálním periodiku „Tempo“ (polská mutace nesla název „Naprzód“).⁷²

S blížící se frontou začínala dosahovat svého vrcholu také úroveň odbojové činnosti. Rok 1944 s sebou přinesl silný nárůst sabotáží a diverzních operací různých uskupení. Polským podzemím byl zahájen plán „Burza“ (Bouře), jenž měl vést skrze všeobecné povstání k ovládnutí celého katovického vládního obvodu. *Armia Krajowa* (Zemská armáda) začala budovat podle vzoru předválečné armády speciální operační skupinu „Śląsk Cieszyński“. Výrazně zesílila také činnost „lesních partyzánů“ v Beskydech a na území Těšínska přistály první sovětské paradesantní jednotky. První třináctičlenný výsadek „Nad’ožnyj“ proběhl v noci z 16. na 17. srpna 1944 do prostoru mezi vrcholy Kozubová (982 m) – Ostrý (1 044 m) – Velká a Malá Kyčera (907 a 745 m), přičemž se při seskoku jeden člen výsadku (M. Z. Alexejenko) zabil. Skupině výsadců, podřízené 1. Ukrajinskému frontu rudé armády, velel kpt. Alexandr Michailovič Griněvskij. Vysazení v lokalitě Jablunkovska bylo uskutečněno v důsledku omylu, zamýšlený seskok měl proběhnout dále na polském území. O týden později došlo k seskoku druhého výsadku, tentokrát do prostoru Orłowa (813 m) a Obora u Ustroně. Této jednotce velel mjr. Vasilij Stěpanovič Anisimov.⁷³ Sovětští vojáci dokázali rychle navázat kontakt s místními partyzánskými skupinami „Kozubová“ (1. výsadek) a „Czantoria“ (2. výsadek). Partyzánské skupiny, jež často postrádaly pravidelný kontakt se svými centrály (AK), se ve vedení boje veskrze podřídily sovětskému velení. Výjimku tvořil oddíl Pawła Heczka z Brennė, který spolupráci s mjr. Anisimovem odmítal a dovolával se podřízení sovětské jednotky centrále Zemské armády. Vzrůstající odbojová činnost, značně posílena sovětskými výsady, začínala slábnoucímu nepříteli působit čím dál citelnější a závažnější ztráty. Sovětští vojáci kpt. Griněvského sabotážemi na trati pravidelně přerušovali železniční dopravu v úseku mezi Vendryní a slovenskou hranicí. Dne 8. listopadu 1944 došlo v úseku Těšín – Třinec k poškození železnice a následnému vykolejení lokomotivy s nákladním vozem. O týden později, dne 15.

⁷² PANIC, *Śląsk Cieszyński*, cit. d., s. 469.

⁷³ Tamtéž, s. 470; MAJER, *Museli zemřít?*, cit. d., s. 111.

listopadu 1944 najel německý vlak v prostoru ústí mosteckého tunelu na minu. Souprava převážela vojáky a vojenský materiál. Po uplynutí dalšího týdne, dne 22. listopadu 1944, došlo k neúspěšnému pokusu o přerušení trati Těšín – Bielsko. Sabotáže se nevyhnuly ani průmyslovým zařízením. Diverzí byla zasažena ustroňská kovárna, průmyslový závod „Lenko“ v Bielsku, či rafinerie v Czechowicích.⁷⁴ Připomenout je však zapotřebí rovněž fakt, že více i méně úspěšná záškodnická činnost, byla často velmi draze a krvavě vykoupena. Po celou dobu okupace permanentně docházelo k popravám, veřejným exekucím a rozsáhlým masakrům. V následujících odstavcích si přiblížíme nejvýznamnější z nich.

Jedním z prvních exemplárně popravených odbojářů se stal Franciszek Trela, který byl dne 23. ledna 1942 před zraky místních obyvatel oběšen v Těrlicku.⁷⁵ K další, tentokrát jedné z největších veřejných exekucí na Těšínsku, došlo záhy dne 23. března 1942 v Těšíně. Na pravém nábřeží Olzy, v parku Pod Wałką, bylo oběšeno 24 Poláků. Jednalo se o odbojáře či jejich pomahače z celého regionu, kteří byli před pečlivě připravenou popravčí ceremonií internováni v Těšíně a Mysłowicích. Oběti byly před popravou spoutány a umrtvující injekcí do jazyka zbaveny řeči.⁷⁶ Celé exekuci přihlížel mnohočetný dav Poláků ze širokého okolí, kteří byli, neznajíce důvod, svoláni na místo německými úřady. Omluveni byli pouze muži, kteří prokázali povinnost nástupu k odpolední směně.⁷⁷ Těla popravených osob visela na šibenici až do večera, načež byla naložena na nákladňák, odvezena do Osvětimi a zpopelněna v táborovém krematoriu.⁷⁸ Na místě tragédie se dnes nachází pomník. Dne 26. října 1943 došlo k veřejné popravě 10 osob v Mostech u Jablunkova. Mezi oběťmi byl i jablunkovský lékař, MUDr. Bolesław Wiechuła. Pět odbojářů bylo popraveno dne 14. února 1944 v obci Návsí, dalších pět dne 5. června 1944 v Oldřichovicích, stejný počet pak ještě 18. července 1944 v Horní Suché a 11. září 1944 v Petřvaldu. Všechny zmíněné exekuce byly provedeny metodou oběšení a přihlíželo jim násilně shromážděné obyvatelstvo, mnohdy celá obec, nevyjímaje často i nejbližší příbuzné popravených.

Odstrašující zabíjení však Němci realizovali také pomocí střelných zbraní. Masakrem, jenž nemá v širším okolí obdoby, se stala tzv. „životická tragédie“ ze dne 6. srpna 1944, kdy bylo v rámci odvetné akce vystřeleno 36 obyvatel obce Životice, kteří postrádali říšské státní občanství – 28 Poláků a 8 Čechů. Události je některými historiky připisován název „slezské Lidice“. Dne 8. září 1944 byli v rámci podobné razie zastřelením popraveni 4 Poláci v obci

⁷⁴ PANIC, *Śląsk Cieszyński*, cit. d., s. 470.

⁷⁵ Tamtéž, s. 460.

⁷⁶ Tamtéž; MAJER, *Museli zemřít?*, cit. d., s. 153.

⁷⁷ BORÁK, *Na příkaz gestapa*, cit. d., s. 40.

⁷⁸ Tamtéž, s. 41.

Louky. Již nazítří, 9. září 1944, došlo k zastřelení 18 osob v 3 km vzdáleném Hažlachu – rovněž v důsledku odvety. Děsivou sérii poprav krvavého roku 1944 ukončila exekuce ze dne 9. listopadu, kdy došlo k zastřelení 34 osob v Ustroni. Ani rok 1945 a blížící se konec války však běsnění Němců a jejich kolaborantů nezmírnil. Dne 13. února 1945 bylo oddílem vlasovců ve stodole v Brenné zaživa upáleno 16 osob. Většinu mezi oběti tvořilo 11 italských zajatců, kteří ve vsi pracovali. Dne 13. dubna 1945 bylo na jablunkovském židovském hřbitově zastřeleno 12 Poláků z nedalekých obcí Istebna a Jaworzynka. Pravidelně se popravovalo také na židovském hřbitově v Těšíně (dnes polský Cieszyn), kde došlo v období od ledna do května 1945 k zavraždění až 80 osob. Pro různé záminky bylo na tomto místě zabito 58 osob polské národnosti, 18 české národnosti a 4 italští zajatci. Mezi oběti se nacházelo i 8 žen.⁷⁹ Kromě těchto zmíněných zločinů docházelo v průběhu války ještě k desítkám menších poprav jednotlivců či menších skupin. V následujících řádcích si však blíže přiblížíme pouze dvě z výše již zmíněných událostí, a sice „životickou tragédií“ ze dne 6. srpna 1944 a vraždění v Loukách nad Olzou ze dne 8. září 1944. První z důvodu nebývalého rozsahu a brutality zásahu, druhou ve světle subjektivního náhledu – jednou ze čtyř obětí je můj příbuzný.

2.2. Životická tragédie

Záminkou k rozpoutání krvavého teroru v obci Životice byl útok partyzánského oddílu AK již zmiňovaného Józefa Kamińskiego (Strzała) na místní hostinec, ke kterému došlo dne 4. srpna 1944. V náhlé přestřelce zahynul jeden příslušník gestapa, jeden partyzán a hostinský Izidor Mokrosz. O události informovalo již po provedeném odvetném činu následující hlášení⁸⁰, jež bylo postoupeno nadřízeným úřadům:

„Veliteli četnictva při úřadu vládního prezidenta – Katowice, 7. srpna 1944

Ranní hlášení č. 153/44

2/ Přepady band:

Četnictvo – okres Těšín hlásí:

a) Dne 5. 8. 1944 v 01:30 hod. vniklo asi 15 ozbrojených banditů do hostince Isidora Mokrosche v Životicích, poštovní úřad Bludovice, okres Těšín.⁸¹ Mezi přítomnými hosty

⁷⁹ PANIC, *Śląsk Cieszyński*, cit. d., s. 460; MAJER, *Museli zemřít?*, cit. d., s. 153 – 157.

⁸⁰ BORÁK, Mečislav. *Zločin v Životicích*. Ostrava 1984, s. 53.

⁸¹ Přepad k Těšínu se vracejících příslušníků gestapa se měl podle původního plánu uskutečnit na silnici v místě příkrého Bludovického kopce. Z důvodu značného prodloužení německé přítomnosti v hostinci pak byl zvolen za místo útoku právě ten. Srov. Tamtéž, s. 48 – 49; 54.

a bandity došlo k přestřelce, při které byl zastřelen úředník zvláštní služebny gestapa z Těšína, hostinský Mokrosch a jeden bandita; manželka úředního komisaře Rohbergová z Bludovic, jeden úředník zvláštní služebny gestapa z Těšína a jeden bandita byli těžce zraněni. Během přepadení byli v hostinské místnosti přítomni tři úředníci gestapa z Těšína, úřední komisař Rohberg se svou ženou, vrchní obecní inspektor Much z Těrlicka, hostinský Mokrosch a řezník ze Životic. Před přepadením zabarikádovali bandité vstupní cestu k hostinci cementovými rourami a drátem, přerušili telefonní vedení, aby se pojistili před překvapením. Četnická hlídka v Bludovicích obdržela od jednoho obyvatele zprávu o přepadení a ihned spěchala na místo činu se svolanými okolními hlídkami. Mužstvem četníků ve složení 25 + 2 a policejním psem bylo okolí i místo činu prohledáno a prozkoumáno, avšak bezvýsledně. Zastřelený bandita jest údajně Polák Wojna⁸² z Komorní Lhotky, okres Těšín. Ve vyšetřování se pokračuje.“

Gestapo začalo prakticky okamžitě po činu chystat krutou odvetu, jež se uskutečnila o dva dny později, dne 6. srpna 1944. V průběhu noci na 6. srpen se zformovala skupina, složená z řadové armády, německých četníků z Horních Bludovic a příslušníků gestapa z Těšína a Katowic, která v brzkých ranních hodinách obec Životice neprodyšně obklíčila.⁸³ Do vesnice vtrhla komanda, jež v průběhu necelých šesti hodin (do 10. hodiny dopolední) postřílela 36 mužských obyvatel bez německé státní příslušnosti (28 osob polské a 8 osob české národnosti). Oběťmi masakru se stali: Tadeusz Baron, Robert Borski, Henryk Bujok, František Duda, Josef Duda, Henryk Gabzdyl, Jan Gabzdyl, Antonín Guziur, Emil Guziur, Karol Hawlik, Henryk Chodura, Vincenc Chromik, Alojzy Kadura, Franciszek Kiszka, Ludwik Kiszka, Franciszek Kiszka ml., Jan Klimas, Leopold Kożusznik, Zenon Kożusznik, Józef Kraina, Karol Krzystek, Josef Kubiena, Antoni Mrowiec, Tadeusz Mrowiec, Albin Mrózek, Alojzy Palowski, Karol Pawlas, Antonín Piegrzymek, Rafał Polok, Rudolf Rozbrój, Erwin Szelong, Józef Waclawik, Adolf Wajner, Józef Wałoszek, Teodor Warcop, a Józef Warzecha.⁸⁴ Jejich těla byla převezena k pohřbení do masového hrobu na židovském hřbitově v Orlové. Polovina obětí nedovršila třicet let, šest osob bylo dokonce mladších dvaceti let. Nejmladší oběti bylo šestnáct, nejstarší šedesát let. Zůstalo po nich 19 vdov a čtyři desítky sirotků.⁸⁵ Do koncentračních táborů bylo později odvečeno ještě dalších 41 obyvatel, z nichž se živí vrátili pouze 4.⁸⁶ Na základě svědeckých výpovědí se povedlo po válce identifikovat 25 členů těšínského a další členy

⁸² Pravá totožnost zastřeleného partyzána vyšla najevo až po několika měsících. Ve skutečnosti jím byl Antoni Krótki z Karviné. Srov. BORÁK, Mečislav, *Na příkaz gestapa*, cit. d., s. 99.

⁸³ Týž, *Zločin v Životicích*, cit. d., s. 38.

⁸⁴ Týž, *Svědectví ze Životic*, cit. d., s. 117 – 125.

⁸⁵ Týž, *Zločin v Životicích*, cit. d., s. 85.

⁸⁶ Tamtéž, s. 105.

katovického gestapa, jež se vraždění prokazatelně účastnili. Drtivá většina z nich před koncem války uprchla na západ, kde padli do amerického zajetí, z něhož byli po krátké době propuštěni a zpravidla zcela beztrestně dožili v NSR. Obdobná situace se také týkala příslušníků wehrmachtu a četníků, kteří v Životicích a přilehlých obcích zabíjeli. Přestože se československá strana pokoušela až do 60. let vymoci vydání usvědčených osob k trestnímu řízení, skutečně k němu došlo jen v zanedbatelném zlomku případů. Z řad členů těšínského gestapa se jednalo o kriminálního asistenta Josepha Gradela⁸⁷ (popraven roku 1945 v Ostravě), kriminálního asistenta Karla Eichlera⁸⁸ (popraven roku 1946 v Českém Těšíně), kriminálního zřízence Franze Stenzela (popraven roku 1946 v Ostravě), vrchního kriminálního asistenta Simona Röckela (zemřel roku 1945 před soudním přelíčením ve vězení), kriminálního tajemníka Friedricha Fischera (odsouzen k odnětí svobody na 15 let, avšak již roku 1955 propuštěn do NSR), řidiče gestapa Josefa Filipka (zadržen ve vazbě, roku 1946 vysídlen do NSR), či kriminálního tajemníka Ewalda Adlera⁸⁹ (odsouzen na doživotí, avšak již roku 1955 propuštěn do NSR).⁹⁰ Drtivá většina strůjců zločinu tak byla nepotrestána a těšila se v poválečných letech spokojenému občanskému životu. Krátce po válce, dne 24. června 1945 byla těla zastřelených obětí exhumována z masového hrobu v Orlové a slavnostně převezena zpět do Životic, kde byla důstojně pohřbena ve společné hrobce. Roku 1949 vyrostl nad hrobkou památník.

Ve svém bádání se mi povedlo nalézt přímou pamětnici tragické události, paní Natalii Reichenbach⁹¹, a uskutečnit s ní na dané téma rozhovor.⁹² Paní Natalia v době německé okupace v Životicích bydlela a onoho tragického dne byla ve vsi přítomna. Z důvodu unikátního, zcela chronologického a neuvěřitelně podrobného popisu události, jakého se mi z úst paní Reichenbach dostalo, rozhodl jsem se postupovat v jejím případě jiným způsobem, než u ostatních pamětníků. Její výpověď si dovoluji uvést v doslovném, co nejvěrnějším přepisu do češtiny. Samotný incident v hostinci, jenž byl spouštěčem celé tragédie, popsala paní Natalia následovně: *„Toho dne Němci v hostinci oslavovali narození dítěte⁹³ a partyzáni se rozhodli, že na ně udělají zátah a přepadnou je. Pouze tuším, kdo to byl, proto raději nebudu jmenovat. Když německou hostinu přepadením přerušili, strhla se taková střelba, že byl zastřelen i majitel*

⁸⁷ Srov. Gestapácké stvůry zajištěny, in: *Těšínské noviny* 1, 29. 8. 1945, č. 41, s. 1.

⁸⁸ Srov.: Lidový soud v Českém Těšíně, in: *Těšínská práce*, 2. 3. 1946.

⁸⁹ Srov.: Surový nacistička čeká na potrestání, in: *Těšínská práce*, 7. 3. 1946.

⁹⁰ BORÁK, *Svědectví ze Životic*, cit. d., s. 73 – 74.

⁹¹ Viz kapitola Životní příběhy pamětníků, s. 47.

⁹² Setkání se uskutečnilo dne 31. 1. 2018 v Českém Těšíně

⁹³ Oslava trvajících do nočních hodin navázala na dříve svolanou schůzi místní občanské záložny, jež se konala v hostinci. Srov. BORÁK, *Zločin v Životicích*, cit. d., s. 45 – 52.

hospody, jmenoval se Mokrosz. V tom zmatku byla postřelena i manželka⁹⁴ jednoho esesáka.⁹⁵ Nevím, jestli právě ona porodila tu nedávno narozenou holčičku, anebo se jednalo ještě o někoho jiného, nicméně stanovila, že pokud se ze zranění ona sama nezotaví a zemře, má být v odvetě zastřelen určitý počet /polských/ matek malých dětí. Lidé z toho měli strašnou hrůzu, a tak byly v katolických i evangelických kostelech v Bludovicích, Suché i jinde slouženy bohoslužby za její uzdravení. Těžko říci, jestli právě to pomohlo nebo nepomohlo, nicméně se uzdravila.“ O tom, co následovalo, vypráví paní Natalia dále: „Dalšího dne po přepadení se esesáci odebrali za starostou a chtěli vědět, ve kterých domech bydlí Poláci. Starosta sepsal seznam⁹⁶ a oni podle něho v půl páté ráno vyrazili a začali Poláky vytahovat z postelí a z domů. Našeho souseda, Roberta Borského,⁹⁷ zastřelili přímo na zápraží a za nohy jej odtáhli do lesa. Jeho manželka zrovna čekala dítě, synka. Ten byl potom postižený. V Životicích byly v důsledku stresového traumatu postižené děti dvě, oba byli chlapci. Borski,⁹⁸ a ten druhý se jmenoval Kraina.“ Paní Reichenbach byla v daném období zaměstnána jako kuchařka v restauraci těšínského nádraží. Ačkoliv měla mít v neděli 6. srpna 1944 směnu, dostala z důvodu, který se spolehlivě nedověděla dodnes, od své německé vedoucí, paní Königové, volno. Z Těšína se tedy vypravila na cestu domů. Přijela vlakem do Horní Suché, odkud bylo do Životic potřeba projít lesem. Když k němu došla, spatřila na jeho okraji postavení německých vojáků, někteří z nich byli na přilbách maskováni slámou. Vojáci ji ihned zastavili a zakázali pokračovat v cestě, což zdůvodnili konstatováním, že jsou v tomto prostoru partyzáni. Prikázali jí obejít vesnici po hlavní cestě. „Bydleli jsme na takové samotě a odevšad, kromě hlavní cesty, se k nám dalo dojít jedině lesem. Když už jsem vesnici po hlavní cestě téměř obešla, spatřila jsem mezi řídkým lesním porostem mou matku pást krávu. Rozhodla jsem se, že k ní už dojdu zkratkou. Sotva jsem odbočila do lesa, vynořilo se přede mnou pět vojáků s umrlčími lebkami, esesáků. Měli s sebou i psa, kterému něco řekli, a ihned po mně vystartoval. Zároveň na mne namířili pušky. Lekla jsem se tak, že jsem nedokázala ani křičet a úplně jsem ztratila řeč. Byli to ale takoví mladí kluci, rozesmáli se, jak mě vylekali, a nechali mě jít. Přišla jsem k mámě a nebyla jsem v té hrůze schopna ze sebe dostat ani slovo. Tak nějak podvědomě jsem cítila z jejich rukou lidskou krev. Měli jsme doma nevlastního bratra, který ráno před vypuknutím vraždění odešel do sousední vesnice za svou nastávající, a nic se mu nestalo. Na zpáteční cestě ho zastavili jen

⁹⁴ Žena komisaře gestapa Rohberga. Srov. BORÁK, *Zločin v Životicích*, cit. d., s. 51 – 52.

⁹⁵ Ve skutečnosti se jednalo o příslušníky gestapa, nikoli SS. Zde konkrétně o komisaře Rohberga. Srov. viz výše.

⁹⁶ Seznam občanů podle národnosti a Volkslisty ve skutečnosti na příkaz německých orgánů vyhotovily úřednice obecního úřadu: Anna Pawlasová, Elza Bilanová, Marta Bystroňová, Marta Farniková, Pavla Ciupková a Jindřiška Ciupková. Srov. BORÁK, *Zločin v Životicích*, cit. d., s. 62 – 63.

⁹⁷ Viz fotografická příloha, obr. 23.

⁹⁸ Potvrzeno výpovědí Marie Borské, jež byla ke dni zastřelení svého muže těhotná. Srov. Tamtéž, s. 84.

řadoví vojáci, ale nechali ho jít s tím, že si ho gestapo najde. Až později jsem se dověděla, co se ten den dělo před mým návratem. Postříleli i naše nedaleké sousedy – Antonína Mrowiece,⁹⁹ jeho syna Tadeusze,¹⁰⁰ Karola Hawlika¹⁰¹ a Roberta Borského. Přišli kolem páté ráno, aby je zastihli před odchodem na směnu, vytáhli je z postele a zastřelili. Těsně před popravou matka zahlédla Erwina Szelonga.¹⁰² Kráčel nezvyklým směrem kolem nás, a tak na něj matka volala, kam jde. On neodpověděl, pouze máchnul rukou. Zavolala na něho podruhé, proč jí neodpovídá. A on zase jen máchnul rukou. Teprve po chvíli matka zpozorovala, že není sám a kousek za ním jdou gestapáci. Zanedlouho zpozvdáli třaskl výstřel. Zabili i mé dva bratrance – Franciszka a Ludwika Kiszky,¹⁰³ jenže je střelili špatně a nezemřeli hned. Leželi na kraji lesa a sténali: ‚Vodu, vodu!‘ Jejich matka se k nim chtěla za každou cenu dostat, aby jim dala napít. Pod záminkou, že jde natrhat listí, se vydala do záhonu, aby se k nim přiblížila. Poté vzal táta trakař a rozhodl se přivést na něm umírající syny stůj co stůj. Na pařezu tam seděl Němec a díval se na jejich agónii. Asi mu to dělalo dobře. Když uviděl otce, bližícího se s trakařem, a matku v záhoně, začal na ně křičet, že je zastřelí taky, a jim nezbývalo nic, než se vrátit domů. Synové potom utichli a skonali. Takových případů, o kterých už ani neumím povědět, tam bylo mnoho.“ Tolik tedy výpověď paní Natalie Reichenbach, týkající se jejího osobního prožitku, souvisejícího s životickým zločinem. Její otec, ač Polák bez volkslisty, vraždění přežil. O důvodech lze jen spekulovat. Nabízela by se myšlenka možné spojitosti s jeho dlouhodobou chorobou (roztroušená skleróza), jež ho upoutala k lůžku na dobu třiceti let a tím značně izolovala od dění a okolí. Vzhledem k nacistickým kritériím výběru obětí a „soucitu“ nad nimi však šlo s největší pravděpodobností spíše o čirou náhodu. Dění kolem tragédie se pak paní Natalia zúčastnila po válce ještě jednou, když pomáhala hloubit novou hrobku pro těla obětí, jenž byla v červnu 1945 převezena z masového hrobu v Orlové zpět do Životic, a účastnila se coby družička slavnostního přenesení ostatků, které doprovázely při slavnostní ceremonii stovky občanů.

Jak již bylo zmíněno, roku 1949 vyrostl nad hrobkou důstojný památník, jehož autorem byl karvinský akademický sochař a malíř, Franciszek Świder. V letech 1982 – 1984 byla poblíž památníku postavena nová budova, v níž vznikla stálá expozice, dokumentující osudy Těšínska

⁹⁹ Viz fotografická příloha, obr. 17.

¹⁰⁰ Viz fotografická příloha, obr. 18.

¹⁰¹ Viz fotografická příloha, obr. 22.

¹⁰² Viz fotografická příloha, obr. 21.

¹⁰³ Viz fotografická příloha, obr. 19 a 20.

v letech 1938 – 1945 (dnes pobočka Muzea Těšínska).¹⁰⁴ Na místě se každoročně konají pietní a vzpomínkové akty, které tragickou událost připomínají široké veřejnosti. Obec Životice je od roku 1960 součástí statutárního města Havířov.

2.3. Německé vraždění v Loukách

Ke druhé události, již se budeme zabývat blíže, došlo o měsíc později, dne 8. září 1944 v obci Louky nad Olzou, jež je od Životic vzdálena přibližně 5 km vzdušnou čarou. Přestože je svým menším rozsahem rozměrům „životické tragédie“ vzdálena, má pro mne značný subjektivní význam, neboť závažným způsobem zasáhla do životů mých příbuzných předků. I zde byla záminkou k propuknutí vraždění partyzánská činnost.

V noci z 18. na 19. srpna 1944 projížděl obcí na kole příslušník AK Jan Gawlas¹⁰⁵, který se vracel po splnění úkolu ve Wodzisławu do Albrechtic. Když jej v Loukách poblíž školy zastavila německá četnická hlídka, zpanikařil, odhodil kolo a snažil se utéci. Jak uvádí v citovaném článku historik Mečislav Borák, vypověděl o incidentu jeden ze zúčastněných německých četníků, Karl König, následující: „*Uslyšel jsem, jak na mne velitel Geiswinkler volá, abych mu šel na pomoc, že tam má nějakého muže na kole. Když jsem k němu došel, uviděl jsem, že se bije s neznámým mužem. Vyzvali jsme ho, aby se vzdal. Jako člen policie jsem musel veliteli pomoci a proto jsem se do rvačky vmísil. Neznámý muž byl velmi silný a nemohli jsme ho přemoci. Ve rvačce jsem uslyšel, jak Geiswinkler říká, že onen muž má u sebe pistoli. Na to jsem vytrhl z pouzdra svoji pistoli a vystřelil jsem. Neznámý upadl na zem, ale nebyl ještě zřejmě mrtev. V době, kdy už ležel na zemi, k němu přistoupil Geiswinkler a střelil do něho ještě jednu ránu. Pak už byl muž mrtev. Vzali jsme ho za ruce a zatáhli tělo po zemi do šopy vedle školy.*“ U mrtvého Jana Gawlase byly kromě pistole nalezeny také náboje a falešné doklady na jméno Franz Mołdrzyk. Pod tímto jménem pak byl také pohřben u plotu louckého hřbitova. O několik dní později byl v sousedním Pogwizdově (spadajícím pod stejnou četnickou stanici v Karviné – Ráji) zastřelen neznámým pachatelem německý četník. Daný čin si okupanti vyložili jako očividnou pomstu odbojářů za smrt Gawlase a začali připravovat krutou odvetu. K jejímu uskutečnění byly vybrány Louky, což mohlo být dáno jak tím, že byla obec dějištěm prvního incidentu s Gawlasem, tak rovněž protestem vlivných pogwizdowských Němců (včetně starosty

¹⁰⁴ Památník životické tragédie v Havířově - Životicích, in: *Muzeum Těšínska* [online], [cit. 2018 – 2 - 10], dostupné z: <http://www2.muzeumct.cz/pobocky/pobocky/zivotice.php>.

¹⁰⁵ BORÁK, Mečislav. *Vraždy v Loukách*, in: *Nová svoboda*, 7. 2. 1981, s. 10.

a ředitelky školy) proti vykonávání odvetných akcí vůči obyvatelstvu v Pogwizdowě.¹⁰⁶ Na příkaz vedoucího oddělení nadřízené stanice v Darkově, vyhotovil Geiswinkler spolu s Emilem Kroczkem (†1963)¹⁰⁷, starostou Louk a známým kolaborantem, seznam deseti místních Poláků (bez státní příslušnosti), kteří měli být v odplatě zastřeleni. Mezi vyhlédnutými muži se objevilo i jméno mého příbuzného Franciszka Smuže (1916 – 1944),¹⁰⁸ mladšího bratra praděda Rudolfa. Vražedný zátah byl uskutečněn v časných ranních hodinách dne 8. září 1944 a probíhal podobným způsobem, jako o měsíc dříve v Životicích. Účastnilo se ho komando v počtu pěti mužů, složené z místních četníků Geiswinklera, Heinricha a tři posil ze sousední četnické stanice v Darkově – Schmidta, Müllera a Häuslera.¹⁰⁹ Němci postupně obcházeli zjištěné adresy, vytahovali své oběti z postelí či od snídaně, a v blízkém okolí jejich bydlíšť je zabíjeli. Z plánovaných deseti osob však byly zavražděny pouze čtyři – Franciszek Smuž, Karol Widnic, Antoni Walek a Rudolf Buryan. Ostatních šest osob totiž němečtí četníci doma nezastihli (Michal Stebel, jehož jméno na seznamu rovněž figurovalo, se tou) a upustili od záměru budit rozruch po rozednění. Zastřelení muži byli posléze pohřbeni do společného hrobu na louckém hřbitově.

Můj příbuzný, Franciszek Smuž (narozen 18. 2. 1916 v Darkově)¹¹⁰ byl třetím a nejmladším synem výše již zmíněných Henryka a Marie Smužů. Před válkou zastával post vedoucího obchodu, který s příchodem okupace pro svou polskou národnost a odmítnutí podepsání Volkslisty ztratil. Začal pracovat jako horník v karvinském dolu Gabriela, kde byl zaměstnán také jeho bratr Rudolf. Roku 1940 se oženil s Martou Popkowou (1922 – 2010) a měl s ní dcerku, která však v útlém věku tragicky zemřela v důsledku opaření horkým nápojem. Před svou smrtí roku 1944 čekal Franciszek s manželkou Martou druhé dítě (dívka, narozená 2 měsíce po otcově úmrtí, byla po něm pojmenována Franciszka). V námi sledovaném časovém období bydlel mladý manželský pár s rodiči Marty a jejími sourozenci v Loukách, jelikož dům Franciszkových rodičů Marie a Henryka, kteří byli toho času vysídleni na nucených pracích v Německu (viz s. 16 – 17), byl vyvlastněn Němci. O tom, co se onoho rána stalo, pojednává nejlépe dobový protokol z června 1945, v němž se dochovalo podrobné svědectví Marty Smuž, které k devět měsíců staré události uvedla. Tuto část protokolu zveřejnil ve své publikaci historik Mečislav Borák: „*Asi v půl čtvrté ráno 8. září 1944 jsem vstala a vařila*

¹⁰⁶ BORÁK, *Na příkaz gestapa*, cit. d., s. 113.

¹⁰⁷ Tamtéž, s. 121.

¹⁰⁸ Srov. Kolektiv autorů, *Oběti hitlerovské okupace a války 1939 – 1945 v okrese Karviná. Ofiary okupacji hitlerowskiej i wojny 1939 – 1945 w powiecie Karwina*. Karviná 1995, s. 122.

¹⁰⁹ BORÁK, *Na příkaz gestapa*, cit. d., s. 123.

¹¹⁰ Viz fotografická příloha, obr. 25.

manželovi, který měl jít na ranní směnu, snídani – černou kávu a dvě smažená vajíčka. Pak jsem ho vzbudila. Vstal, oblékl se, umyl a chtěl snídat, když začal na dvoře štěkat pes a někdo bouchal na domovní dveře. Otevřela jsem. Objevili se dva němečtí četníci, jeden z nich byl velitel místní stanice Geiswinkler, druhý byl menší, starší a měl brýle, ten zůstal v chodbě. Geiswinkler se zeptal manžela, jestli se jmenuje Smuž, a pak mu řekl, ať to rychle dojí a jde s nimi. Manžel si vzal ještě asi dvě lžičky vajíček, vypil kávu, do kapsy jsem mu dala dva krajíce chleba. Pak odložil své náramkové hodinky a dal mi padesát marek, zbytek peněz, přesně dvacet marek padesát, si ponechal v kapse. Podal mi ruku, políbil mne a pronesl: Neplač ženuško, nic jsem neudělal, já přijdu. Pak odešli. První šel manžel, za ním četníci. Matka a moje sestra Bronisława stály ve dveřích, náš pes velice štěkal. Matka vyšla na dvůr a chtěla ho vzít do chodby, ale jeden z četníků ji okřikl, aby nechala psa na pokoji a šla rychle domů. Hned se vrátila, zavřela domovní dveře a obě jsme šly do kuchyně a plakaly. Pak za námi přišla sestra a říkala, že slyšela pootevřeným oknem několik výstřelů. Po páté hodině jsme zaslechly, že směrem k lesu jede nějaký povoz. Matka vyhlédla z okna, ale venku bylo ještě šero, cesta v těch místech vede úvozem a před okny máme stromy, takže nic neviděla. Asi za deset minut jsme slyšely, že se povoz vrací. Matka vyběhla v nočním prádle k plotu zahrady a viděla, že po cestě jel vůz, vedle něho šel Türk¹¹¹ a řídil koně. Za vozem šel Geiswinkler se dvěma četníky a Türkův kočí. Všichni měli sklopené hlavy, a proto matku u plotu nespatriili. Já jsem oknem neviděla nic, proto jsem se matky ptala, co to vezou. Matka viděla na voze slámu a řekla mi, že je to špatné, že asi museli někoho zastřelit a teď ho vezou na vozu přikrytém slámou. Chvilí jsme postály na dvoře a viděly, že povoz jel ke hřbitovu.“¹¹² Kolem sedmé hodiny odjela Marta Smuž do Fryštátu (dnes součást Karviné), aby vyřídila dříve smlouvané záležitosti. Ve městě potkala spolupracovníka svého muže, Karla Pekařa ze Stonavy, který se jí dotázal, proč manžel nepřišel do práce. Při střídání směny se údajně dověděl od dělníků z Louk, že jej cestou na vlak viděli zastřeleného v poli. Strašné zprávě odmítala Marta uvěřit, a tak se kolem poledne vydala na četnickou stanici, aby se na manžela přeptala. Přítomen byl pouze četník König, od něhož se jí dostalo odpovědi, že o ničem neví a aby se přišla zeptat později odpoledne.¹¹³ Na stanici však zahlédla mezi čtyřmi páry obuvi manželovy boty. Cestou domů promluvila na hřbitově s místním hrobníkem, shodou okolností jmenovcem zesnulého manžela (Franciszek Smuž), který přiznal, že dopoledne pochoval čtyři zastřelené muže, které však nedokázal identifikovat pro jejich zaschlou krev, prachem a plevami znetvořené tváře. Po příchodu domů předal Martě její bratr Władysław

¹¹¹ Walter Türk – německý mlynář v Loukách, člen SA, zapálený nacist a udavač

¹¹² BORÁK, *Na příkaz gestapa*, cit. d., s. 114 - 115.

¹¹³ Tamtéž, s. 115.

prostřelenou a zakrvácenou Franciszkovu čepici, kterou našel v brambořišti nedaleko domu. V protokolu se dočteme dále: „*Kolem čtvrté odpoledne jsem šla znovu na četnickou stanici. Velitel Geiswinkler mi tam prostřednictvím Königa sdělil, že manžel byl zastřelen, protože se stýkal s bandity a byl členem tajné polské organizace. Ptal se ještě, zda o tom něco vím. Křičela jsem, že to není pravda, že manžel vůbec nikam nechodil, až Geiswinkler vyhrožoval, že dá zatknout i mne. Viděla jsem při tom ležet na stole peněženky a notesy a poznala manželův majetek, ale řekli mi, že všechno půjde na gestapo do Těšína. Nedali mi ani těch dvacet marek, o které jsem prosila.*“ Podobným způsobem proběhlo drama i v rodinách dalších obětí onoho zářijového rána.

Za válečné zločiny byl po roce 1945 z celé skupiny částečně potrestán pouze Karl König, který se paradoxně vraždění prokazatelně neúčastnil. Ze 7. na 8. září měl noční službu na stanici v Loukách, kde zůstal sám i v době páchání zločinu jeho spolupracovníky. Poválečný pobyt všech četníků, kteří tvořili posilu ze stanice v Darkově, se nepovedlo nikdy zjistit. Hlavní strůjce zločinu a velitel četnické stanice v Loukách, Alfred Geiswinkler, byl na konci války zajat sovětskou armádou na území Čech. Aniž by sovětské orgány tušily o jeho zločinech ve Slezsku, byl odsouzen k trestu pětadvaceti let v nápravně pracovním táboře. Již roku 1953 byl však předčasně propuštěn do Rakouska. Odtud nebyl navzdory pozdějšímu naléhání československé strany k trestnímu stíhání nikdy vydán a zbytek života strávil na svobodě.¹¹⁴ Po celou dobu války nacistům a německým okupantům oddaný Emil Kroczek, loucký starosta a spoluautor seznamu obětí, před koncem války uprchnul a skrýval se ve Varšavě. Po dopadení byl polskými orgány v říjnu 1947 postaven před soud v Cieszyně a odsouzen k trestu odnětí svobody na patnáct let. Záhy se však objevil zádrhel v podobě pravomocí polských úřadů a Kroczkovy československé státní příslušnosti, což vedlo ke zrušení trestu. K vydání do Československa však nedošlo a Emil Kroczek zemřel nepotrestán roku 1963 v Polsku.¹¹⁵

K ilustraci dějinného paradoxu, tak typického pro polské prostředí, lze na závěr uvést ještě fakt, že starší bratr Němci zavražděného Franciszka Smuže, Alojzy Smuż (1913 – 1940),¹¹⁶ byl sprovozen ze světa rukou druhé totalitní velmoci – Sovětského svazu.¹¹⁷ Na sklonku 30. let i on, jako mnoho jiných Poláků na Těšínsku, přijal nabídku ke vstupu do polské policie. Válka jej zastihla coby policistu na Velitelství III. roty kandidátů velitelských záloh¹¹⁸

¹¹⁴ BORÁK, *Na příkaz gestapa*, cit. d., s. 123.

¹¹⁵ Tamtéž, s. 121.

¹¹⁶ Viz fotografická příloha, obr. 24.

¹¹⁷ Srov. *Oběti hitlerovské okupace*, cit. d., s. 122. Zde však nesprávně uvedeno, že zemřel během válečných událostí již v září 1939.

¹¹⁸ KLISTAŁA, Jerzy. *Martyrologium mieszkanców Zaolzia w latach 1939 – 1945. Słownik biograficzny tom III (P-Ż)*. Cieszyn 2014. ISBN: 978-83-924495-5-3, s. 282.

ve Fryštátě, odkud byl bezprostředně před vypuknutím války spolu s dalšími polskými orgány a administrativou evakuován dále do polského vnitrozemí. Konečným cílem ústupu měl být Tarnopol, avšak události 17. září způsobily, že se skupina ocitla v sovětském zajetí. Alojzy Smuž byl umístěn do zajateckého tábora v Ostaškově, odkud poslal své manželce Marii dopis, který se měl stát na dlouhá desetiletí jediným svědectvím o jeho válečném osudu. K zavraždění Alojzeho sovětskými orgány NKVD došlo v Tveru, jeho ostatky byly uloženy do masového hrobu v Mědném¹¹⁹ (dnes polský vojenský hřbitov). Ač začala rodina v souvislosti s nalezením katyňských hrobů (1943) o osudu Alojzeho něco tušit, oficiální prohlášení o jeho smrti bylo vydáno teprve po exhumaci mědenských masových hrobů v roce 1991.¹²⁰ Ostatky se povedlo identifikovat na základě nalezených a stále čitelných dokladů oběti. Můj praděd Rudolf († 1986), jediný přeživší ze tří sourozenců, ani rodiče Maria († 1976) a Henryk († 1959), se tedy pravdu o osudu Alojzeho Smuže spolehlivě nedověděli již nikdy.¹²¹

Obec Louky nad Olzou, jež byla bydlištěm obou zmíněných bratrů a dějištěm dramatu ze září 1944, dnes již z větší části neexistuje. V důsledku intenzivní důlní činnosti došlo v období od 60. do 90. let 20. století k tak zásadním změnám a poklesům terénu, že musela být většina staticky narušených staveb odstraněna a dnešní Louky tvoří pouze okrajové části někdejší obce. Z bývalého obecního centra se dochoval zcela osamocen pouze kostel sv. Barbory z počátku 19. století. Ten je od r. 1995 uzavřen a hrozí mu samovolné zřícení nebo demolice. Posledními památkami po lidských obydlích v centru obce bývají často již jen aleje ovocných stromů bývalých zahrad, stojící dnes uprostřed polí. Větší část dříve zastavěného prostranství se však nachází desítky metrů hluboko pod návozy hlušiny, či zatopena podzemními vodami, jež se vytláčily na povrch. Obec byla roku 1962 přejmenována z Louk nad Olzou na Louky nad Olší.¹²² Dnes jsou Louky součástí statutárního a okresního města Karviné (Karviná 9 – Louky; Karviná – Louky).

¹¹⁹ Srov. JAKUBOWSKI, Grzegorz a kol., *Miednoje. Księga Cmentarna Polskiego Cmentarza Wojennego*. Tom 2. Warszawa 2005. ISBN 83-89474-06-9, s. 830.

¹²⁰ KLISTAŁA, *Martyrologium mieszkańców Zaolzia*, cit. d., s. 282.

¹²¹ Lživá sovětská verze pravdy o katyňském zločinu začala být mezi lid vštěpována již bezprostředně po válce. Dokonalou manipulaci vůči obyvatelstvu českého Těšínska přináší např. článek, otištěný dne 14. 8. 1945 v komunistickém periodiku Těšínská pravda (s. 1). Předkládá výpovědi údajných sovětských svědků německého vraždění. Svědkové, tvrdící dříve opak, byli prý ke své výpovědi donuceni brutálním týráním gestapa.

¹²² Historie, in: *Louky nad Olzou* [online], [cit. 2018 – 2 - 15], dostupné z: <https://loukynadolzou-cz.webnode.cz/historie2/>.

3. Životní příběhy pamětníků

K ilustraci válečného období na Těšínsku a událostí, jimiž se v této práci zabýváme, uvádím v následující podkapitole životní příběhy tří (v určitém ohledu čtyř) osob, které byly ochotny se svými vlastními, či přímě zprostředkovanými válečnými prožitky podělit. V rozhovorech zaznívající informace jsou na tomto místě sepsány formou volného převyprávění, nikoli doslovného přepisu. Učinil jsem tak z jednoho prostého důvodu. Pravým mateřským jazykem mnohých obyvatel Těšínského Slezska není čeština či spisovná polština, nýbrž archaické a oběma jazykům podobné místní slezské nářečí, označované v širokých kruzích familiárním názvem „Po naszymu“.¹²³ Mnozí zejména starší občané regionu ovládají češtinu pouze pasivně, případně jim není blízká natolik, aby se v ní dokázali vyjadřovat zcela spontánně a nevázaně. Právě z ohledu na komfort dotazovaných osob a bezprostřednost jejich výpovědi, probíhaly také všechny tři uskutečněné rozhovory v těšínském nářečí. Jejich autentické znění je možno nalézt v příloze práce ve formě audionahrávky CD. Dotazované osoby jsem se snažil volit takovým způsobem, aby jejich válečné osudy vykazovaly variabilitu způsobu počínání, společenské vrstvy, pohlaví, popřípadě národnosti.

3.1. Franciszek M.¹²⁴

Rok narození: 1927

Bydliště: Chotěbuz

Datum setkání: 25. 1. 2018

Pan Franciszek M. se narodil jako druhý ze čtyř sourozenců do polské rodiny v Mostech u Českého Těšína. Starší bratr Leopold, i mladší sourozenci Stanisław a Zofia, v současnosti již nejsou naživu. Až do druhé světové války se těšil on i jeho sourozenci poklidnému dětství

¹²³ Starobylé těšínské nářečí má nejbližší k polštině, ale nese v sobě též mnoho bohemismů, germanismů, v menší míře slovakismů. Ve své struktuře uchovává mnohé dávno zaniklé gramatické jevy archaické polštiny. Postupem času (zejména od poloviny 20. století) zaznamenává nářečí zřetelný úbytek germanismů (které však stále ve značné míře přetrvávají zejména v technické a profesní terminologii), doprovázený přirozenou bohemizací či polonizací. Přestože bylo nářečí oběma stranám státní hranicí dříve nerozděleného Těšínského Slezska vlastní, jeho znalost se na polském území v prostředí dvou nejmladších generací značně vytrácí a ustupuje obecné polštině. Mezi mladými Poláky představuje nářečí spíše záležitost folkloru, než živého, přirozeného jazyka. Na české straně hranice je situace poněkud odlišná. Přestože se postupem času hlásí větší část nářečních mluvčích spíše k polské národnosti menšině, je nářečí podnes v běžné komunikaci velmi běžné a zaznívá zatím zcela spontánně i z úst nejmladší generace.

¹²⁴ Příjmení není v práci zmíněno na výslovné přání dotazované osoby.

v harmonickém rodinném zázemí. Propuknuvší válka a německá okupace však do rodinného štěstí výrazně zasáhly. Rodiče Franciszka se ani po příchodu okupantů nevzdali své polské národnosti. Následovalo okamžité snížení platu živitele rodiny o 15 % a zákaz řemeslného vyučení pro syny. Další kroky pronásledování však na sebe nenechaly dlouho čekat. Poté, co národnostním stanoviskem manželů M. nepohnulo ani zavedení Volkslist v roce 1941, rozhodly se německé úřady zakročit. Franciszkův otec byl odeslán k práci v černouhelném dole do německého Vestfálska. Rozdělenou a perzekuovanou rodinu tento krok zlomil a přivedl před německou komisi s žádostí o Volkslistu.

Po jejím přijetí bylo otci dovoleno vrátit se zpět k rodině, které zároveň přestalo hrozit vysídlení, a ze synů byl sejmut zákaz vstupu do učení. Obratem byl však německými úřady doručěn plnoletému Leopoldovi (nar. 1924), nejstaršímu ze sourozenců, povolávací rozkaz do wehrmachtu. Leopold M. nastoupil k jezdeckvu, byl odeslán na východní frontu a účastnil se bojů na Ukrajině. Díky své znalosti ruského jazyka udržoval přátelské styky s místním civilním obyvatelstvem. V boji byl raněn do nohy a k léčení (či rekonvalescenci) byl odeslán na krátký čas do nemocnice v Těšíně, kde jej rodina mohla navštěvovat. Po zotavení se musel vrátit na frontu a válka pro něj skončila zajetím na území Čech.

Pan Franciszek M. se mezitím ve Zpupné Lhotě (dnes součást obce Chotěbuz) začal učit stolařskému řemeslu. Netrvalo však dlouho, a vedoucí dílny, Karol Putniorz, musel rovněž narukovat do armády. Osamocení učňové měli za úkol pouze dodělat rozpracované zakázky, přičemž si pan Franciszek na pile uhnal úraz ruky. Než se stihl z úrazu zotavit, byla Putniorzova dílna definitivně uzavřena a mladý stolař Franciszek začal pracovat v Těšíně. Dílna se nacházela na ulici Przykopa. Tamější mistr, pěstující vřelé kontakty s Němci, si Franciszka oblíbil a svými přimluvami u německých orgánů úspěšně oddaloval jeho povinný nástup k *Arbeitsdienst* (Říšské pracovní službě), jež předcházela vstupu do armády.

S příchodem brzkých jarních měsíců roku 1945 a v souvislosti s tragickou situací německých vojsk, však přimluvy mistra přestaly dostačovat a pan Franciszek, ač teprve půl roku sedmnáctiletý, dostal rozkaz narukovat se svým ročníkem do wehrmachtu. Do armády byl přijat ve Frýdku.¹²⁵ Jak pan Franciszek vzpomíná, v době jeho odchodu do Frýdku, bylo již z dále slyšet dunění těžkého dělostřelectva blížící se fronty. Z Frýdku byl odeslán na zrychlený výcvik u těžkého dělostřelectva (který značně komplikovala jazyková bariéra, německy se naučil Franciszek až v armádě), načež byl začleněn k obsluze 105mm houfnice a odvelen do

¹²⁵ V tomto období byl Frýdek sídlem štábu armádní skupiny „Heinrici“. KIEŁKOWSKI, Wojciech; KASZTURA, Grzegorz. *Batalia o Śląsk Cieszyński. Między stycznem a majem 1945 roku*. Zebrzydowice 2014, ISBN 978-83-940816-0-7, s. 155.

prostoru Čech. Ústupovými boji se dostal až ku Praze. Když se situace stala zcela bezvýhodnou a blížila se kapitulace německých vojsk (přesné datum si však pan Franciszek již nevybavuje), dostala jeho jednotka přiděl potravin na tři dny a v průběhu noci byla svými velícími důstojníky ponechána svému osudu. Ti nasedli na nákladní auto a ujížděli na západ, aby se probili do amerického zajetí. Ráno následujícího dne byl Franciszek spolu se svými spolubojovníky zajat českými partyzány, kteří je odzbrojili, obrali o všechny přidělené potraviny a vydali Sovětům, čímž se ocitli v zajateckém táboře nedaleko Prahy. Název lokality si již pan Franciszek nevybavuje, což prakticky znemožňuje její identifikaci (pouze v okrese Praha-venkov/sever se nacházelo táborů deset, v okrese Praha-venkov/jih pak sedm¹²⁶ a v úvahu připadají také další okolní destinace). Zajatci v táboře předstupovali před speciální komisi, která je třídila podle národnosti a věku. Zajatce mladší patnácti let Rusové ihned propouštěli. Oddělení byli také příslušníci slovanských a neněmeckých národů. Nejhůře bylo pochopitelně zacházeno se skutečnými Němci. Přestože se pan Franciszek prokázal jako Polák a bývalý československý občan, strávil v zajateckém táboře (většinu času pod holým nebem) téměř rok. Po propuštění se vrátil k vykonávání svého řemesla do znovuobnovené dílny Karola Putniorze, jenž se z wehrmachtu a následného zajetí rovněž šťastně vrátil. V současnosti je pan Franciszek již vdovcem, a zároveň nejstarším obyvatelem obce Chotěbuz, v níž strávil většinu svého života.

3.2. Natalia Reichenbach (roz. Folwarczna)

Rok narození: 1929

Bydliště: Český Těšín

Datum setkání: 31. 1. 2018; 22. 2. 2018

Pani Natalia Reichenbach se narodila do polské rodiny v obci Životice. Po ukončení povinné školní docházky nastoupila v létě roku 1944 jako pomocná síla do kuchyně nádražní restaurace v dnešním Českém Těšíně. Coby jediná zaměstnankyně znala německého jazyka, byla svou německou vedoucí, paní Königovou, často vybízena k obsluze německy mluvící klientely, včetně příslušníků těšínského gestapa a wehrmachtu, kteří služeb nádražní restaurace využívali velmi hojně. Jak paní Natalia vzpomíná, své nadřazené postavení a nenávist vůči

¹²⁶ STANĚK, Tomáš. *Tábory v českých zemích 1945 – 1948*. Opava 1996. ISBN 80-902075-3-7, s. 39.

slovanskému obyvatelstvu, dávali Němci vsutku citelně najevo, a ona z nich měla hrůzu. K výbuchu jejich vzteku stačilo mnohdy tak málo, jako špatně vyskloňovaná německá koncovka z úst mladičké polské číšnice. V období své služby na těšínském nádraží zažila paní Natalia likvidační zátah na svou rodnou obec, v němž zahynuli mezi jinými její nejbližší susedé. Její rodiče a nevlastní bratr, ač v obci přítomni, zavraždění jako zázrakem unikli. Samotná paní Natalia dorazila na místo sotva několik hodin, ne-li desítek minut po tragédii. Za dobu svého několikaměsíčního působení na železniční stanici v Těšíně, zažila nejen přímé pracovní styky s příslušníky nejzvrudnějších okupačních orgánů, ale také nekonečné železniční transporty raněných frontových vojáků, k nimž byla nejednou coby pomocná síla přizvána, či sovětský bitevní nálet. Své zaměstnání opustila paní Natalia krátce před osvobozením. Poté, co uprchla německá vedoucí Königová, a zařízení restaurace bylo v evakuačním šílenství rozebráno, rozešly se všechny zaměstnankyně do svých domovů.¹²⁷ Konec války zastihl paní Natalii doma v Životicích. Měsíc po osvobození pomáhala s hloubením nového společného hrobu pro oběti životického masakru. Jako jedna z bíle oděných životických dívek a žen, zúčastnila se rovněž slavnostního průvodu s ostatky, které byly tímto způsobem převezeny ze židovského hřbitova v Orlové dne 24. června 1945. V roce 1952 se paní Natalia vdala, načež spolu s manželem vystavěli dům v Horní Suché. I poválečný život jí zasadil několik krutých ran. Přežila těžkou dopravní nehodu a o několik desetiletí později zažila předčasnou smrt svého jediného syna. Poté, co pochovala také manžela, přestěhovala se r. 2010 do Českého Těšína, kde bydlí dodnes. Navzdory hrůzným prožitkům, s nimiž byla paní Natalia od útlého mládí konfrontována, navzdory bolestným ztrátám svých nejbližších, srší dnes starší paní životním optimismem, laskavostí a na svůj věk neuvěřitelným elánem.

3.3. Herbert Schiebl

Rok narození: 1956

Bydliště: Český Těšín

Datum setkání: 31. 1. 2018

Výpověď pana Herberta Schiebla, byt' narozeného již po válce, představuje velmi ojedinělé a zajímavé svědectví. Předkládá totiž přehlíženou názorovou perspektivu etnika, které dnes z regionu prakticky vymizelo, avšak dříve tvořilo nikoli nevýznamnou část národnostní mozaiky Těšínského Slezska. Pan Schiebl je jedním z mála občanů regionu, kteří se dodnes

¹²⁷ Nádražní restaurace byla znovuobnovena krátce po osvobození. Novým českým majitelem se stal Josef Chytil. Srov. *Těšínská pravda* 1, 31. 8. 1945, č. 18, s. 18.

otevřeně hlásí k německé národnosti. V průběhu našeho setkání vylíčil válečné prožitky svého otce Gerharda, a děda Franze, těšínských Němců.

3.4. Franz Schiebl (1877 – 1946)

V době Rakousko-Uherska, přišel děd pana Herberta, Franz Schiebl, na Těšínsko za prací. Stal se drážním zaměstnancem a po vzniku ČSR plynule přešel do služeb ČSD, v nichž setrval po celou dobu trvání první republiky. Nikdy však nepřijal československé státní občanství a zachoval si příslušnost německou. Roku 1934 se s rodinou nastěhoval do nového domu v lukrativní lokalitě Na Rozvoji, nově vznikající těšínské vilové čtvrti. Přelom nastal s příchodem polské okupace v říjnu 1938. Pan Franz byl propuštěn ze zaměstnání a se svou rodinou vysídlen do tehdy již k Říši přičleněných Sudet, kde bydleli po několik měsíců v železničním vagonu. Po německém napadení Polska a obsazení Těšínska se rodina vrátila zpět do svého domu v Těšíně. V době války byl již Franz Schiebl na penzi. Po obsazení Těšína sovětskou armádou se stal dům Schieblů sídlem sovětského velitele města (pravděpodobně pplk. Laško – velitel celého města nebo kpt. Balajan – velitel levobřežní, tedy dnes české části¹²⁸). Domácí Franz Schiebl byl zajat a předán polským orgánům, jeho manželka mohla v domě zůstat. Ačkoli nebyl členem žádné politické strany, byl polskými orgány – snad pro válečnou kariéru syna, snad pro své předválečné německé občanství, snad pro své názorové postoje – uvězněn v polském Těšíně. Domů z vězení se již nevrátil. V únoru 1946 za nikdy spolehlivě nevysvětlených okolností ve vazbě zemřel (pravděpodobně byl spolu s dalšími 16 německými spoluvězni popraven). Všichni byli pochováni na hřbitově v polském Těšíně.

3.5. Gerhard Schiebl (1922 – 1990)

Otec pana Herberta, Gerhard Schiebl, se narodil r. 1922 v Českém Těšíně. V roce 1938 odešel ve svých 16 letech do Hamburku, kde se vyučil zámečnickem. V roce 1940 se vrátil na již německé Těšínsko a nastoupil do třineckých hutí. S prací však nebyl spokojen, a tak na radu svého švagra Aloise Zatloukala, podnikového předsedy NSDAP Třineckých železáren, dobrovolně odešel do armády. V Hamburku nastoupil k německé *kriegsmarine*. Po

¹²⁸ FRIEDL, Jiří. Situace v Českém Těšíně a na Těšínsku v prvních týdnech míru (se zvláštním zřetelem na česko-polské vztahy), in: *Český Těšín 1920 – 1989*, cit. d., s. 46.

spojeneckém vylození v Normandii a obsazení Hamburku byl od námořnictva přeložen k pěchotě. U Remagenu pak upadl do amerického zajetí, z něhož se mu povedlo několikrát dočasně uprchnout. Naposledy byl internován v Lucembursku, odkud byl r. 1947 skrze Červený kříž odeslán do Československa. Se svým otcem se již neshledal. V prosinci 1948 přišel také o zděděný dům Na Rozvoji, z něhož byl přesunut do bytu na Stalinově (dnes Hlavní) třídě, který obýval s dalšími vysídlenými osobami německé národnosti. V rámci bytu směl i se svou manželkou (sňatek 1951) užívat jednoho průchozího pokoje. V důsledku postupného umírání starších spolunájemnic se byt v průběhu let mladé rodině uvolnil celý. Na přelomu 40. a 50. let byl Gerhard Schiebl československými úřady postaven před rozhodnutí, zda nastoupí k povinné vojenské službě u PTP, nebo k práci v černouhelném dolu. Zvolil profesi horníka, kterou vykonával až do odchodu do penze v roce 1977. Po celá poválečná desetiletí opakovaně podával žádosti o povolení k vycestování do NSR. Vyhověno bylo pouze sestře z Třince, která trvale opustila ČSSR roku 1976 a usadila se ve Stuttgartu. Po uplynutí dlouhých 10 let dostal r. 1986 povolení k návštěvě sestry (avšak bez manželky) také Gerhard. I z jeho výjezdu se však stala emigrace. Roku 1988 se skrze Červený kříž dostala do NSR také manželka. Gerhard Schiebl zemřel r. 1990 v Německu, jeho manželka se vrátila r. 2015 do ČR.

3.6. Pavel Švec

Posledním pamětníkem, který měl dostat v této práci slovo, je **plk. v. v. Pavel Švec (1924 – 2017)**. Narodil se na Slovensku a r. 1943 vstoupil do školy leteckého dorostu slovenské armády. Coby student této instituce, zúčastnil se plk. Švec bojů slovenského národního povstání. Kuriózním způsobem se dostal do Sovětského svazu – při nečekaném poplašném vzletu sovětského letadla z povstaleckého letiště Sliač, zůstal „zapomenut“ na jeho palubě. V Przemyslu vstoupil do řad 1. československé smíšené letecké divize v SSSR, kde byl přidělen coby palubní střelec k 3. bitevnímu pluku. Bojově létat začal v dubnu 1945. Dne 2. května 1945 se zúčastnil náletu na železniční stanici v Českém Těšíně, kterým své válečné působení ukončil. Po válce však v armádě setrval. Roku 1950 absolvoval leteckou akademii v Hradci Králové a sloužil v řadách bombardovacího letectva. V roce 1964 byl coby letecký instruktor vyslán do africké Guineje. Po návratu zaujal místo ve vládní letce, avšak roku 1974 byl z armády pro své postoje vůči normalizaci propuštěn. Usadil se v Malých Svatoňovicích na Trutnovsku a do penze vykonával zaměstnání řidiče sanitky.¹²⁹ S panem plukovníkem jsem se před lety

¹²⁹ Plukovník v. v. Pavel Švec (1924 – 2017) - Životopis, in: *Paměť národa* [online], [cit. 2018 – 03 - 07], dostupné z: http://www.pametnaroda.cz/witness/index/id/590/page/4?locale=cs_CZ.

několikrát setkal na pietních aktech v Českém Těšíně, konaných každoročně u příležitosti výročí osvobození Těšínska. Právě zde jsem se také dověděl, že se roku 1945 osobně účastnil náletu na těšínské nádraží. Díky Československé obci legionářské a Registru veteránů pro Trutnov a okolí se mi povedlo vyhledat plukovníkovu adresu a v březnu 2017 jsem jej písemně kontaktoval. Pan plukovník s uskutečněním rozhovoru souhlasil, avšak odložil jej pro dočasnou zdravotní indispozici do odvolání. Bohužel, stav se nezlepšil a k rozhovoru nedošlo již nikdy. Plukovník Pavel Švec dne 23. června 2017 zemřel. Jak se záhy ukázalo, nebyl pouze posledním účastníkem onoho bojového letu z 2. května 1945, ale zároveň vůbec posledním žijícím členem celé 1. československé smíšené letecké divize v SSSR. Úmrtím plk. v. v. Švece se tak navždy uzavřela další epocha moderních československých dějin.

4. Konec německé okupace, nové národnostní konflikty

4.1. Strategicko-vojenská situace

Počátkem roku 1945, tedy po ztrátě většiny dřívějších surovinových nalezišť a průmyslových regionů napříč Evropou, představovalo pro Hitlerovu Třetí říši průmyslové Těšínsko a Ostravsko zcela klíčová území pro udržení chodu válečné mašinerie. Podle odhadů tvořily výše zmíněné regiony v lednu 1945 až 40% podíl německého zbrojního průmyslu.¹³⁰ Kromě významných strojních a metalurgických závodů (Třinec, Bohumín, Vítkovice) disponovalo dané území také závody chemickými (rafinerie v Bohumíně a Czechowicích), početnými černouhelnými doly, a mnohými drobnějšími průmyslovými objekty. Vzhledem ke strategické důležitosti regionu byly vrchními německými představiteli, v souvislosti s blížící se východní frontou, učiněny kroky pro vybudování adekvátní obrany.

Na centrální úrovni byl touto otázkou pověřen předseda ministerské rady pro obranu Říše, říšský maršál Hermann Göring. Opevňovací práce v oblasti Těšínského Slezska pak spadaly do kompetencí generálporučíka dr. Fritze Benickeho, jenž ze štábu v Katovicích řídil opevňování celého Horního Slezska.¹³¹ Do výstavby opevnění proti nepříteli bylo německými úřady masivně využíváno pracovního potenciálu civilního obyvatelstva. Příkazy k okamžitému nástupu byly od počátku roku 1945 doručovány civilistům ve věku 15 – 65 let

¹³⁰ KIELKOWSKI; KASZTURA, *Batalia o Śląsk Cieszyński*, cit. d., s. 45.

¹³¹ Tamtéž, s. 46.

bez rozdílu pohlaví. K práci se tito lidé museli dostavovat zejména ve večerních hodinách, po návratu z vlastního zaměstnání, nevyjímaje neděle a svátky. Civilisté hloubili obranné zákopy a protiletectké kryty, budovali protipěchotní i protitankové zátarasy. Rekrutaci a dozor zajišťovali zpravidla místní příslušníci NSDAP. Kromě vytváření umělých překážek, snažily se v případě členitého terénu Těšínského Slezska německé obranné plány maximálně zohlednit opěrné body přírodní. Sovětský postup měly zpomalovat vodní toky, husté lesy nebo četné horské masivy, které tvořily zároveň pevné opěrné a pozorovací body obránců. V případě Slezských Beskyd se jednalo zejména o vrcholy Klimczok (1 117 m. n. m.), Równica (884 m. n. m.) a Velká Čantoryje (995 m. n. m.).

Na počátku roku 1945 byl přístup k území Těšínského Slezska a dále na Ostravsko bráněn německou armádní skupinou „A“ pod velením generála Josepha Harpeho (1887 – 1968), jehož štáb se nacházel před zahájením lednové sovětské ofenzivy v Krakově.¹³² Když došlo po zahájení plánované ofenzivy k obsazení Horního Slezska, čímž byly vytvořeny podmínky pro ostravskou operaci, byl na příkaz Adolfa Hitlera nahrazen Harpe generálem (později polním maršálem) Ferdinandem Schörmerem (1892 – 1973). Zároveň došlo k přejmenování armádní skupiny A na armádu „Mitte“ (střed).¹³³ Její součástí byla armádní skupina „Heinrici“ (pojmenovaná po svém veliteli, generálplukovníkovi Gotthardu Heinricim), která byla připravena čelit tlaku sovětské 38. armády a 1. gardové armády. V lednu 1945 zaujímala postavení v úseku Jasło – Spišské Hanušovce.¹³⁴ Pozemní operace měla podporovat 6. letecká flotila pod velením generálplukovníka Roberta von Greima (1892 – 1945)¹³⁵, který dne 26. dubna 1945 formálně nahradil Hermanna Göringa ve funkci velitele prakticky již neexistující Luftwaffe.

Německému wehrmachtu měly v obranných bojích vypomáhat jednotky tzv. Volkssturmu (lidové domobrany), které sdružovaly nemobilizovatelné ročníky, tedy převážně mladé chlapce nebo naopak starce. Oddíly Volkssturmu tak tvořili němečtí občané či držitelé volkslist ve věku 16 – 60 let, v praxi však s rostoucí krizí docházelo k četnému porušování nastavených podmínek, ať už ve věci věkové hranice, či vlastnictví volkslisty. Jednotky volkssturmu sužoval kriticky nedostatečný výcvik a chabá výzbroj, kterou tvořily zejména samopaly a protitankové pancéřové pěsti („*Panzerfaust*“).

¹³² KIELKOWSKI; KASZTURA, *Batalia o Śląsk Cieszyński*, cit. d., s. 52.

¹³³ PANIC, *Śląsk Cieszyński*, cit. d., s. 475.

¹³⁴ KIELKOWSKI; KASZTURA, *Batalia o Śląsk Cieszyński*, cit. d., s. 52 – 53.

¹³⁵ Tamtéž, s. 58.

Nově vzniklou diverzně-teroristickou organizací, jejímž úkolem měly být bojové výpady na nepřitelem ovládané území, byl německý *Werwolf* („Vlkodlaci“). Činnost organizace řídila speciální komise, jež byla součástí štábu generála Schörnera. Komisi řídil vysoký funkcionář gestapa Bidelmayer a SS-Brigadeführer Schimmelpfennig. Školení Werwolfu se odehrálo na sklonku roku 1944 také v Těšíně.¹³⁶ Po zhroucení organizovaného odporu sdružovaly oddíly Werwolfu nejfanatičtější nacisty, jimž se dařilo unikat a pokračovat ve své diverzně-teroristické činnosti ještě dlouhé měsíce po podepsání německé kapitulace a ukončení války.

Na druhé straně frontové linie čekala v lednu 1945 připravena k útoku západním směrem vojska 4. ukrajinského frontu, jimž velel generál Ivan Petrov (1896 – 1958). K danému období bylo hlavním úkolem 4. ukrajinského frontu vytlačení Němců ze zbytku karpatského oblouku, osvobození severozápadního Slovenska a jižní krytí 1. ukrajinského frontu maršála Koněva, postupujícího berlínským směrem. Součástí 4. ukrajinského frontu byla 38. armáda generála Kirila Moskalenka (1902 – 1985) a 1. gardová armáda generála Andreje Grečka (1903 – 1976). Vzdušné krytí zajišťovala 8. letecká armáda generála Vasilije Ždanova (1896 – 1956).¹³⁷ K pozemnímu útoku bylo dohromady připraveno 12 pěchotních divizí. Sovětská vojska převyšovala svými stavy německou stranu 1,5 krát v lidské síle; 1,8 krát v dělostřelectvu; 2,2 krát v tankovém vojsku.¹³⁸ Faktická sovětská převaha nad rozpadající se německou Říší však byla ve skutečnosti ještě mnohem vyšší.

Plánovaná sovětská ofenziva ve směru Slezska měla začít dne 20. ledna 1945, avšak v souvislosti s komplikacemi na západní frontě (ofenziva v Ardenách) byla Stalinem uspišena a přesunuta na 12. leden. Již 27. ledna byly obsazeny Katowice a výběžky 4. ukrajinského frontu se zastavily před Bielskem,¹³⁹ v důsledku čehož zasáhla Těšínsko výrazná vlna uprchlíků z oblasti Horního Slezska. Raněnými frontovými vojáky se začaly plnit místní nemocnice. Když začaly docházet volné kapacity, byly zřizovány provizorní ošetrovny také ve školách, úřadech a větších soukromých domech. Na toto období si v souvislosti se svou prací na těšínském nádraží vzpomíná i nám již známá paní Natalia Reichenbach: *„Bylo to už ke konci války, kdy začaly do Těšína přijíždět vlaky s raněnými vojáky z fronty. Pacienti leželi na zemi v čekárnách – pro lehčí případy byla uzpůsobena ‚dvojka‘, pro těžší ‚trojka‘. Přijíždějící vlaky byly označeny červeným křížem. Aby nemuseli ranění dlouho čekat, utíkali jsme pomoci s jejich*

¹³⁶ KIELKOWSKI; KASZTURA, *Batalia o Śląsk Cieszyński*, cit. d., s. 63.

¹³⁷ Tamtéž, s. 40.

¹³⁸ PANIC, *Śląsk Cieszyński*, cit. d., s. 475.

¹³⁹ Tamtéž.

nakládáním také my z kuchyně. Jednou jsem narazila na těžce raněného pětadvacetiletého vojáka z nedalekých Žorů. Byl zakrvácený a v důsledku výbuchu granátu měl vypálené oči. Nechtěl už dále pokračovat v cestě s transportem a žádal nás, abychom napsaly zprávu jeho rodičům. Prosil však, abychom se nezmiňovaly o tom, že ztratil zrak, jelikož by to pro ně bylo příliš bolestivé. Jedna ze služek pocházela z okolí a vojákovy rodiče dokonce znala. Skutečně jim napsala, že je jejich syn raněn, že musel pokračovat dále s transportem, ale pomlčela o tom, že nevidí. Jindy jsem se setkala asi s padesátiletým pánem bez nohou. Když jsme jej nakládaly, uchopil nás a z očí mu vytryskly slzy. Vzlykal nad tím, že má doma dceru a snachu, které mu teď budou muset takto pomáhat. Úrazy tam byly různé, skutečně strašlivé. Nejlépe mi však utkvěly v paměti tyto dva případy, poněvadž mi jich bylo nejvíce líto. Teď už je to dlouho, tak o tom dokážu mluvit, ale když to bylo vše čerstvé, měla jsem z toho trauma.“ V souvislosti s posledními týdny okupace a blížící se frontou, vybavuje si paní Natalia ještě jeden dramatický zážitek, kdy byla několik měsíců po životickém dramatu znovu vystavena válečnému nebezpečí: „Když už se blížil konec války, rozhodla se naše vedoucí, paní Königová, utéci někam do Německa. Tři dny se neukázala a nic jsme o ní nevěděli, tak jsme si řekli, že zřejmě už odjela. Po třech dnech se však objevila a zoufala si, že se nemá ani čím přikrýt, protože veškeré své osobní i cennější věci rozeslala své rodině a služkám. Přistoupila ke mně a oznámila mi, že nazítří vstanu ve 3 hodiny, pojedu do Polska, navštívím služku, která její věci přechovává, a přivezu je. Řekla mi, že pojedu autobusem, který bude odtamtud evakuovat lidi. Ráno jsem skutečně vstala ve 3 hodiny a vydala se na autobus, který mne zavezl na místo a vysadil u jedné hospody. Byla jsem bezradná, protože jsem to tam neznala, v důsledku zatemnění panovala všude neprostupná tma a neměla jsem se ani koho zeptat, kde bydlí lidé, které hledám. Udělala jsem pár kroků a spatřila jsem něco, co připomínalo hromadu dříví. Když jsem však přišla blíže, zjistila jsem, že jsou to mrtví vojáci. Nevím, jestli to byli Rusové nebo Němci. Šla jsem dále a u nedalekého lesa jsem zahlédla něco, co připomínalo tlumené světlo okna. Řekla jsem si, že se tam zkusím podívat. Když jsem přicházela ke stavení blíže, uslyšela jsem hrající muziku. Zaklepala jsem a vešla. Uvnitř bylo plno vojáků – seděli i leželi, kde se dalo. Místnost byla tak zakouřena, že téměř neviděli jeden druhého. Od hospodáře měli vypůjčenou harmoniku, kterou se chtěli ještě pobavit, protože fronta byla opravdu blízko. Jeden voják se mě ujal a oznámil mi, že civilisté jsou ještě naproti. Bylo kolem půl šesté ráno, když jsem u nich zaklepala. Všichni se divili, jak jsem se mezi ně ještě dostala. Sháněla jsem se po věcech své vedoucí. Zavedli mě do vlhkého hliněného sklepa, do kterého se vstupovalo skrze podlahu v pokoji. Našla jsem zcela rozmočený kufr, který ani nedržel pohromadě. S pomocí ostatních jsem rozlepený kufr svázala a chtěla se vydat na zpáteční cestu, když přišel někdo, kdo oznámil, že všude okolo je již plno

ruského vojska. Němci začali urychleně nakládat vše, co měli. Brali s sebou i lidi, aby jim pomáhali hloubit okopy. Mě, spolu s bývalou těšínskou služkou, místní zavřeli do chléva a zastlali slámou, aby nás Němci nesebrali také. Když bylo po všem, vydala jsem se s těžkým, provazem svázaným kufrem zpět k hospodě. Těla mrtvých vojáků již byla odklizená. Cestou jsem viděla ruské vojáky. Na vozech se starými, dřevěnými koly s sebou měli plno proviantu. Měla jsem z nich strach. Zpáteční autobus měl odjíždět ve 3 hodiny odpoledne a já byla domluvená, že s ním pojedou zpět. Řidič však na mne očividně zapomněl, a autobus byl pryč. Chtělo se mi plakat a nevěděla jsem, co si s tím těžkým kufrem, v cizí vesnici počnu. Netrvalo to však dlouho a ... autobus se vrátil, řidič se na mne rozpomenul! Myslela jsem, že ho samou radostí zulíbám. Kufř, byť celý rozmočený, jsem tedy šťastně dovezla až do Těšína (který byl však stále ještě v německých rukách, pozn. aut.).“ Zajímavé civilní svědectví o neplánovaném překročení frontové linie, blížící se z východního (polského) směru neúprosně k Těšínu.

V souvislosti s blížícími se sovětskými vojsky sílila diverzní činnost partyzánů a odbojářů. Hlavním velitelstvím AK byl odvolán plán „Burza“, který v nové situaci ztratil smysl. Činnost oddílů tedy již neměla směřovat k ovládnutí katowického vládního obvodu povstalci, ale měla spočívat v pokračování útoků na hroutící se německou moc, ať už pod vedením vlastních velitelů nebo předsunutých sovětských rozvědčků. Nutno poznamenat, že vidina konce války a neuvážené bojové nadšení s ní související, páchalo občas více škody než užitku. Za vše hovořícím příkladem může být situace ve vsi Brenna, v níž získali partyzáni nad Němci absolutní převahu. Dne 27. ledna 1945 okupanty vytláčili a po dobu dvou týdnů dokázali udržet obec ve svých rukou. Vybojovaná „oáza“ polské samosprávy byla rozprášena dne 10. února německými tanky a oddíly vlasovců.¹⁴⁰ Odveta v podobě brutálního upálení 16 osob¹⁴¹ jistě hluboce vyvrátila smysl celé spontánní akce. Zuřící okupanti se neštíteli nejhrůznějších činů ani tváří v tvář zcela evidentnímu konci. Právě naopak, svá městská a obecní působiště často vyklízeli s myšlenkou pouze krátkého dočasného ústupu. Koncem ledna 1945 bylo do Těšína „dočasně“ přemístěno sídlo Katowického vládního obvodu.¹⁴² Z Těšína pak bylo na samotném sklonku války nakrátko přeneseno do Karlových Varů. V některých případech se však, ke hrůze místního obyvatelstva, německá vize dočasnosti naplnila. V souvislosti s částečnou stabilizací fronty ke konci února 1945 došlo ke krátkému návratu okupačních úřadů v dříve již evakuovaném Ustroni, kde byla staronovými hospodáři dokonce znovuobnovena

¹⁴⁰ PANIC, *Śląsk Cieszyński*, cit. d., s. 476.

¹⁴¹ Tamtéž, s. 460.

¹⁴² KIELKOWSKI; KASZTURA, *Batalia o Śląsk Cieszyński*, cit. d., s. 87.

zbrojní výroba zdejší kovárny. Podobný osud potkal také nedaleký Skoczów.¹⁴³ Navzdory těmto ojedinělým případům byl však německý ústup, vedený nejčastěji ve směru Protektorátu, povětšinou definitivní.

Dne 18. ledna 1945 byla zahájena evakuace některých místních vězeňských a zajateckých zařízení. „Polenlager“ v Czechovicích opustilo 450 vězňů, přibližně 100 z nich následný pochod smrti v důsledku vyčerpání a třesutých mrazů nepřežilo. V táboře zůstalo pod dohledem kápů pouze 100 těžce nemocných vězňů, neschopných přesunu. Stejného dne opustila podobná vězeňská skupina tábor v Goleszowě. Kolona se vydala ve směru Wodzisławi, cílovou destinací byl vzdálený tábor Flossenbürg. Také tento pochod si vyžádal mnoho ztrát na životech. Zahájena byla rovněž evakuace těšínské věznice, v níž bylo na počátku ledna 1945 drženo 545 vězňů. Mezi 23. a 30. lednem prošlo branou 495 osob, ve věznici jich zůstalo pouze 43.¹⁴⁴ Někteří z těchto zbylých vězňů opustili Těšín 5. a 14. dubna, kdy byli převezeni na Mírov.¹⁴⁵ Dne 28. ledna 1945 byla započata evakuace dalšího významného zařízení – zajateckého tábora Stalag VIII-D, jenž se rozkládal na Kontešinci – čtvrti dnešního Českého Těšína. V roce 1944 shromažďoval tábor Stalag VIII-D v Těšíně, spolu s jemu podřízenými pobočnými tábory v okolí (Ochaby, Pruchna), celkem 60 000 válečných zajatců. Většinu z nich tvořili Sověti, nacházeli se zde však i příslušníci západních spojeneckých armád. K evakuačnímu pěšímu pochodu, v období třesutých lednových mrazů, nastoupila většina zajatců v dřevácích nebo s bosýma nohama. Kolona několika tisíců mužů postupovala po trase Hranice – Olomouc – Šumperk – Hradec Králové a Karlovy Vary, kam došla skupina značně prořídlá, neboť mnoho zajatců cestou zahynulo či uprchlo.¹⁴⁶ Areál těšínského zajateckého tábora, jenž vznikl coby polní lazaret c. a k. armády již v letech první světové války, byl po roce 1945 zrušen a na jeho místě vyrostla nová obytná čtvrť.

4.2. Činnost letectva

Přestože se v období 1939 – 1944 jakákoli bojová letecká činnost Těšínsku spíše vyhýbala a region nezaznamenal takřka žádné vzdušnými útoky způsobené škody, jarní měsíce roku 1945 situaci změnily. V souvislosti s blížící se frontou, zejména pak se zahájením ostravsko-opavské operace, letecká činnost v regionu prudce vzrostla. Vzhledem ke konečné

¹⁴³ KIELKOWSKI; KASZTURA, *Batalia o Śląsk Cieszyński*, cit. d., s. 159.

¹⁴⁴ Tamtéž, s. 91.

¹⁴⁵ PANIC, *Śląsk Cieszyński*, cit. d., s. 477.

¹⁴⁶ KIELKOWSKI; KASZTURA, *Batalia o Śląsk Cieszyński*, cit. d., s. 93 - 94.

vyčerpanosti německé Luftwaffe, jejíž možnosti byly pro akutní nedostatek letounů i paliva značně omezené, spočívaly sovětské bojové lety především v pozorovací činnosti, podpoře pozemních vojsk a ničení pozemních cílů. Leteckou přítomnost na těšínském nebi reprezentovala zejména jediná československá letecká jednotka na východní frontě – 1. čs. smíšená letecká divize v SSSR, utvořená v lednu 1945 spojením menších čs. leteckých útvarů. Divizi, podléhající 8. letecké armádě gen. Vasilije Nikolajeviče Ždanova, velel pplk. Ludvík Budín (1892 – 1956). Jednotku tvořily celkem tři pluky – 2 stíhací a jeden bitevní.¹⁴⁷ Leteckou výzbroj představovaly stíhací letouny Lavočkin La-5 a La-7, bitevní letouny Iljušin Il-2 a střemhlavé bombardéry Petljakov Pe-2. Výchozí základnou pro ostravsko-opavskou operaci se divizi stalo polní letiště v Porębě. Co se národnostního složení týče, byl útvar v převážné většině zastoupen Slováky (často bývalými letci vzdušných sil Slovenského státu), ale také českými stíhači z Velké Británie (jako jeden příklad za všechny můžeme uvést legendárního Františka Fajtla), Rusy a dalšími národnostmi. Námí zmiňovaná divize byla zároveň jedinou čs. leteckou jednotkou, která se přímo podílela na osvobození českých zemí, tedy území dnešní České republiky. Jak letecká činnost nad Těšínskem vypadala, přiblížíme si v následujících řádcích.

Jedním z prvních leteckých úderů na Těšínsko, jehož cílem se stal samotný Těšín, byl nálet, provedený v noci ze 7. na 8. dubna 1945. Na město zaútočily staříčké, svým určením spíše průzkumné, dvojplošníky Polikarpov Po-2 (starším označením Učebnyj U-2, přezdívané populárně „kukuruzník“), náležící 10. noční bombardovací letce 87. gardového transportního leteckého pluku v Aleksandrowicích (Bielsko-Biała). Navzdory chabé výzbroji několika 50kg bomb a noční temnotě, napáchal svržený smrtonosný náklad vysoké škody. Bohužel, nikoliv nepříteli. Při náletu zemřelo 11 mladistvých Čechů z *Arbeitsdienst* a čtyři další civilní osoby...¹⁴⁸

Dne 14. dubna se zapojila do ostravsko-opavské operace také 1. československá smíšená letecká divize v SSSR, čímž letecká aktivita nad regionem ještě vzrostla. První bojový let Čechoslováků vedl do prostoru vesnice Olza, ležící asi 3 km severně Bohumína. Daného dne se uskutečnily také průzkumné lety nad Těšín a Skoczów.

Dne 17. dubna vzlétla za nepříliš dobrých meteorologických podmínek z Poręby skupina 6 bitevníků Il-2 v doprovodu čtyř stíhacích La-5. Úkolem bitevníků bylo zaútočit na německou pěchotu v zákopech u Kopytowa a Nového Bohumína. Nad cílem se letci setkali se silnou německou protileteckou palbou a při návratu byli nad Českým Těšínem napadeni čtyřmi

¹⁴⁷ ŠMOLDAS, Zdeněk. *Českoslovenští letci v boji proti fašismu*. Praha 1987. ISBN 28-051-87, s. 419.

¹⁴⁸ KIELKOWSKI; KASZTURA, *Batalia o Śląsk Cieszyński*, cit. d., s. 265.

nepřátelskými stíhačkami Messerschmitt Bf-109G. Do největších potíží se dostal zástupce velitele stíhacího pluku, kpt. Ludovít Koza. Ačkoliv se mu povedlo jednoho Messerschmitta poškodit, byl sám poškozen jiným. Přízemním letem se mu dařilo unikat až ke 40 km vzdálenému Żywci, kde s poškozeným strojem bez paliva nouzově přistál. Následujícího dne byla poškozená lavočka opravena, doplněna palivem, a dočasně nezvěstný Ludovít Koza na ní přelétl zpět k jednotce.¹⁴⁹

Dne 19. dubna v podvečer vzlétla k bojové misi skupina devíti „šturmoviků“ Il-2, doprovázena čtyřmi stíhacími lavočkami. Cílem bojového letu se stala postavení německého dělostřelectva, tanků, protiletadlové obrany a pěchoty v prostoru Zabełkowa a železniční stanice v Bohumíně. Palba německého „flaku“¹⁵⁰ se stala v prostoru Závady u Petrovic osudnou šturmoviku pilota rtm. Pavola Slatinského a palubního střelce des. Jána Bilky. Zasažený stroj se v plamenech zřítil do pole a oba letci našli v jeho troskách smrt. Sadistické německé pomstě neunikli ani po svém skonu, kdy musela být jejich ohořelá těla – po důstojném pohřbení místními – znovu vykopána, a zahrabána do hnoje. Slavnostního pohřbu do společné mohyly v Petrovicích se dočkali teprve po příchodu sovětské armády.¹⁵¹

Den 20. duben se nesl v duchu mimořádné operační aktivity. Českoslovenští stíhači vykonali hned dva průzkumné lety do prostoru Těšín – Fryštát – Bohumín – Ostrava. Třetím letem dne byl opětovný, stíhači doprovázený, útok šturmoviků na osadu Zabełków. V důsledku husté protiletadlové palby se většina strojů vracela poškozena, dva bitevníky musely nouzově přistát poblíž osady Myszków, vzdálené 30 km severozápadně od Katowic. Den přinesl jedinou ztrátu na životě – při vzletu ke své první bojové misi se ve stíhačce Lavočkin La-5 FN na letišti zabil npor. Michal Minka.¹⁵²

Za zmínku stojí také datum 26. dubna, kdy československé letce v Porębě navštívila u příležitosti předání bojové zástavy, vládní delegace v zastoupení ministra národní obrany Ludvíka Svobody, místopředsedy vlády Klementa Gottwalda, Jána Ursíniho, a dalších hostů. Slavnostní den byl zakončen společnou večeří vládních představitelů v Pszczyně (vzdušnou čarou cca 25 km severovýchodně od Těšína).

Dne 27. dubna spočívala veškerá aktivita pouze ve vzdušném průzkumu. Tři průzkumné lety, provedené vždy ve dvojčlenných rojích, směřovaly do prostoru Těšína, Moravské Ostravy a Bohumína. Hlavním předmětem zájmu bylo zjištění situace na komunikacích a vyhledání

¹⁴⁹ DROPPA, Anton. *Vzdušnou cestou za slobodou*. Liptovský Mikuláš 2009, s. 55 – 56; ŠMOLDAS, *Českoslovenští letci*, cit. d., s. 433.

¹⁵⁰ Obecně používaná zkratka německého slova *Flugzeugabwehrkanone*, známého 88mm protiletadlového děla.

¹⁵¹ DROPPA, *Vzdušnou cestou za slobodou*, cit. d., s. 56.

¹⁵² ŠMOLDAS, *Českoslovenští letci*, cit. d., s. 433 – 434.

potenciálních cílů pro bitevníky. Na silnicích však panoval relativní klid, zvýšená aktivita nepřítele byla zjištěna pouze v prostoru Ostravy. Zaznamenán byl také posun frontové linie o dalších 5 km jižním směrem.¹⁵³

Letecká bojová činnost dne 28. dubna se soustřeďovala především na pomoc vrcholící ostravské operaci. Bitevníky se objevily v prostoru Hlučína, Markvartovic, Malinek a Petřkovic. Bezprostředně nad územím Těšínského Slezska byly vykonány pouze dva průzkumné lety na čáře Ostrava – Těšín – Jablunkov – Čadca. Osmadvacátý duben byl však pro československé letce jedním z nejtragičtějších dní jejich nasazení v ostravsko-opavské operaci. Divize zaznamenala následující ztráty: jeden pilot a jeden střelec po smrti, dva piloti a jeden střelec ranění, čtyři bitevníky Il-2 a jedna stíhačka La-5 zničeny, jeden stroj poškozen.¹⁵⁴

Dne 2. května 1945 vykonala 1. československá smíšená letecká divize v SSSR svůj poslední bojový vzlet ve druhé světové válce. Cílem letu se stal německý muniční vlak, zjištěný na železniční stanici v Českém Těšíně. Vlak byl označen mezinárodním červeným křížem, avšak na základě podrobné analýzy průzkumu, bylo sanitní určení soupravy vyloučeno. Ke splnění úkolu mělo vzlétnout osm bitevníků Il-2, vyzbrojených po dvou 100kg pumách,¹⁵⁵ avšak jeden z letounů havaroval při startu. Zbytečná nehoda stála život palubního střelce Jána Vaculíka, jemuž po převrnutí letounu zlomil vaz palubní kulomet.¹⁵⁶ Z důvodu velmi špatného počasí a faktického zničení německé Luftwaffe, nedostalo zbývajících sedm šturmovíků žádný stíhací doprovod. Po desetiminutovém letu v pouhých 150 metrech (pod hranicí nízké oblačnosti), dorazila skupina z východního směru nad město. Po přelétnutí Olzy se před letci otevřel pohled na nádraží, a před ním osamoceně stojící německou soupravu. Fakt, že se vojenská ostraha rozprchla od vlaku co nejdále, umocnil letce v přesvědčení, že se skutečně nejedná o sanitní soupravu, nýbrž o vojenský vlak s nebezpečným nákladem. Po shozu pumového nákladu následovala mohutná detonace, která potvrdila tušenou přítomnost munice.¹⁵⁷ Kromě vlaku utrpěla zásah také výtopna.¹⁵⁸ Po zničení cíle, jež si nevyžádal žádné ztráty na civilních životech, se skupina sedmi šturmovíků šťastně vrátila na letiště v Porębě. Jak již bylo zmíněno dříve, této poslední mise se účastnil v pozici palubního střelce mimo jiné plk. v. v. Pavel Švec, s nímž se mi sice povedlo navázat kontakt, avšak k plánovanému

¹⁵³ ŠMOLDAS, *Českoslovenští letci*, cit. d., s. 439; DROPPA, *Vzdušnou cestou za slobodou*, cit. d., s. 61 – 62.

¹⁵⁴ Tamtéž.

¹⁵⁵ BALLA, Jaromír. *Pod křídly je Ostrava*. Ostrava 1985, s. 259 – 260.

¹⁵⁶ OTIPKA, Martin. *Ostravsko-opavská operace 1945: v paměti českých veteránů*. Ostrava 2010. ISBN 978-80-7225-317-3, s. 132.

¹⁵⁷ BALLA, *Pod křídly je Ostrava*, cit. d., s. 261.

¹⁵⁸ KIELKOWSKI; KASZTURA, *Batalia o Śląsk Cieszyński*, cit. d., s. 262.

rozhovoru nestihlo dojít (viz s. 37 – 38). Již citovaná publikace Martina Otipky, Ostravsko-opavská operace 1945: v paměti českých veteránů, která byla vydána u příležitosti 65. výročí operace v roce 2010, však uchovala svědectví jiného účastníka letu. Palubní střelec Vladimír Švárný (1925 – 2008) vzpomíná: „Oficiálně se uvádí, že lety skončily 2. května. Konec války jsme po podepsání kapitulace oslavovali i zvoněním kostelních zvonů. Ale my jsme k poslednímu letu startovali ještě 8. května. Víím, že jsme mířili do Českého Těšína, kde se Němci opevnili a my jsme je měli zničit.¹⁵⁹ Tam jsme dostali dávku z protiletadlového kulometu do trupu a díry byly takových 30 centimetrů od mých kolen. Motor a kabina byly sice pancéřované, ale zbytek trupu byl z kvalitní dřevěné překližky. A místo, kde měl střelec nohy, nebylo nijak chráněné. Kdyby ta dávka šla jen trochu bokem, tak by mi rozstřílela kolena a než bychom přistáli, tak vykrvácím.“¹⁶⁰ Kulometné kroupení si však v průběhu náletů nevybíralo svou krutou daň pouze mezi letci. Zážitkem z opačné pozice, který se váže k blíže neurčenému dni jarních měsíců 1945, se podělila paní Natalia Reichenbach: „Byl slunečný den a my jsme se ve skupině přibližně deseti mladých lidí procházeli po Těšíně. Náhle se na nebi za sebou objevily tři trojice letadel. Pozorovali jsme je a radostně vítali, protože jsme věděli, že jsou to spojenci. Ani jsme neodešli schovat se do krytu. Když se letadla přiblížila, uslyšeli jsme takové hvízdavé zvuky a spatřili jsme, jak se z dlažby ulice před námi zvedá prach. A tak jsme si v hrůze uvědomili, že zatímco je vítáme, oni po nás střílí.“ Mladická nerozvážnost a euforie z blížícího se konce války, mohla skončit velkou tragédií. Těžko říci, co piloty ke střelbě vedlo. Snad z výšky zaměnili poměrně velkou skupinu osob, v jinak vylidněných ulicích, za vojenskou jednotku a neuvažovali, že by se v takové chvíli mohli po městě procházet civilisté. Je obtížné stanovit veškeré okolnosti, za kterých se daný incident odehrál. Vzhledem k tomu, že byl Těšín v německých rukou takřka do samotného konce války, nemohl být ostřelován německými letadly. Letouny tedy byly s určitostí sovětské, popřípadě československé. Počet devíti strojů zase s jistotou vylučuje průzkumný účel letu a ukazuje na bojovou misi. Sestava a zřejmě také malá výška, v jaké stroje letěly, by odpovídala s největší pravděpodobností formaci bitevníků Il-2. Kupříkladu 19. dubna letěla skupina devíti československých šturmovíků bombardovat Zabelków, ležící od Těšína

¹⁵⁹ Zde však klame paměť pana plukovníka. Poslední bojový vzlet se skutečně odehrál 2. května 1945, a byl jím právě nálet na železniční stanici v Českém Těšíně. Žádný další let nad Těšín se nemohl 8. května konat již z toho důvodu, že bylo město s konečnou platností osvobozeno o pět dní dříve, a k danému datu bylo dávno bezpečně v rukou Sovětů. Omyly v datování posledního letu 1. čs. smíšené letecké divize v SSSR však nejsou zdaleka ojedinělým jevem. Ve své publikaci *Pod křídly je Ostrava* se dopouští omylu také Jaromír Balla, který k náletu na těšínské nádraží přiřadil datum 3. května. Veškerá německá vojska se však z města stáhla již v noci z 2. na 3. května a poslední německá jednotka opustila Těšín v brzkých ranních hodinách. Proto nemůže být ani toto datum bráno v potaz. Publikace *Batalia o Śląsk Cieszyński*, resp. primární pramen CAMO FR, f. 346, op. 5755, d. 243, Журнал боевых действий 8 Воздушной Армии за май месяц 1945 г., 1. 13., však uvádí datum správně.

¹⁶⁰ ОТИПКА, *Ostravsko-opavská operace 1945*, cit. d., s. 132.

přibližně 30 km. Poslali onoho dne čs. letci vstříc náhodnému „cíli“, který se po cestě objevil, krátkou kulometnou spršku? To už se zřejmě nedovíme nikdy...

V ostravské operaci, která trvala od 14. dubna do 3. května 1945, vykonali českoslovenští letci celkem 584 bojových letů v celkovém trvání 504 hodin. Shodili přibližně 3 700 leteckých pum o celkové hmotnosti 90 000 kg. Vystřelili na 600 raket a okolo 125 000 nábojů různého druhu a kalibru. Ve své činnosti na podporu pozemních vojsk zničili desítky železničních vagónů, nákladních automobilů, povozů s proviantem a municí, další desítky dělostřeleckých a minometných baterií, nebo kulometných postavení.¹⁶¹ Všechny uvedené výsledky významně přispěly k porážce Němců v ostravsko-opavské operaci.

4.3. Osvobození Těšína a okolních obcí

V souvislosti se zahájením ostravsko-opavské operace Rudé armády, začalo být vynakládáno úsilí také k osvobození regionu Těšínského Slezska. Ze směru Zebrzydowice a Pruchné měly k Těšínu postupovat 67. pěchotní sbor a 52. pěchotní sbor, na Karvinou 95. pěchotní sbor, a od jihu regionu 95. sbor horské pěchoty.

Území západně řeky Visly měly bránit německé jednotky 49., 59., a 11. pěchotního sboru. Obranu samotného Těšína zajišťovaly kromě německé armády také jednotky ruských vlasovců.¹⁶² K obraně města mělo být využito rovněž pásmo objektů předválečného čs. lehkého opevnění, obcházející Těšín ze západu.

Dne 22. dubna byla německá vojska vytlačena z Opavy, což vedlo k ústupu jejich zbytků ve směru Těšína. Zejména ustupující jednotky 97. divize horské pěchoty, spolu se 154. školně-policejní divizí, rozpoutaly ve dnech 27. – 29. dubna těžké boje na samotném předpolí Těšína, v obcích Kaczyce a Kończyce Małe.¹⁶³ Dne 30. dubna byla po urputných bojích osvobozena Moravská Ostrava, čímž byl splněn hlavní cíl mohutné sovětské operace. Stejného dne vstoupily jednotky Rudé armády také do Žiliny,¹⁶⁴ což uvedlo území Těšínska do pozice poslední fašistické výspy, sevřené mezi oběma městy do kleští. Přerušeno bylo spojení vojsk gen. Trescowa s maršálem Schörnerem. Z důvodu této nově nastalé situace vydal gen. Trescow svému 59. pěchotnímu sboru rozkaz k totálnímu ústupu ve směru Protektorátu.

¹⁶¹ DROPPA, *Vzdušnou cestou za slobodou*, cit. d., s. 65.

¹⁶² PANIC, *Śląsk Cieszyński*, cit. d., s. 477.

¹⁶³ Tamtéž, s. 478.

¹⁶⁴ DROPPA, *Vzdušnou cestou za slobodou*, cit. d., s. 63.

Dne 1. května byl ve 4:00 ráno zahájen sovětský útok ze směru Skoczowa. Německý ústup se zastavil teprve u obce Ogradzona, ležící v polovině vzdálenosti mezi Skoczowem a Těšínem. Do sovětských rukou padla také obec Cisownica, ležící mezi Těšínem a Ustroněm. Do Protektorátu bylo evakuováno těšínské gestapo.¹⁶⁵

Ve směru Těšina zahájili Němci následujícího dne ústup ze Zebrzydowic a Kończyc, pod náporu Sovětů padla Orlová. Rudá armáda obsadila již většinu satelitních obcí Těšina, mj. Pogwizdów a Dębowiec. Dne 2. května byl osvobozen také Třinec, Jablunkov, Istebna, Wisła a Ustron.¹⁶⁶ Němci v úzce obklíčeném Těšíně dostali další ránu v podobě zničení muničního vlaku na těšínském nádraží (srov. viz výše). Byla zahájena zběsilá evakuace. V noci z 2. na 3. květen město opouštěli poslední němečtí úředníci, osadníci, a kolaboranti, procházející před odpovědností za své činy. Byly vysazeny těšínské mosty přes potok Bobrówku, a znovu po šesti letech také hlavní mosty přes Olzu.

Dne 3. května v ranních hodinách vstoupily do Těšina první jezdecké hlídky sovětské 81. divize.¹⁶⁷ Město, spolu s okolními obcemi, ležícími na dnešní české straně, tak bylo vydáno bez boje. Osvobozen byl také Fryštát, Karviná a všechny obce, ležící na těšínsko-karvinském pomezí. Obsazením těchto posledních lokalit tak bylo dokončeno osvobození celého regionu Těšínského Slezska. Následujícího dne, 4. května 1945, byl osvobozen také Frýdek, čímž se poslední boje definitivně přenesly na území Protektorátu, ve směru Hranic, Olomouce a Prostějova.¹⁶⁸ Na Těšínsku byla ukončena 2 071 dní čítající nacistická okupace, která byla svým trváním nejdelší ze všech oblastí předválečného Polska vůbec.

4.4. První poválečné měsíce, nové národnostní napětí

Pro dobový náhled na květnové události, byť zakalený sedmiletým odstupem a stalinistickým patosem, můžeme znovu sáhnout po kronice města Český Těšín:

„V důsledku obchvatného manévru Rudé armády byl Český Těšín osvobozen později než ostatní obce Těšínska. Když 30. dubna vstoupila Rudá armáda do Ostravy, sídlily v Č. Těšíně ještě německé formace, které odešly směrem na Frýdek až v noci z 1. na 2. květen. S nimi utekli i městští a okresní úředníci, kteří téměř 6 let drancovali majetek města a vyssávali (sic!) náš lid. Ve městě zůstal už jen poslední oddíl německého Sprengkomanda. Obyvatelé se chystali, že každou hodinu přivítají Rudou armádu a zcela zapomněli na úkol tohoto oddílu. A tak bylo

¹⁶⁵ PANIC, *Śląsk Cieszyński*, cit. d., s. 478.

¹⁶⁶ Tamtéž; KIELKOWSKI; KASZTURA, *Batalia o Śląsk Cieszyński*, cit. d., s. 262.

¹⁶⁷ PANIC, *Śląsk Cieszyński*, cit. d., s. 478.

¹⁶⁸ KIELKOWSKI; KASZTURA, *Batalia o Śląsk Cieszyński*, cit. d., s. 263.

umožněno Němcům, aby se rozloučili s Těšínem v noci z 2. na 3. květen – několik hodin před příchodem Rudé armády – vyhozením všech tří mostů přes Olzu do povětří. Při tomto ohromném výbuchu byla úplně zničena jedna z nejstarších budov Českého Těšína, tzv. Osmek, o němž se zmiňují už zápisy z 16. století.

3. květen 1945. Ráno bylo město liduprázdné, ale jakmile proskočila zpráva ‚Naši jsou tu‘, zaplnily se ulice naším lidem, který prapory vítal první sovětskou rozvědku, která vstoupila do města. A za necelou hodinu nato – v poledne 3. května – zavlála na radnici československá státní vlajka a s ní ponejprv v dějinách města vlajka sovětská – záštita nové cesty naší republiky.

Po 6 letech a 7 měsících vrátil se tedy Český Těšín, který byl už 3. října 1938 okupován beckovskými fašisty (od 2. září 1939 zde vládli němečtí fašisté), k Československé republice. Po celou tu dobu bylo město Český Těšín spojeno s Cieszynem v jeden celek, takže mnoho čsl. státních občanů se přestěhovalo do Cieszyna, ale ještě více polských státních občanů se přestěhovalo do Českého Těšína. Nyní byl obnoven stav z 30. září 1938. Z počátku byl sice volný průchod přes hranice a byly zde jen hlídky, které dávaly pozor, aby se národní majetek nepřenášel přes hranice, ale záhy byly zavedeny propustky a již 9. května byla zahájena finanční a celní služba.

Vojenským velitelem města se stal pplk. Ivan Laško, jehož oddíl město osvobodil. Ale již 5. května – den po vyhlášení košického vládního programu a v den, kdy pražský lid povstal, aby zabránil Němcům udělat si z Prahy pevnost proti Rudé armádě – převzal z jeho rukou politické a hospodářské vedení města Revoluční národní výbor.¹⁶⁹

Události však ve skutečnosti zdaleka nevypadaly tak idylicky, jak je vylíčil ideologicky poplatný zápis v kronice. Prakticky okamžitě po osvobození začal ožívat dřímající přízrak předválečných česko-polských národnostních vášní. V rozporu s textem totiž ještě vůbec nebylo jasné, komu vlastně území (českého) Těšínska připadne, a nově zaváděné národní správní orgány se do značné míry prolínaly, a mezi sebou navzájem bojovaly. Obě strany považovaly území s naprostou samozřejmostí za své, s čímž se ztotožňovalo také místní obyvatelstvo, které bylo rozděleno na ty, jež vítali návrat Československa, a na ty, kteří se radovali z nového Polska. Euforickou radost z osvobození vystřídal záhy mezi obyvatelstvem pocit nového napětí, rostoucí radikalizace, a agresivity.

Bezprostředně po příchodu jednotek Rudé armády, 3. května 1945, se shromáždila v bývalém českotěšínském hotelu Polonia (za okupace Germania, dnes Hotel Piast) skupina 400 Poláků, která ustanovila vznik polské milice. Milicionáři se ihned vydali obsadit klíčové

¹⁶⁹ BONČEK, Josef. *Pamětní kniha*. Město Český Těšín 1945 – 1962. Státní okresní archiv Karviná, fond MěNV Český Těšín, pořadové č. 152, s. 32 – 34.

budovy ve městě, včetně pošty a nádraží.¹⁷⁰ Nečekaný postup nově vznikajících polských orgánů zastavil teprve sovětský kapitán Bolojan.¹⁷¹ Další pokusy o zavádění polské administrativy v Českém Těšíně se v následujících dnech ještě několikrát opakovaly. Také v mnohých dalších obcích začaly vznikat polské národní výbory, objevovat se polské nápisy, aktivizovaly se oddíly Armii Krajowej, a správu přejímaly polské orgány.

Reakcí silně znepokojené československé strany bylo přivolání československých jednotek. V noci z 3. na 4. května byl vydán rozkaz k přesunu 1. tankového praporu československé brigády, který dorazil z osvobozené Ostravy do Českého Těšína 5. května.¹⁷² Dne 7. května se dostal do Mostů u Jablunkova také 4. samostatný tankový prapor, který se sem však z Turčianského Svätého Martina přemístil pěším pochodem. Následujícího dne se útvar přesunul do Českého Těšína, aby posílil tamější posádku.¹⁷³ Již 5. května však v Českém Těšíně vznikl prozatímní správní orgán *Tymczasowa Rada Narodowa dla Spraw Zaolzia* (Prozatímní národní rada pro věci Záolží). Do města dorazila rovněž komise zplnomocněnců z Krakova, která měla pod patronátem štábu maršála Koněva převzít správu Těšínska.¹⁷⁴ Naopak český Okresní národní výbor v Českém Těšíně vydal dne 12. května nařízení, jež vyzývalo k opuštění Těšínska všechny Poláky, kteří se na sporné území přistěhovali po říjnu 1938.¹⁷⁵ Situace se stávala nepřehlednou a dramatickou. Na mnohých místech docházelo k provokacím a česko-polským bojůvkám.

Dne 8. května 1945 měli českoslovenští vojáci v Lyžbicích (dnes městská část Třince) násilně odstraňovat obyvatelstvem vyvěšené polské vlajky, šlapat po nich, a vyhrožovat zastřelením v případě, že se prapory objeví znovu.¹⁷⁶ O dva dny později, dne 10. května, eskalovaly v Jablunkově šarvátky mezi civilním obyvatelstvem natolik, že do nich musel spolu s 20 muži zasáhnout velitel místní čs. posádky (v Jablunkově zůstalo celkem 30 příslušníků 4. samostatného tankového praporu, zbytek útvaru působil v Českém Těšíně).¹⁷⁷ Ze stejných důvodů zasahovali příslušníci praporu také v Albrechticích. Zlost českého obyvatelstva nevzbuzovaly pouze polské snahy o zachování územního statu quo z října 1938, ale také mezi polským obyvatelstvem velmi rozšířené vlastnictví volkslisty 3 nebo 4, které mnozí vnímali

¹⁷⁰ Kolektiv autorů. *Český Těšín 1920 – 1989. Válečné a poválečné osudy města*, Opava 2011. ISBN 978-80-7248-712-7, s. 45.

¹⁷¹ BÍLEK, Jiří. *Kyselá těšínská jablička. Československo-polské konflikty o Těšínsko 1919, 1938, 1945*. Praha 2011. ISBN 978-80-7425-097-2, s. 202.

¹⁷² Kolektiv autorů. *Český Těšín 1920 – 1989*, cit. d., s. 44.

¹⁷³ Tamtéž, 45.

¹⁷⁴ Tamtéž.

¹⁷⁵ BÍLEK, *Kyselá těšínská jablička*, cit. d., s. 202.

¹⁷⁶ Kolektiv autorů. *Český Těšín 1920 – 1989*, cit. d., s. 48.

¹⁷⁷ VÚA-VHA, Československé tankové jednotky v SSSR, inv. č. 435, sign. 3/19/3, č. k. 40, válečný deník 4. samostatného tankového praporu, zápis z 10. 5. 1945.

jako kolaboraci. V mnohých případech tak bylo s Poláky skutečně zacházeno jako s Němci. Podobně zprvu uvažovaly i oficiální čs. úřady. V prvních týdnech míru byli všichni „volkslistáři“ donuceni nařízením čs. vlády k nošení rukávové pásky s písmenem „N“ jako Němec, dostávali menší příděly potravin, hrozila jim konfiskace majetku, a mnoho dalšího. Přijato bylo dokonce rozhodnutí o vysídlení všech signatářů volkslisty z území Těšínska!¹⁷⁸ Na základě předchozích kapitol si jistě dovedeme představit, co by to znamenalo v praxi... Po opadnutí prvotních emocí a započetí seriózního posuzování problému volkslist, se však situace rychle zlepšila.¹⁷⁹ „Volsklistáři“ byli předvoláváni před komise MNV, které ve většině případů o jejich národní spolehlivosti rozhodly kladně, udělily domovské právo a občanství Československé republiky.¹⁸⁰ Zorné pole československých orgánů se posléze zaměřilo pouze na skutečné Němce: *„Bylo by velmi prospěšné v zájmu celku udělati konečně také pořádek s Němci na Těšínsku, kteří se doposud volně pohybují a místo toho, aby jim byl zakázán přístup do závodů, zůstávají na svých místech, která zastávali za německé éry. Jedná se ve většině případech o inženýry a úřednictvo závodů. Tito pánové používali po celou dobu svých vlivných míst k tomu, aby přemluvili či rafinovanými způsoby přinutili mnoho dělníků, aby vzali t. zv. Volkslisty a tím způsobili, že synové těchto svedených dělníků museli narukovat a bojovat po boku nenáviděných Němců. Tito pánové to také byli, kteří nejhanebnějším způsobem zacházeli s ruskými zajatci, přidělenými na práci různým závodům na Těšínsku. A oni mají dnes tolik drзости, že shánějí důkazy o svém loyálním chování a škemrají u dělnictva o podpisy ve svůj prospěch. Dělníci na Těšínsku, Češi a Poláci, rozpomeňte se dobře, kolik křivd a ústrků museli jste snést za hitlerovského režimu a nedejte se oklamati zdánlivě beránčím vzezřením těchto Němců. Je vaší svatou povinností vymýtiti tyto živly z vašich řad a také všechny jejich nohsledy a pomahače.“*¹⁸¹

Vypjaté národnostní klima na Těšínsku, a zejména vzájemný konflikt Čechů a Poláků, dvou spojeneckých národů, uváděly do rozpaků i sovětskou armádu. Sověti problematice nerozuměli a nevěděli, jak se k ní postavit. Československá i polská strana se ve sporech odvolávaly na pověření a stanoviska vyšších sovětských vojenských představitelů, která si však často protiřečila. Pakliže v šarvátkách docházelo k zásahům Rudé armády, dostávalo se podpory jedné, jindy zase druhé straně. Situaci na Těšínsku nesly nelibě i další spojenecké

¹⁷⁸ Národní archiv Praha, Výběr ze zápisu schůzí československé vlády, duben 1945 – únor 1948 (sbírka 83), a. j. 22, zápis ze schůze vlády dne 8. 6. 1945

¹⁷⁹ Srov. BONČEK, Josef. Pamětní kniha. Město Český Těšín 1945 – 1962. Státní okresní archiv Karviná, fond MěNV Český Těš.ín, pořadové č. 152, s. 39. Zde viz str. 28.

¹⁸⁰ Úprava čl. státního občanství na Těšínsku, in: *Těšínské noviny* 1, 28. 8. 1945, č. 40, s. 1.

¹⁸¹ Občané Těšínska, buďte na stráži, in: *Nová svoboda* 1, 26. 5. 1945, č. 19, s. 1.

mocnosti, avšak vzhledem k mnohem závažnějším krokům, které bylo potřeba ve věci uspořádání poválečné Evropy učinit, nepřikládaly jí přílišnou důležitost. Hlavní československo-polský rozpor na státní úrovni spočíval ve střetu následujících názorových perspektiv. Zatímco strana československá považovala obnovu předmnichovských hranic v celé délce republiky (s výjimkou Podkarpatské Rusi) za hotovou věc,¹⁸² polská strana se snažila docílit, aby se o hranicích na Těšínsku nově rozhodlo na velké mezinárodní konferenci. Kromě neústupného stanoviska Československa, však tuto otázku z výše popsaných důvodů „smetly ze stolu“ i zahraniční velmoci.

Navzdory vypjaté mezistátní atmosféře a hrozbě otevřeného ozbrojeného konfliktu (o níž si ještě povíme níže), začalo se v dalších měsících po osvobození občanské soužití na Těšínsku normalizovat. Přestože byli „českoslovenští“ Poláci zahraniční propagandou (kterou zajišťoval v pravidelných relacích pro Zaolží zejména Katowický rozhlas) více či méně dále vyzýváni k odporu, začala se většina z nich smířovat s nastalými poměry a přála si především vytoužený klid a návrat k mírovému životu. Také stanovisko československé strany se postupně stávalo smířlivějším. Objevovala se např. ochota usednout k jednacímu stolu ve věci obnovení polskojazyčného školství. Na počátku června 1945 bylo vybranými zástupci Poláků na Zaolží sestaveno memorandum, shrnující polské požadavky, a adresované čs. Ministerstvu školství a osvěty:

12. 6. 1945

Bonczek Leonard,

Karviná,

Fr. Kwiczala,

Karviná – Solca,

Zolich Jan, Karviná.

Memorandum

v naléhavé věci polského školství a kulturních potřeb polského lidu v okresech: fryštátském a českotěšínském.

V Karviné, dne 6. června 1945.

*Ministerstvu školství a osvěty v Praze prostřednictvím Zemského národního výboru,
expozitura v Mor. Ostravě, Školský referát.*

¹⁸² Srov. Otázka československo-polských hranic jednou provždy vyřešena, in: *Nová svoboda* 1, 5. 6. 1945, č. 52, s. 1; Těšínsko je nerozlučitelnou částí ČSR, in: *Nová svoboda* 1, 4. 7. 1945, č. 59, s. 1; *Těšínská pravda* 1, 11. 7. 1945, č. 6, s. 1.

Vzhledem ke skutečnosti mimořádně těžkých obětí, které v boji s hitlerismem a fašismem zaznamenal polský národ jako celek, a polský lid okresů fryštátského a těšínského zvláště, dále vzhledem k faktu, že obnova polského školství a polského osvětového hnutí po šestileté pauze, je polskému lidu kromě obživy nanejvýš naléhavou věcí, a konečně, vzhledem ke skutečnosti, že upřímná demokratická výchova polských dětí a mládeže nemůže meškat do doby, než vypracuje základnu podmínek mezislovanských kulturních vztahů příští mírová konference, obracíme se na Ministerstvo školství a osvěty v Praze s naléhavou prosbou o bezprostřední vydání zákonných předpisů a nařízení v duchu následujících postulátů:

- 1. Okamžité obnovení polského školství a polského osvětového hnutí v rozsahu, jaký existoval na našem území v letech 1920 – 1938, a jehož nejdůležitější body jsou specifikovány ve zvláštní příloze tohoto memoranda.*
- 2. Okamžité národně-kulturní zrovnoprávnění osob a rodin, které se v budoucnu ztotožní s polskou národností, a které podepsaly okupační „volkslistu“ pod hrozbou vyvlastnění, vysídlení, vyhladovění či zavraždění z rukou gestapa.*
- 3. Uznání polských obecních, městských, a okresních komunistických osvětových výborů za lokálně kompetentní ve věci rozhodování o školských a kulturních záležitostech polského lidu všude tam, kde se místní národní výbory postaví záporně k postulátům 1 a 2.*

Polský lid fryštátského a těšínského okresu si je plně vědom svých výjimečných povinností v oblasti budoucí spolupráce slovanských národů. Význačný důkaz tohoto vědomí položil na území našich okresů – vyjímaje těžké oběti hrdinné Rudé armády – v podobě devadesátiprocentního zastoupení v řadách politických vězňů a padlých, jako následek nekompromisního boje s hitlerovsko-fašistickými nepřáteli slovanstva a lidstva.

Polský lid je přesvědčen, že kromě jeho vlastních povinností, převzala na sebe ode dne kapitulace hitlerovského Německa, všechnu odpovědnost za osudy polského školství a polského kulturního života na území fryštátského a českotěšínského okresu, vláda Československé republiky, která by měla učinit vše, aby zamezila bohužel již započatým rozsáhlým křivdám na úkor základních osvětových a kulturních potřeb polského lidu, což je dáno politickou i materiální převahou české společnosti.

Toto memorandum včetně přílohy bylo sepsáno ve třech stejně znějících originálech. Druhý a třetí originál byl zaslán velitelství 4. Ukrajinského frontu s prosbou o doručení originálu č. 3 prozatímní vládě Polské republiky ve Varšavě.

*Za polský lid fryštátského a českotěšínského okresu – komunisté polské národnosti a polští osvětoví pracovníci:*¹⁸³

Podpisy

Požadavky memoranda byly ve věci školství v podstatě schváleny, a čs. Ministerstvo školství a osvěty vydalo dne 20. června 1945 nařízení, povolující obnovení těch škol s polským jazykem vyučovacím, které existovaly před zářím 1938.¹⁸⁴ Ministr dr. Zdeněk Nejedlý vydal k danému počínu vyjádření, které mělo uklidnit a ujistit českou veřejnost: „*Do nich (polských škol, pozn. aut.) se bude přivádět polská mládež a učit se věrnosti republice. Pro takové vyučování máme předpoklady i v našich dějinách a polské i české literatuře. Říkáte, že kraj patří pod diecesi Vratislavskou, je to jeden z důkazů, že Těšínsko patřilo vždy k zemím českým. Ujišťuji vás, že Těšínsko neztratíme.*“¹⁸⁵

Co se politických sil týče, nejmířlivěji ze všech stran se k polské, ale i volkslistářské otázce, stavěla KSČ. V duchu proletářského internacionalismu a slovanské vzájemnosti volali komunisté k oběma stranám po smíření, vzájemném porozumění, ochotě ke spolupráci a ke kompromisům. V mnohých otázkách se komunistická strana stavěla vyloženě do pozice ochránce polské menšiny, čímž si získala mezi Poláky v ČSR ohromnou podporu a vybudovala si v jejich řadách pevnou voličskou základnu. Nejkritičtější a nejhlasičtější antipolským hlasem se naopak stali národní socialisté. Strana se často uchylovala zejména ve svém tisku k velmi ostré, až nevybíravé rétorice, a zastávala obecně nejradičtější stanoviska.

Přestože se začalo česko-polské národnostní napětí v průběhu června 1945 v rovině občanského soužití nepatrně uklidňovat, na úrovni mezistátní byla situace přímo kritická, a to nejen na Těšínsku, ale také v úseku nové společné hranice. Jablkem sváru nebylo pouze národnostně smíšené Těšínsko, jež svou podstatou narušovalo poválečnou snahu o národní homogenitu v obou státech, a s jehož ztrátou se Polskou nechtělo smířit, ale také bývalé německé území Głubczycka, Raciborska a Kladka, nově přidělené Polsku, na které si dělala nárok pro změnu strana československá. Podél hranic byla v plné bojové pohotovosti soustředěna a k útoku připravena vojska obou obnovených států. Bylo paradoxem, že na obou stranách hranice stáli proti sobě v čele některých oddílů nově budovaného polského a československého vojska sovětští velitelé. Docházelo k mnohým příhraničním incidentům.

¹⁸³ Polskie szkoły będą, in: *Głos Ludu* 1, 16. 6. 1945, č. 2, s. 1.

¹⁸⁴ Kolektiv autorů. *Český Těšín 1920 – 1989*, cit. d., s. 55.

¹⁸⁵ *Těšínské noviny* 1, 25. 7. 1945, č. 12, s. 1.

Zatímco polská strana byla aktivnější v oblasti propagandy a podzemního hnutí, československá strana přistoupila k několika otevřeným vojenským akcím, od nichž se však pražská vláda distancovala. Např. v prostoru Kladska obsadila čs. vojska náhlým postupem území 10 – 12 km za státní hranicí, včetně významných železničních uzlů Lewin Kłodski a Międzylesie.¹⁸⁶ K obdobnému incidentu došlo také na Raciborsku, kde se čs. postup zastavil pouhých 5 km před samotnou Raciborzí. Dne 14. června vyřešila kritickou situaci schůze polského generála Popławského s čs. plukovníkem Jankem, které si předvolal sám velitel 4. ukrajinského frontu, generál Jeremenko. Československá armáda dostala rozkaz k okamžitému ústupu, který se uskutečnil pod dohledem Rudé armády.¹⁸⁷

Československý vojenský vpád se pokusila polská strana využít před Sověty ve svůj prospěch při jednání o Těšínsko. Přistoupila také k učinění náležitých „protiopatření“. K Cieszynu bylo dne 16. června přesunuto okolo tisíce polských vojáků a 6 děl 10. pěšího pluku, do Raciborze se přestěhoval štáb 16. samostatné tankové brigády a do Rybniku velitelství 1. tankového sboru.¹⁸⁸ Československé vládě byla doručena ultimativní depeše ohledně práv polské menšiny na Zaolží, podmíněná vojenskou invazí. V reakci na bezprostřední hrozbu otevřené války nařídil náčelník Hlavního štábu, gen. Boček, okamžité stažení zbývajících čs. oddílů z polského území Kladska a Raciborska. Dále vydal ujištění, že čs. armáda na Zaolží nevyvolá žádné ozbrojené střety a jednotky setrvají na čáře Malý Polom – Vojkovic – Bludovice – Šumbark – Petřvald – Nový Bohumín – Kopytov. Pro posílení obrany Těšínska byl však do Dobré u Frýdku-Místku stažen 1. tankový prapor z Frývaldova, a do Orlové 3. prapor z Bruntálu.¹⁸⁹ V souvislosti s těmito kroky se rozhodla přitvrdit tlak také Moskva. Od 18. června začaly hraniční prostor mezi oběma proti sobě stojícími armádami obsazovat jednotky Rudé armády, které měly svou přítomností zabránit nejhoršímu.¹⁹⁰ V následující sérii jednání dal Kreml oběma stranám sporu jasně najevo, že současné hranice jsou vytyčeny trvale a s jejich podobou se musí oba státy smířit. Polsko se tak mělo definitivně vzdát ambicí na vtělení celého Těšínska, zatímco Československo mělo respektovat přidělení Kladska, Głubczycka a Raciborska Polsku. Neomezená autorita sovětské moci a Stalina definitivně zvítězila nad národními ambicemi vznikajících sovětských satelitů a spor začal směřovat k mírovému rozuzlení. Rozkazem Hlavního štábu československé armády byla dne 12. července zrušena pohotovostní sestava na čáře Opava – Jablunkov, čímž byl zahájen návrat

¹⁸⁶ BÍLEK, *Kyselá těšínská jablíčka*, cit. d., s. 210.

¹⁸⁷ Tamtéž.

¹⁸⁸ Tamtéž, s. 220.

¹⁸⁹ Tamtéž, s. 221 – 222.

¹⁹⁰ Tamtéž, s. 222.

čs. vojsk do mírových posádek.¹⁹¹ Obdobné kroky byly v blízkém časovém rozmezí učiněny i na polské straně. Všechny územní požadavky se pod silným tlakem Sovětského svazu obě strany postupně vzdaly v průběhu dvou poválečných let.

Přestože v prvních poválečných měsících a letech stále docházelo k drobným hraničním incidentům a zcela nevymizela ani činnost propagandy, ve vládní úrovni byl již proces nového, zprvu rozpačitého a trpkého, československo-polského přátelství nastartován. Obyvatelé Těšínského Slezska si poprvé od roku 1938 mohli oddechnout od neustálého napětí, věčné nejistoty zítřka a dusné atmosféry militantního teroru v nejrůznějších podobách. Formální ukončení sporu o Těšínsko a všechna další území přineslo dne 10. března 1947 uzavření Sověty vynucené československo-polské smlouvy o přátelství a vzájemné pomoci, kterou podepsali představitelé vlád a ministři zahraničí obou zemí. Smlouva potvrzovala mj. zachování předmnichovských hranic ČSR. Dodatkem ke smlouvě byl protokol, jenž vymezoval postavení polské menšiny v ČSR. Dne 26. dubna pak došlo rozhodnutím poslanců Ústavodárného národního shromáždění, Zemského národního výboru a dalších regionálních institucí, k definitivnímu potvrzení národnostního a kulturního statutu Poláků v ČSR: polské menšině bylo kromě občanských práv povoleno používat polský jazyk a vzdělávat se v něm, povoloval existenci dvou kulturních a dvou mládežnických spolků a obnovení činnosti tzv. polských domů. Zakazoval však používání polského jazyka jako úředního a bránil vzniku samostatných politických hnutí či družstevních organizací.¹⁹²

Definitivní a právně ukotvené vyřešení hraničního sporu však přinesla teprve bilaterální Smlouva mezi Československou republikou a Polskou lidovou republikou o konečném vytyčení státních hranic, která byla podepsána dne 13. června 1958 ve Varšavě. Smlouvu dne 17. října ratifikovalo Národní shromáždění ČSR, a stvrdilo ji ústavním zákonem č. 62/1958.¹⁹³ Dlouhá desetiletí trvající spor byl ukončen.

Následující období komunistické totality uzavřelo veškeré národnostní vášně pod pokličku. O historii let 1919 a 1938 se příliš nemluvalo, a pokud ano, byla spojována s buržoazním nacionalismem a s „beckovskými fašisty“, nikoliv s polským etnikem jako takovým. Nad nacionálními otázkami převažovaly zájmy strany a myšlenka internacionální proletářské, slovanské jednoty. Jestliže přežívaly národnostní neshody mezi obyvatelstvem, probíhaly tiše a nevyplouvaly ve větší míře na povrch. Rok 1989, přinášející svobodu, uvolnění

¹⁹¹ BÍLEK, *Kyselá těšínská jablička*, cit. d., s. 259.

¹⁹² SIWEK, Tadeusz – ZAHRADNIK, Stanisław – SZYMECZEK, Józef. *Polská národní menšina v Československu 1945 – 1954*. Praha 2001, s. 48 – 49.

¹⁹³ Kolektiv autorů. *Český Těšín 1920 – 1989*, cit. d., s. 89.

poměrů, a přestavbu ideologických priorit, situaci na Těšínsku znovu trochu pozměnil. Svoboda slova a názoru začala v některých částech společnosti znovu oživovat dávné prvorepublikové spory a křivdy. Daný jev posílil ještě více vstup České republiky do Evropské unie, a z něho pramenící nové statuty, týkající se národnostních menšin v členských státech. Nemalé a zbytečné národnostní napětí vyvolává v současné době zejména dvojjazyčnost napsů, opodstatněná v některých případech více, v jiných méně. Ačkoliv mnohgenerační vzájemná nevraživost, vedoucí ke schválnostem, provokacím a nesmyslným incidentům mezi obyvatelstvem Těšínského Slezska v určité míře dodnes přetrvává, je třeba poznamenat, že skutečné česko-polské vztahy se těší takové úrovni, jaké nedosáhly nikdy dříve. Společný euroregion Těšínské Slezsko, otevřené schengenské hranice, obrovský počet společných a oba národy spojujících kulturních událostí, a mnoho dalšího, buduje pevný základ, na kterém je potřeba stavět. Zda budou příští generace ve slibně namířeném kurzu pokračovat a vezmou si z chyb svých předků ponaučení, zda se Těšínské Slezsko nestane znovu dějištěm dramatu, ale místem vzájemné spolupráce, tolerance a obohacování národů v jejich rozmanitosti, zůstává otázkou, na niž odpoví teprve čas.

Závěr

Největší konflikt v dějinách lidstva, druhá světová válka, si na Těšínsku vyžádala, v porovnání se všemi ostatními oblastmi předválečné Československé republiky, nebývale vysoké množství lidských životů. Prapříčinou tragické bilance v tomto regionu je jak jeho odvěká multietnicita, tak průmyslová vyspělost a strategická důležitost.

Území Těšínska a sousedních regionů (Ostravsko, Horní Slezsko) skýtalo v námi sledovaném období velmi významný průmyslový potenciál. Hustá síť černouhelných hlubinných dolů, doplněná o četné rozvinuté hutní, strojírenské a zpracovatelské závody v jejich bezprostřední blízkosti, byla jednou z hlavních příčin touhy rivalizujících střeoevropských států po ovládnání daného území. Tuto skutečnost ještě více umocňoval složitý národnostní aspekt.

Nacionalizace a militarizace evropských národů, která na sklonku 30. let vyústila až ve druhou světovou válku, skýtala i na Těšínsku vhodné podhoubí k probuzení a růstu dávných křivd (domnělých i skutečných), komplexů a sporů. Krátké období relativního klidu vystřídala nová rozepře, znovu násilně posouvající státní hranice a devastující život usedlého obyvatelstva. I ta byla však velmi záhy smetena elementem třetím, a sice lavinou německého blitzkriegu. Nacistická okupační správa dokázala z vypjaté a nepřehledné místní situace velmi efektivně těžit ve svůj prospěch, a obohatila celou tragédii o rasový podtext. V horizontu dvaceti let bylo nuceno těžce zkušeno obyvatelstvo Těšínska respektovat spojení již se čtvrtým státním celkem v pořadí (Vídeň, Praha, Varšava, Berlín). Kromě polských, českých a německých vlasteneckých, či přímo nacionalistických složek společnosti, tvořilo na Těšínsku větší část obyvatelstvo striktně národnostně nevyhraněné, pociťující spíše zemskou než národní příslušnost.

Právě těmito okolnostmi na míru byl vytvořen vychytralý německý konstrukt v podobě slezské národnosti. Navzdory očekávání se však teorie mezi nedůvěřivým obyvatelstvem příliš neujala, a k problému bylo přistoupeno se vší brutalitou. Drtivá většina obyvatelstva, identifikujícího se s polskou národností, nakonec přijala koncept Volkslisty z čistě existenciálních důvodů, pod hrozbou dalekosáhlé perzekuce, rozbíjející celými generacemi budované zázemí nebo přímo samotné rodiny. Ani tento postup však mnohé rodiny od rozvratu nezachránil. Společně se „zkušebním“ říšským občanstvím a většími existenciálními jistotami, na sebe uvalila mužská část populace brannou povinnost, která mnohdy skončila tragicky.

Ani květnové události roku 1945 nepřinesly tolik očekávaný pocit bezpečí a skutečného míru. Je neuvěřitelné, jak rychle dokázaly znovu vzplanout německým terorem utišené spory mezi místním starousedlickým obyvatelstvem. Během několika dnů až týdnů se přesunuly občanské nálady a mezinárodní česko-polské vztahy znovu takřka ke stavu z r. 1938. Jen velmi těžce, za soustavného tlaku autoritativního Sovětského svazu, byla vyhrocená situace uklidňována a navracena do normálu. Ještě dlouhá poválečná léta na sebe oba mladé socialistické státy hleděly s nedůvěrou, a cestu k sobě hledaly dosti obtížně. Teprve současná doba nastolila v mezinárodních česko-polských vztazích harmonii, jaké se v historii netěšily ještě nikdy. Přesto však na neoficiální občanské a sousedské úrovni jisté napětí přetrvává dodnes. Těžko říci, zda by se v případě vyvstání vnějších tlaků a nové radikalizace společnosti vyvíjely dnes věci jinak. Podstatu sporu dvou odlišných, avšak domácích národních živlů, obývajících v nestejném společenském postavení stejné území, se nepovedlo navzdory ideálním podmínkám zcela vykořenit dodnes. Starými schématy nastavené smýšlení přejímají i nejmladší generace, aniž by znaly jeho historickou podstatu a reálný základ. Zda, a kdy se podaří tyto ozvěny první poloviny 20. století na Těšínsku překonat, není bohužel zřejmé.

Většina jevů a historických skutečností, které bakalářská práce reflektuje, by si zasloužila samostatné zpracování, jehož se jim v mnohých případech dosud prakticky nedostalo. Hlavním předmětem nynější bakalářské práce však bylo na tyto problémy poukázat, a uvést je alespoň v základní známost uvnitř, a především vně popisovaného regionu. Rovněž zamýšlené zachycení svědectví a životopisů několika osob ze stále řidnoucí skupiny posledních žijících přímých pamětníků, se až na jeden případ zdařilo. Zpracovávání a bádání jednotlivých témat mne samotného velmi naplňovalo. Pokud přispěje k rozšíření povědomí o minoritním a přece tak neopomenutelném, a svou odlišností zajímavém válečném dění v nejvýchodnějším cípu současné České republiky, dosáhlo svého účelu.

Konkluzja

Praca licencjacka podejmuje temat przebiegu drugiej wojny światowej na terenie Śląska Cieszyńskiego, zwłaszcza na Zaolziu. Autor szczególnie naciska na zagadnienia, które nie są zbyt często podejmowane w głównym nurcie czeskiej historiografii oraz na specyficzne zjawiska regionalne. Praca stanowi podstawowy przekrój najważniejszymi zjawiskami i wydarzeniami, które miały zasadniczy wpływ na życie ludności Śląska Cieszyńskiego. Ze względu na możliwości regionu przygranicznego, korzystał autor ze źródeł dostępnej czeskiej

i polskiej literatury. Strukturę pracy tworzą cztery podstawowe kręgi tematyczne oraz ich podrozdziały.

Na marginesie pierwszego kręgu tematycznego wspomina się wydarzenia 1938 r. oraz charakter działalności polskiej na odbitym Zaolziu. W poszczególnych podrozdziałach opisywany jest rok 1939, szczególnie dni bezpośrednio poprzedzające wybuch drugiej wojny światowej. Szczególna uwaga poświęcona jest tzw. incydentowi jabłonkowskiemu, który oznaczał de facto pierwsze niemiecko-polskie starcie drugiej wojny światowej. Wyjaśniona jest również nazistowska polityka narodowościowa, zwłaszcza specyficzne śląskie zjawisko - system niemieckich Volkslist.

Drugi krąg tematyczny poświęcony jest lokalnemu ruchowi oporu i represjom nazistowskim. Czytelnik zostanie obznajomiony z podziemnymi działaniami przeciwkupańskimi, oraz działalnością niektórych poszczególnych grup partyzanckich. W związku z walką podziemną przytaczane są największe zbrodnie nazistowskie, dokonywane na partyzantach, jak również na ludności cywilnej. Szczególna uwaga poświęcona jest tzw. tragedii żywocickiej, nazywanej też „Lidicami śląskimi“, w której podczas jednego dnia rozstrzelano 36 mieszkańców Żywocic oraz wsi okolicznych. Podrozdział uzupełniony został opowiadaniem pani Natalii Reichenbach, byłej mieszkanki Żywocic, która została świadkiem wymienionej powyżej zbrodni niemieckiej. Drugie wydarzenie tragiczne, które opisane zostało bardziej szczegółowo, to kolejne odwetowe mordowanie w miejscowości Łąki nad Olzą. Tragedia ta została wybrana też m.in. z powodów subiektywnych, albowiem wśród czterech ofiar zbrodni znajduje się krewny autora pracy.

Na podstawie przeprowadzonych wywiadów uzupełniły trzeci krąg tematyczny biografie pięciu osób biorących udział w wydarzeniach drugiej wojny światowej na Śląsku Cieszyńskim. Pierwszą osobą jest pan Franciszek M. z Kocobędza, były żołnierz armii niemieckiej, wezwany do broni wskutek podpisania przez ojca Volkslisty – czyli narodowości śląskiej. Druga osoba, to już wymieniona powyżej pani Natalia Reichenbach z Czeskiego Cieszyna, świadek zbrodni żywocickiej. Losy życiowe kolejnych dwóch postaci, nieżyjących już Franza i Gerharda Schieblów, Niemców cieszyńskich, opisane zostały na podstawie wywiadu z ich wnukiem i synem, panem Herbertem Schieblem z Czeskiego Cieszyna. Ostatni życiorys należy do pana pułk. Pavla Šveca z Małych Svatoňovic, czechosłowackiego lotnika wojennego, biorącego wiosną 1945 r. udział w nalocie szturmowym na cel w Czeskim Cieszynie. Oryginalne nagrania przeprowadzonych wywiadów zawiera płyta CD w załączniku pracy.

Czwarty krąg tematyczny prezentuje przebieg ostatnich miesięcy okupacji niemieckiej, walki wyzwolenicze oraz nowe zagrożenia, spowodowane szybkim wzrostem napięcia w stosunkach czesko-polskich. W pierwszym podrozdziale opisane zostały ostatnie miesiące okupacji niemieckiej Śląska Cieszyńskiego i przebieg ostatecznych walk niemiecko-radzieckich, łącznie z działalnością lotniczą, reprezentowaną zwłaszcza przez 1 mieszaną czechosłowacką dywizję lotniczą w ZSRR. Kolejny a za razem ostatni podrozdział przybliży czytelnikowi przebieg pierwszych dni, tygodni i miesięcy po wyzwoleniu, w czasie których wyescalowało napięcie czesko-polskie aż do realnego zagrożenia wojną czechosłowacko-polską lub wojną domową w pograniczu. Praca kończy się opisem dążących do deeskalacji napięcia starań dyplomatycznych, sposobem rozwiązania kwestii spornych, oraz normalizacji stosunków czesko-polskich w dekadach następujących.

Summary

This bachelor thesis is following the problematics of the Second World War's course in the region of Cieszyn - Silesia, mainly in its Czech part. The author takes into account mostly the cases which are not significant in the context of the main Czech historiographic streams and also those revealing unique regional specifics. The thesis is a cross - section of the most important events and situations that significantly influenced the lives of people of the Cieszyn Silesia region. Owing to the possibilities of a borderland, the author derived from both Czech and Polish literary sources. The thesis consists of four thematic sections and their subsections.

On the margin of the first thematic section, the author brings back the events of the year of 1938 and the character of actions taken by the Poles in the Zaolzie region. In several subsections we read about the year of 1939, especially about the days straightaway before the war's outbreak. A notice is taken on so called Jablunkov incident which, in fact, was the very first German – Polish encounter of the War. There is also an explanation of the Nazi national politics and one of the Silesian phenomenons – the system of German Volkslists.

The second section is devoted to the local resistance movement and the Nazi repressions. The reader will be acquainted with the underground anti – occupation actions and the activities of some particular groups of partisans. In connection with the underground war we read about the most significant Nazi crimes performed on both partisans and civil population. The author draws special attention to the tragedy of Životice which is sometimes called the "Silesian

Lidice" in which 36 habitants of the village and its surroundings was shot. The subsection of this theme was topped up with the story of Miss Natalia Reichenbach, former habitant of Životice who witnessed the tragedy. The second tragic event explained with more detail is the retaliation in Louky nad Olší. This tragedy was chosen also for its personal connection to the author as one of the four victims of this tragedy was the author's relative.

The third section of the thesis is based on the interviews with five people who took part in the events of the Second World War in Cieszyn Silesia. The first one to be talked about is Mr Franciszek M. from Chotěbuz, former Wehrmacht soldier called to the army because of his father's signature on a Volkslist claiming his Silesian nationality. The second person is named above Miss Natalia Reichenbach from Český Těšín, the witness of the tragedy of Životice. The story of next two people, Franz and Gerhard Schiebel, German habitants of Cieszyn, was based on the interview with their grandson and son, Mr Herbert Schiebel from Český Těšín. The last story is about Mr colonel Pavel Švec from Malé Svatoňovice, Czechoslovak war pilot who took part in a raid on a target in Český Těšín in 1945. The original audio sound of the interviews is recorded on a CD in the thesis' attachment.

The fourth section presents the course of the last few months under the German occupation, the liberating battles and new dangers caused by the fast-growing tension in Czech – Polish relations. In the first subsection we read about the last months of occupation of Cieszyn Silesia, the run of the last German – Soviet encounters and the airforce activity represented mainly by a mixed Czechoslovak division in the Soviet Union. The last subsection is taking the reader to the first days, weeks and months after the liberation in times of which the tense between Czechoslovakia and Poland escalated to the size of a real danger of a war between those two countries or the civil war in the borderland. The bachelor thesis is finished by a description of diplomatic attempts made to de-escalate tensions, actions made to solve controversial cases and the normalisation of Czech and Polish relations in following decades.

Literatura a zdroje

Prameny

1. Soukromá sbírka autora, Rudolf Podžorny. *Entlassungszeugnis*. Knaben-Bürgerschule in Č. Těšín, Český Těšín 28. 6. 1927.
2. Soukromá sbírka autora, Rudolf Podžorny. *Osvědčení o státním občanství Republiky československé*, Okresní úřad v Českém Těšíně, 28. 2. 1938.
3. Soukromá sbírka autora, Rudolf Smuž. Deutsches Reich. Arbeitsbuch nr. 431/Orl/8048. Arbeitsamt Teschen, Nebenstelle: Orlau, 9. 4. 1940.
4. Soukromá sbírka autora, Rudolf Smuž. Księżeczka wojskowa nr. 13248/39. Cieszyn 24. 7. 1939.
5. Soukromá sbírka autora, *Usnesení o důkazu smrti*, Okresní soud v Českém Těšíně, Český Těšín 25. 10. 1946.
6. Státní okresní archiv Karviná, fond MěNV Český Těšín, pořadové č. 152, BONČEK, Josef. Pamětní kniha. Město Český Těšín 1945 – 1962.
7. VÚA-VHA, Československé tankové jednotky v SSSR, inv. č. 435, sign. 3/19/3, č. k. 40, Válečný deník 4. samostatného tankového praporu.

Sekundární literatura

1. BALLA Jaromír. Pod křídly je Ostrava. Ostrava 1985. ISBN 48-007-85.
2. BÍLEK, Jiří. Kyselá těšínská jablíčka. Československo-polské konflikty o Těšínsko 1919, 1938, 1945. Praha 2011. ISBN 978-80-7425-097-2.
3. BORÁK, Mečislav. Na příkaz gestapa. Ostrava 1990. ISBN 80-7034-016-9.
4. BORÁK, Mečislav. Svědectví ze Životic. Těšínsko za druhé světové války a okolnosti životické tragédie. Český Těšín 1999. ISBN 80-902355-5-7.
5. BORÁK, Mečislav. Zločin v Životicích, Ostrava 1984.
6. BORÁK, Mečislav; ŽÁČEK, Rudolf. „Ukradené“ vesnice. Český Těšín 1993. ISBN 80-85491-43-5.
7. DROPPA, Anton. Vzdušnou cestou za slobodou. Liptovský Mikuláš 2009.

8. FRIEDL, Jiří. Češi a Poláci na Těšínsku 1945 – 1949. Praha – Brno 2012. ISBN 978-80-7286-204-7.
9. KANTYKA, Jan. Na beskidzkich szlakach. Z dziejów walk z okupantem hitlerowskim. Katowice 1984. ISBN 8321604307.
10. KIEŁKOWSKI, Wojciech; KASZTURA, Grzegorz. Batalia o Śląsk Cieszyński. Między styczniem a majem 1945 roku. Zebrzydowice 2014, ISBN 978-83-940816-0-7.
11. KLISTAŁA, Jerzy. Martyrologium mieszkańców Zaolzia w latach 1939 – 1945. Słownik biograficzny tom III (P-Ż). Cieszyn 2014. ISBN: 978-83-924495-5-3.
12. Kolektiv autorů, Oběti hitlerovské okupace a války 1939 – 1945 v okrese Karviná. Ofiary okupacji hitlerowskiej i wojny 1939 – 1945 w powiecie Karwina. Karviná 1995.
13. Kolektiv autorů. Český Těšín 1920 – 1989. Válečné a poválečné osudy města, Opava 2011. ISBN 978-80-7248-712-7.
14. MAJER, Petr. Museli zemřít?: Příběhy psané krví. Bystřice 2017. ISBN 978-80-270-2422-3.
15. NOVÁK, Jiří. Český Těšín ve staré fotografii, Český Těšín 1990.
16. OTIPKA, Martin. Ostravsko-opavská operace 1945: v paměti českých veteránů. Ostrava 2010. ISBN 978-80-7225-317-3.
17. PANIC, Idzi (ed.). Śląsk Cieszyński w latach 1918 – 1945. Cieszyn 2015. ISBN 978-83-935147-5-5.
18. RICHTER, Karel. Válka začala v Polsku. Utajovaná fakta o německo-sovětské agresi. Praha 2004. ISBN: 80-86328-43-0.
19. SIWEK, Tadeusz – ZAHRADNIK, Stanisław – SZYMECZEK, Józef. Polská národní menšina v Československu 1945 – 1954. Praha 2001.
20. STANĚK, Tomáš. Tábory v českých zemích 1945 – 1948. Opava 1996. ISBN 80-902075-3-7.
21. SVOBODA, Ludvík. Z Buzuluku do Prahy. Praha 1960.

22. SZEFER, Andrzej. Prywatna wojna leutnanta Alberta Herznera: Niemiecki napad na Przełęcz Jabłonkowską w nocy z 25 na 26 sierpnia 1939 roku. Katowice 1987. ISBN 83-7008-041-3.
23. ŠMOLDAS, Zdeněk. Českoslovenští letci v boji proti fašismu. Praha 1987. ISBN 28-051-87.
24. VANĚK, Miroslav – MÜCKE, Pavel. Orální historie, in: ČECHUROVÁ, Jana – RANDÁK, Jan, a kol. Základní problémy studia moderních a soudobých dějin, Praha 2014. ISBN 978-80-7422-309-9.
25. ŽÁČEK, Rudolf. Dějiny Slezska v datech. Praha 2004. ISBN 80-7277-172-8.
26. ŽÁČEK, Rudolf. Těšínsko v československo-polských vztazích v letech 1939-1945. Český Těšín 2000. ISBN 80-902355-6-5.

Časopisecké studie a periodický tisk

1. *Głos Ludu* 1, 16. 6. 1945, č. 2.
2. *Gwiazdka Cieszyńska* 92, 1939, č. 68.
3. *Gwiazdka Cieszyńska* 92, 1939, č. 69.
4. KAPLAN, Karel. Moskevská jednání o Těšínsku v červnu 1945 (komentované dokumenty). *Časopis Slezského zemského muzea*. 2001, roč. B 50, s. 35-73. ISSN 1211-3131.
5. *Nová svoboda* 1, 26. 5. 1945, č. 19.
6. *Nová svoboda* 1, 4. 7. 1945, č. 59.
7. *Nová svoboda* 1, 5. 6. 1945, č. 52.
8. SPYRA, Janusz. Kávárna Avion a její předchůdci. In: *Těšínsko* 2000, č. 2, s. 26.
9. SROKA, Irena. Policyjny spis ludności w rejencji katowickiej (17-23 grudnia 1939 roku). In: *Zaranie Śląskie* 3/1969, s. 368.
10. *Těšínská práce*, 2. 3. 1946.

11. *Těšínská práce*, 7. 3. 1946.
12. *Těšínská pravda* 1, 11. 7. 1945, č. 6.
13. *Těšínská pravda* 1, 14. 8. 1945.
14. *Těšínská pravda* 1, 31. 8. 1945, č. 18.
15. *Těšínské noviny* 1, 25. 7. 1945, č. 12.
16. *Těšínské noviny* 1, 28. 8. 1945, č. 40.
17. *Těšínské noviny* 1, 29. 8. 1945, č. 41.

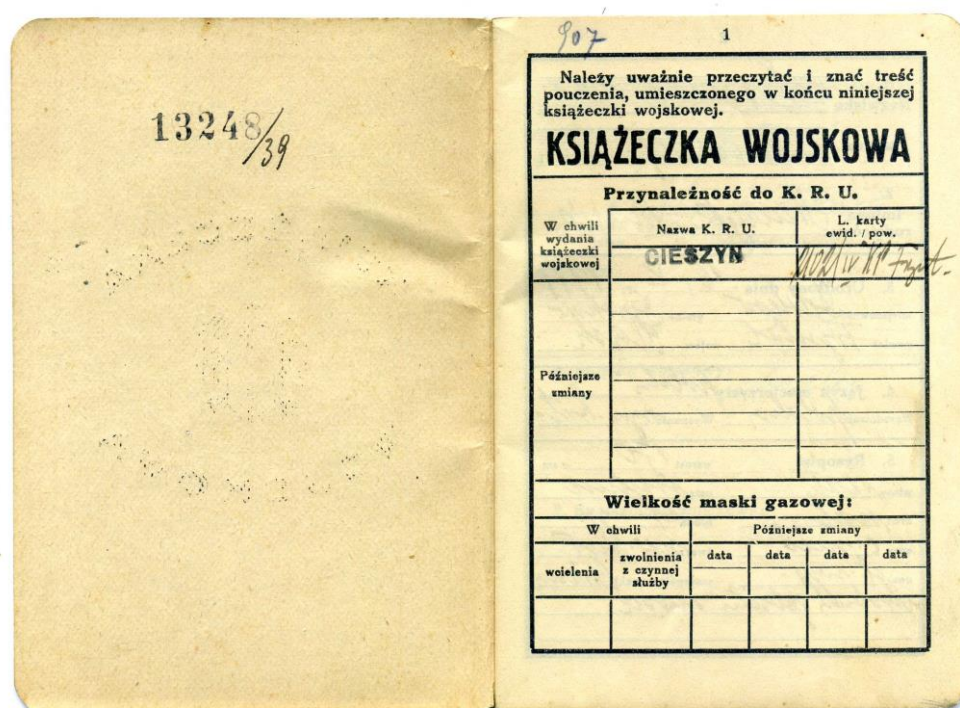
Internetové zdroje

1. Historie, in: *Louky nad Olzou* [online], [cit. 2018 – 2 - 15], dostupné z: <https://loukynadolzou-cz.webnode.cz/historie2/>.
2. Památník životické tragédie v Havířově - Životicích, in: *Muzeum Těšínska* [online], [cit. 2018 – 2 - 10], dostupné z: <http://www2.muzeumct.cz/pobocky/pobocky/zivotice.php>.
3. Plukovník v. v. Pavel Švec (1924 – 2017) - Životopis, in: *Paměť národa* [online], [cit. 2018 – 03 - 07], dostupné z: http://www.pametnaroda.cz/witness/index/id/590/page/4?locale=cs_CZ.

Fotografická příloha

Obr. 1 Rudolf Smuž (1911 – 1986)

Obr. 2 Vojenská knížka Rudolfa Smuže z r. 1939

2

1. Nazwisko Smuk

Imiona Rudolf

2. Imiona rodziców: Henryk, Maria
ojca matki

3. Urodzony dnia 16 r. 1911
miejsce urodzenia Łódź gmina Łódź
powiat Łódź wojew. Łódź

4. Język macierzysty polski
Narodowość polska Wyznanie rym. kat.

5. Rysopis: wzrost 170 cm.
włosy ciemne usta średnie
brwi nie broda nie
oczy ciemne twarz nie
nos nie szczególne znaki nie

3

6. Wyształcenie cywilne i znajomość języków:
Wzrost 1925 - Wzrost 1925 - Wzrost 1925
klasowy szkoły powszechnej
polski - Słowacki

7. Zawód cywilny: badacz gotowi

8. Stopień wojskowy: strzelec

9. Specjalność wojskowa: piech. cel.

Obr. 3 Osobni údaje. V pravém horním rámečku poznámka o znalosti českého jazyka v ústním projevu

4

10. Przystosowanie wojskowe:
Przed wcieleniem _____
Po odbyciu służby czynnej _____

11. Odznaczenia i pochwały:

5

12. Odbył służbę czynną: Wojdusz
a) jako poborowy (ochotnik)
na podstawie art. _____ Ust. o pow. obow. wojsk.
1. Art. 110 - 111 - 112

od 15. XI. 1933 do 15. X. 1935 w 367-p.

" " " "

" " " "

" " " "

" " " "

b) jako nadterminowy:
od _____ do _____ w _____

" " " "

" " " "

" " " "

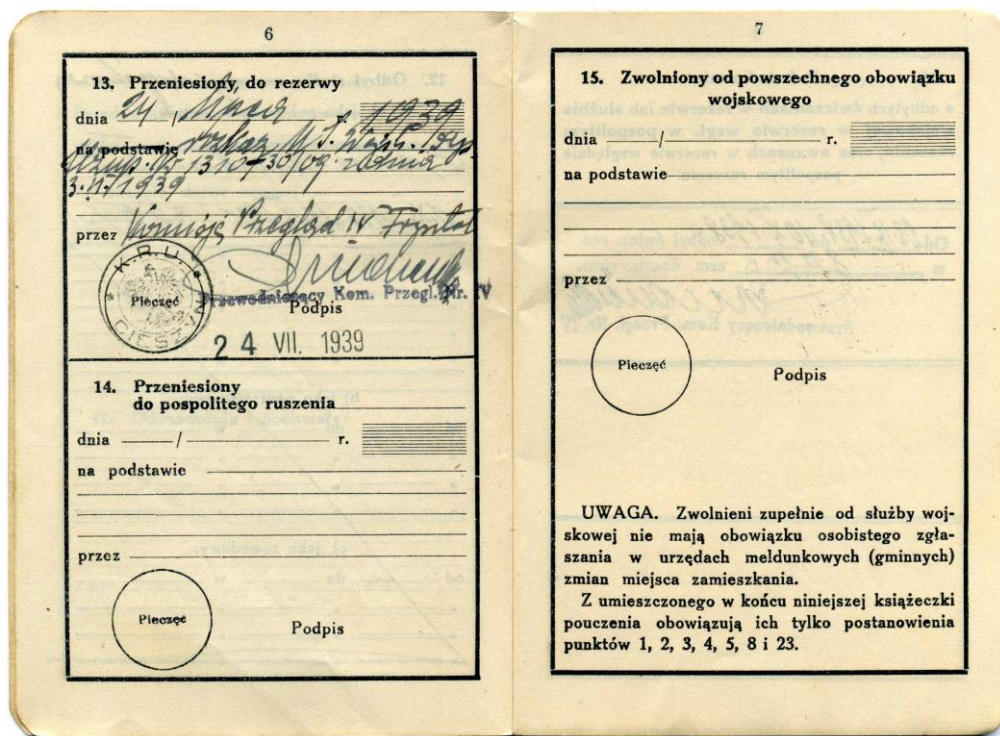
c) jako zawodowy:
od _____ do _____ w _____

" " " "

" " " "

" " " "

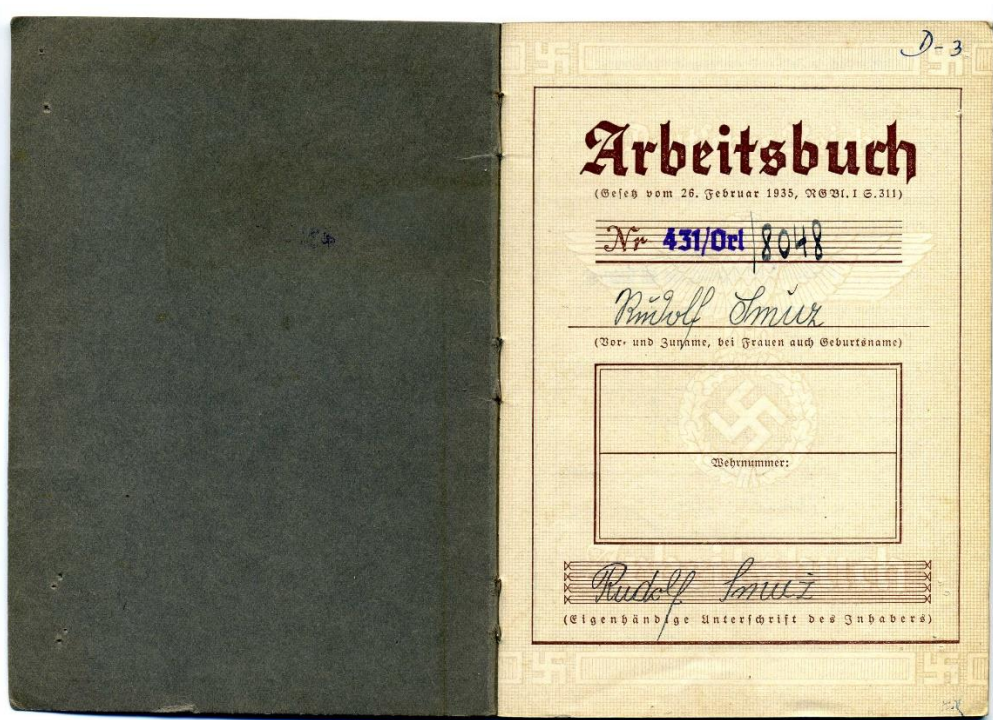
Obr. 4 Záznam o absolvování základní vojenské služby v československé armádě

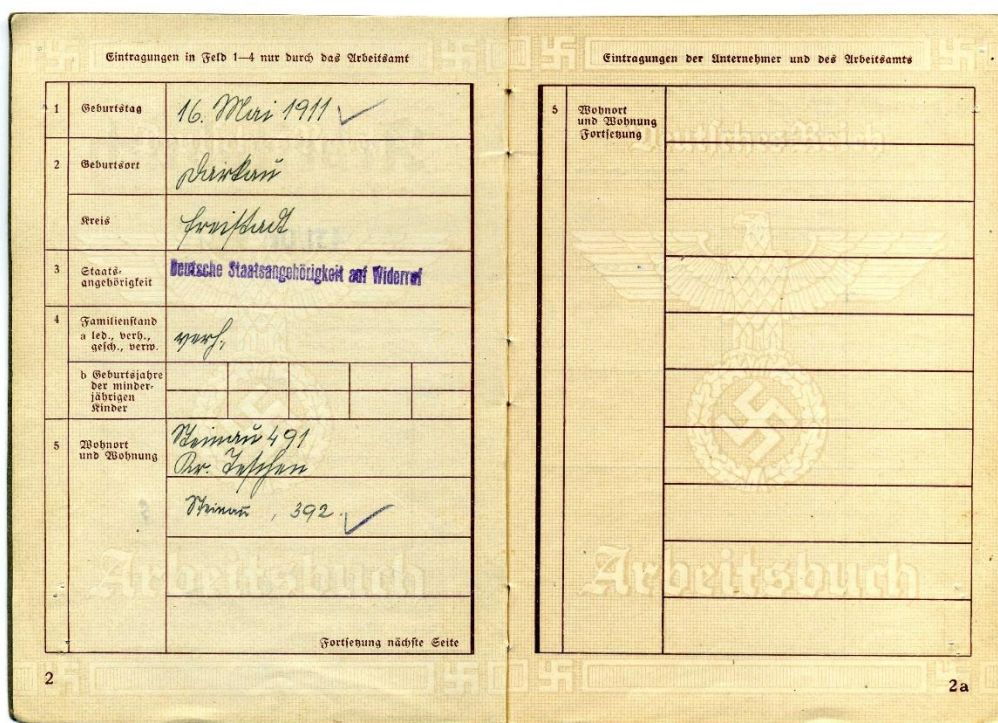
Obr. 5 Záznam o prodělaném přečvičení v polské armádě (1939)

Obr. 6 Říšská pracovní knížka Rudolfa Smuže

Obr. 7 Říšská pracovní knížka Rudolfa Smuže

Obr. 8 Pracovní knížka. Za povšimnutí stojí záznam o německé státní příslušnosti „do odvolání“, tedy udělené na základě podepsání Volkslisty III

k.č. 110 516/429

Eintragungen der Unternehmer Nummernfolge (links) beachten

1 Name und Sitz des Betriebes (Unternehmers) (Firmenname)	2 Art des Betriebes oder der Betriebsabteilung	3 Tag des Beginns der Beschäftigung	4 Art der Beschäftigung (möglichst genau angeben)	5 Tag der Beendigung der Beschäftigung	6 Unterschrift des Unternehmers
Berg- und Hüttenwerks Gesellschaft Betriebsleitung Gabrielenzeche in Karwin	Steinkohlen- Bergbau	23. 9. 1926	Süller	30. 10. 1940	<i>[Signature]</i>
Berg- und Hüttenwerks Gesellschaft Betriebsleitung Gabrielenzeche in Karwin	-	1. 11. 1940	Lehrhauer	6. 5. 1941 beurlaubt zur D. H.	<i>[Signature]</i>
Hörsch Aktiengesellschaft Schachanlage Radbod Hamm (Westf.)	Steinkohlen- Bergbau	9/5 41	Hauer	16. 7. 41 (14. 8. 41)	<i>[Signature]</i>
Berg- und Hüttenwerks Gesellschaft Betriebsleitung Gabrielenzeche in Karwin	-	7. 8. 1941	Lehrhauer	31. 10. 1941	<i>[Signature]</i>
Berg- und Hüttenwerks-Gesellschaft -Karwin-Tryznitz Aktiengesellschaft Betriebsleitung Gabrielenzeche in Karwin	Steinkohlen- Bergbau	7. 11. 1941	Hauer	6. 11. 41 beurlaubt zur D. H.	<i>[Signature]</i>

Schachanlage Radbod

Obr. 9 Záznamy o zaměstnání, včetně krátkého nasazení v Německu

Obr. 10 Henryk a Maria Smuzovi na nucených pracích v Německu

REPUBLIKA ČESKOSLOVENSKÁ

Okres: **FRÝŠTÁT**

Číslo: **340-46.**

LIST DOMOVSKÝ

jimžto místní národní výbor ve Stonavě potvrzuje, že

Jméno: Rudolf Smuž

Zaměstnání: horník

Narozen(a) dne: 16.5.1911 v Darkově

Stav: vdovec

MA V TETO OBCI PRAVO DOMOVSKÉ

ode dne: 6.1.1926

na základě: usnesení obecního zastupitelstva.

STONAVA dne 1. července 1946.

Jménem místního národního výboru

Člen rady národního výboru: *[Signature]*

Předseda národního výboru: *[Signature]*

Vlastnoruční podpis majitele domovského listu:

Smuž Rudolf

Lidová tiskárna Symbol a spol., Frýštát. - 124 - 46

Obr. 11 List domovský, potvrzující Rudolfu Smužovi domovské právo v obci Stonava

Ministerstvo zemědělství - odbor IX/D-II/6 v Praze II., Smečky č.30 .

Č.j. 446716 /46-IX/D-II/6

V Praze, dne 3.9. 1946.

Pan

Jindřich Smuž,
.....
Stonava 491

pp. Stonava
okres: Frýštát

Věc: Likvidace německé osídlovací akce.

Příloha: 1 dotazník.

Ministerstvo zemědělství - odbor IX/D-II/6 provádí likvidaci majetkové podstaty německé osídlovací společnosti, která za okupace vyvlastňovala podle připraveného plánu české usedlosti /nemovitosti/ na území Československé republiky a jejíž činnost postihla i Váš statek /nemovitost/.

Za tím účelem provádí šetření na vyvlastněných objektech, aby zjistilo pohledávky a závazky této společnosti vůči majitelům vyvlastněných objektů /nemovitostí/.

Z toho důvodu zasílá Vám příložený dotazník k vyplnění a zaslání na uvedenou adresu.

Za správnost:

Mari'ková

Za ministra:

Ing. Čermák v.r.

12 d.

Obr. 12 Likvidace německé osídlovací akce – návrat zabavené nemovitosti manželům Smužovým

Land: Schlesien Gau: Schulbezirk: 4. Teschen

Schuljahr 19 26/27

Zahl 7

Knaben - Bürgerschule in 4. Teschen

Entlassungszeugnis.

Rudolf Podzorny
geboren am 21. September 1912 zu A. Lischna
in Schlesien, Religion, ist in die Volksschule
am 1. 9. 1919 eingetreten, wurde am 1. 9. 1925
in die Bürgerschule aufgenommen, besuchte zuletzt die zweite B- Klasse der
hiesigen Schule und hat sich, wie folgt, bewährt:

Betragen:

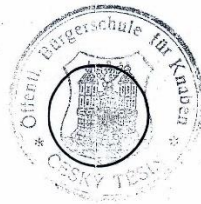
Fleiß:

Der Besitz der für die Entlassung aus der öffentlichen Volksschule notwendigen Kenntnisse ist durch die Aufnahme in die Bürgerschule nachgewiesen.

Diese Schüler hat somit den Anforderungen des Volksschulgesetzes entsprochen und wird deshalb aus der Schule entlassen.

4. Teschen, den 28. Juni 1925

Direktor.

Klassenvorstand.

Noten- stufen.	Betragen:	lobenswert	befriedigend	entsprechend	minder entsprechend	nicht entsprechend
	Fleiß:	ausdauernd	befriedigend	hinreichend	ungleichmäßig	gering

Obr. 13 Závěrečné vysvědčení německé chlapecké školy v Českém Těšíně, kterou absolvoval Rudolf Podzorny (1912 – 1945)

**Der Landrat
des Kreises Teschen**
Zweigstelle der Deutschen Volksliste.

Teschen, den 11. VI. 1942

263/15

Vorläufiger Ausweis!

Der — Die Rudolf Podzorny

geboren am 21.9.1912

wohnhaft in Nieder Lischna 116

ist in die Deutsche Volksliste aufgenommen und besitzt die deutsche
Staatsangehörigkeit auf Widerruf.

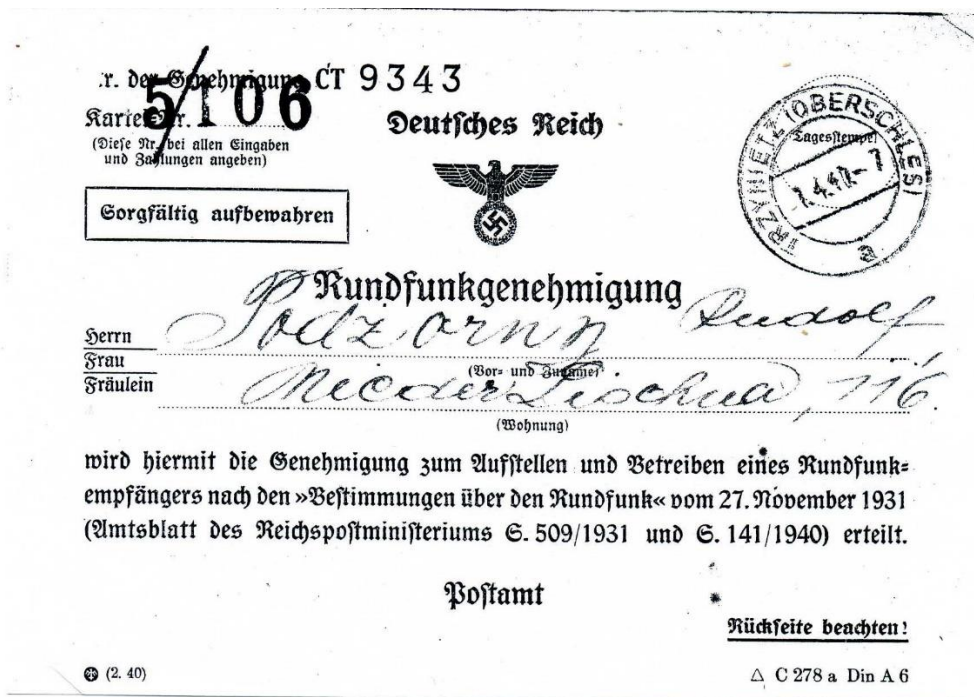
Dieser Ausweis gilt für die obenge Person und ihre nach dem
26. 10. 1921 geborenen Kinder.

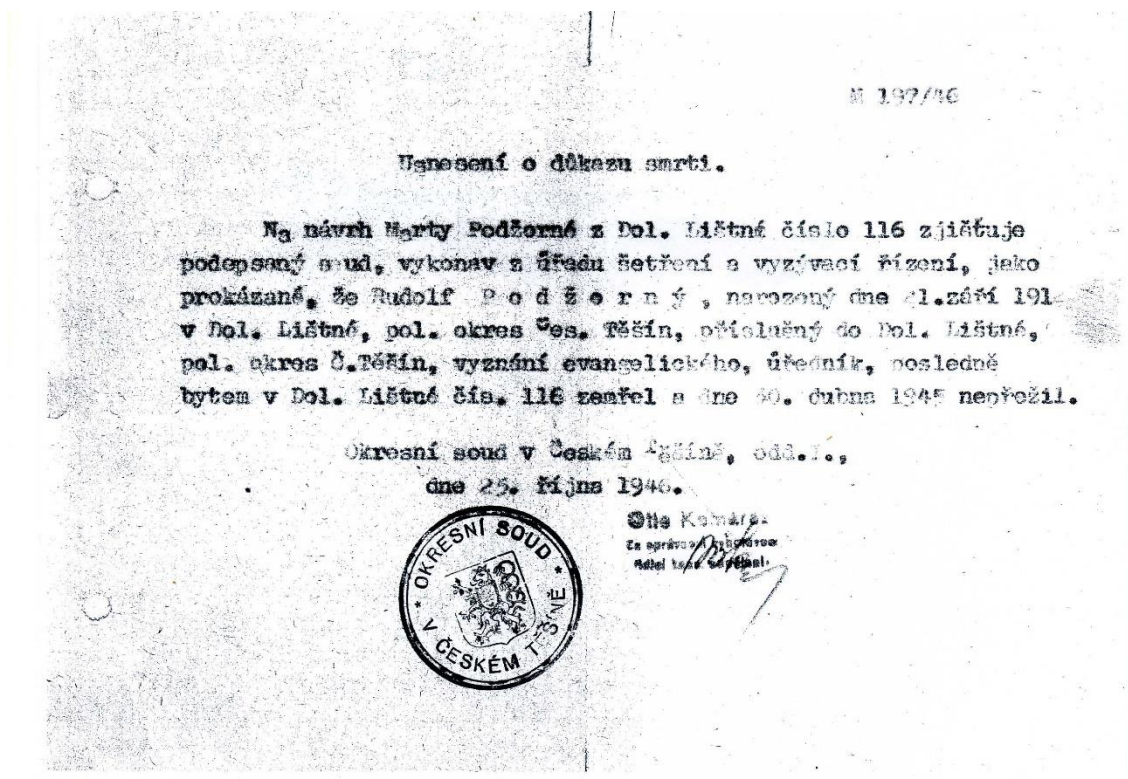
W. Krüger

Form. 103.

Obr. 14 Předběžný průkaz, potvrzující přijetí německé Volkslisty a s ní související německé státní občanství „do odvolání“

Obr. 15 Povolení k vlastnictví radiového přijímače pro Rudolfa Podžorného, které bylo mezi neněmeckým obyvatelstvem udělováno pouze signatářům Volkslisty

Obr. 16 Potvrzení úmrtí Rudolfa Podžorného, vystavené čs. úřady v roce 1946

Oběti životické tragédie, zmíněné ve svědectví pamětnice Natalie Reichenbach (fotografie převzaty z publikace: BORÁK, Mečislav. Svědectví ze Životic. Těšínsko za druhé světové války a okolnosti životické tragédie. Český Těšín 1999. ISBN 80-902355-5-7, s. 117 – 124.)

Obr. 17 Antoni Mrowiec

Obr. 18 Tadeusz Mrowiec

Obr. 19 Franciszek Kiszka

Obr. 20 Ludwik Kiszka

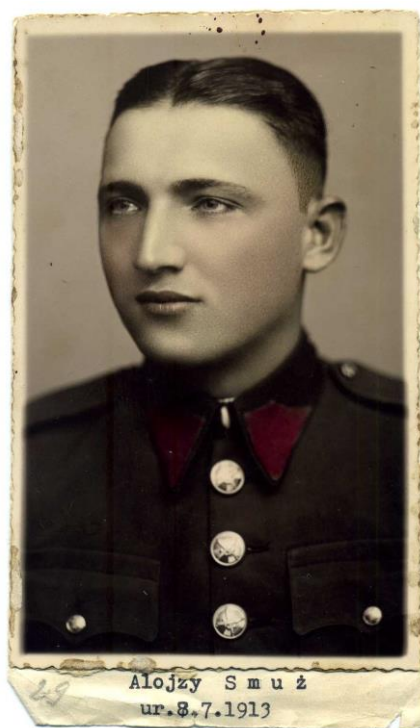
Obr. 21 Erwin Szelong

Obr. 22 Karol Hawlik

Obr. 23 Robert Borski

Obr. 24 Alojzy Smuž (1913 – 1940), zavražděn sovětským NKVD v Tveru

Obr. 25 Franciszek Smuž (1916 – 1944), zavražděn německými četníky v Loukách